Arhivele Bistriței

Anul IX, Fascicula 2 (24)

Avram Iancu, erou al națiunii române

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

ARHIVELE BISTRIȚEI

ANUL IX, FASCICULA 2 (24)

Avram Iancu, erou al națiunii române

Seria: ***Istorie – Societate – Cultură***

Tipărită cu sprijinul Primăriei Municipiului Bistrița,
prin Centrul Cultural Municipal „George Coșbuc"

Imaginea de pe copertă:
Portretul lui Avram Iancu (pictură de Barbu Iscovescu)

Avram Iancu, erou al națiunii române

COORDONATOR:
MIRCEA GELU BUTA

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ
2024

Referenți științifici:

Adrian Onofreiu, doctor în Istorie;

Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale

Lucian Vaida, doctor în Istorie;

Muzeul Grăniceresc Năsăudean, Năsăud

ISBN: 978-606-37-2273-8
ISSN: 2558-8958
ISSN-L: 2558-8958

Tehnoredactare computerizată: Cristian-Marius Nuna

Universitatea Babeș-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. B.P. Hasdeu, nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@ubbcluj.ro
http://www.editura.ubbcluj.ro/

Modelul Avram Iancu

Mircea Gelu Buta[*]

Un principiu spune că fiecare popor are dreptatea lui, iar poporul este un substantiv colectiv, iar popoarele merg cu dreptatea lor înainte. Francezii îl consideră pe Napoleon Bonaparte un erou național. Acesta a făcut Blocada Britaniei, i-a amenințat pe englezi, a vrut să invadeze, i-a învins pe englezi pe câmpurile de luptă din Europa, fapt pentru care aceștia nu-l iubesc. Un erou al Poloniei nu este un erou al Rusiei, pentru că a luptat împotriva rușilor, iar exemplele pot continua. Ar fi bine să se potrivească dreptatea universală cu dreptatea tuturor popoarelor, dar nu se întâmplă așa.

Una din legendele noastre naționale este Avram Iancu, care creionează un mod de trăi și de a te dărui semenilor. Analizându-i viața, istoria critică nu poate decât să confirme voința sa neînfrântă de a izbândi drepturile națiunii și dragostea nețărmurită față de poporul din munții cei mai săraci ai Transilvaniei. Convins „*că dreptatea e la Împăratul*” și că acesta dorește binele supușilor săi români, iar intențiile sale sunt obstrucționate de grofii unguri din Transilvania, Avram Iancu purta suportul mental și sufletesc al loialismului românesc față de dinastia de Habsburg, probat prin acte de fidelitate, supunere și sacrificii[1]. Mitul „*bunului împărat*” dezvăluie, prin transfigurare, speranțe neîmplinite și suferințe reale pricinuite poporului de iobagi de către oligarhiile locale, lacome și orgolioase, incapabile să administreze provincia cu onestitate și înțelepciune, în spiritul dreptății și al moralității creștine.

---

[*] Prof. Univ. Dr. Mircea Gelu Buta, Facultatea de Teologie Ortodoxă, UBB Cluj-Napoca; e-mail: *butamircea@yahoo.com*

[1] Liviu Maior, *Habsburgi și români. De la loialitatea dinastică la identitate națională*, Ed. Enciclopedică, București, 2006, pp. 10–12;

La aceasta se adăuga cultivarea sentimentului latinității pentru locuitorii Daciei de altădată. Ca un „*bădică Traian*” din colinde și basme, sau „*al doilea Traian*”, prezența lui Iosif al II-lea prin satele românești din Năsăud și Maramureș a reușit să răscolească în sufletele românilor ideea descendenței latine a limbii și a poporului. Astfel, impresionat de rezonanța latină a denumirii localității Salva (de la Salve!) și conștient de romanitatea locuitorilor zonei, împăratul Iosif al II-lea a salutat-o entuziasmat cu celebrele cuvinte „*Salve, parva nepos Romuli!*", adică „*Vă salut, mici nepoți ai lui Romulus!*”[2]. Puțini mai sunt cei care știu că cel care a descompus formula cu care Iosif al II-lea a salutat lumea românească a Năsăudului și a botezat cele patru sate năsăudene Salva, Parva, Romuli și Nepos, a fost Antonio Cosimelli[3]. Măguliți de încărcătura de nobilitate a frazei, localnicii a trei sate ale districtului năsăudean au fost mândri să schimbe numele localității lor după cuvintele latine din expresia împăratului: Romuli, Parva și Nepos, denumiri ce se păstrează până astăzi[4].

La 1848, românii se sprijineau pe convingerea că Viena le va recunoaște naționalitatea. Discursul revoluționar era bazat pe o dialectică argumentativă în care predomina alternanța: imperiu/împărat-națiune.

---

[2] Valeriu Șotropa, Districtul grăniceresc năsăudean, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1975, p. 157; vezi și Ioan Chindriș, „*Crearea Bibliei naționale la români 1550–1795*”, în Transilvanica. Studii și secvențe istorice, Ed. Cartimpex, Cluj-Napoca, 2003, p. 650;

[3] Italianul „*comite*” Antonio Cosimelli, sosit sub munții Rodnei încă din 1762, cu gradul de căpitan, a exaltat viața militară a graniței năsăudene într-un poem rămas celebru în cultura noastră: Poemation de secunda Legione Valachia sub Carolo barone Enzenbergiope care-l tipărește mai întâi în anul 1778, după doi ani de la oficializarea Miliției de Graniță din Transilvania, vezi textul poemului la Vasile Bichigean, în „*A.S*", nr.2/1925, pp. 13–19; nr. 3/1925, pp. 39–65; nr.4/1926, pp. 51–80; Iosif Naghiu, „*Antonio Cosimelli*”, în „*Studii italiene*", IV, 1937, pp. 129–143; Iuliu Moisil, „*Biografa căpitanului Anton Cosimelli și opera sa Poemation de secunda Legione Valachica*” în „*A.S*", nr. 25/1939, pp. 447–481 și extras, Năsăud, 1939; Teodor Tanco, „*Antonio Cosimelli, poetul grănicerilor năsăudeni*”, înVirtus Romana Rediviva, I, Bistrița, 1973, pp. 183–185; Valeriu Șotropa, op. cit., (vezi indicele); Onisim Filipoiu, „*Poemul cosimellian. Unele considerații privind primele ediții*”, în „*Buletinul intern al Cenaclului literar-itinerant „Mihai Eminescu” Cluj-Napoca*”, II, 1980, nr. 1 (3), pp. 6–17;

[4] Numele anterioare: Strâmba (Romuli), Lunca Vinului (Parva) și Vărarea (Nepos);

Astfel, Apelul Comitetului Național din Sibiu către români din ziua de 20 octombrie 1848 avea următorul mesaj:

> *„Împărăția este în primejdie; toată națiunea română este în primejdie; drepturile tronului sunt călcate; legea noastră cea sfântă e badjocorită de păgâni; la arme, dară, fraților, la arme! Ca să faceți o putere de care să se sparie păgânii”*[5].

A fost momentul în care s-au răsturnat radical mentalitățile și atitudinile, iar conștiința națională s-a dezvoltat vertiginos în sânul etniilor. Astfel, dacă la Pesta, în primăvara anului 1848, tinerimea română, maghiară și italiană a stat alături, cerând eliberarea revoluționarului Eftimie Murgu: „*Eljen Murgu… Viete (trăiască)… E Viva nostra Romana.*”, și s-au înhămat la trăsură ducându-l în mare triumf în fața rivalilor, unde acesta a ținut un discurs despre nedreptățile absolutismului, atmosfera s-a deteriorat rapid datorită unei campanii mediatice prin care se cerea anexarea Transilvaniei la Ungaria și care considera că orice mișcare socială sau națională a românilor era ostilă Unirii și, ca atare, trebuia condamnată fără discernământ, cerându-se la unison imediata ei reprimare[6].

Revoluția din Ardeal trebuie văzută ca un fluviu de foc, pornit la 15 martie 1848 de la Pesta și scurs unitar spre Ardeal unde s-a despărțit în două șuvoaie care s-au bătut cap în cap. Atunci când s-a declanșat conflictul, în psihologia colectivă a mulțimilor și-a făcut loc ideea că cel de altă naționalitate este periculos, fiind etichetat drept dușman, adică un potențial inamic care trebuia lichidat, chiar dacă pe moment nu era înarmat[7]. Ungurii îi considerau inamici pe toți aceea care nu se supuneau statului și legilor ungare și nu erau atașați programului revoluției lor.

În final, lucrurile au intrat într-un cerc vicios, în sensul că execuțiile comise de maghiari au devenit motive de răzbunare pentru români,

---

5 Cornelia Bodea, *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, Vol. I, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p.484;

6 „*Gazeta Transilvaniei*”, XI, nr.72, 2 sept. 1848, p. 298;

7 Ioan *Chindriș,* Op. cit*., pp. 408–417;*

fapte preluate și de armata revoluționară ungară, care a început să ucidă români nu numai pe câmpurile de luptă, ci și în satele și orașele Transilvaniei[8].

Treptat, Ardealul a fost cucerit de armata ungară, cu excepția Munților Apuseni, transformați într-o mică „*țară românească*”, condusă

---

[8] Dumitru Suciu, Alexandru Moraru, Iosif Marin Balog, Diana Covaci, Cosmin Cosmuța, Lorand Madly, *Revoluția transilvană de la 1848–1849. Date, realități și fapte reflectate în documentele bisericești ortodoxe 1848–1850*, Ed. ASAB București, 2011, pp. 5–28. La 23 octombrie 1848, la Presaca, românii au ucis 640 de unguri din Zlatna care se îndreptau spre Alba Iulia, dintre care 186 erau femei și copii. În 18 și 19 octombrie au fost uciși și aruncați în fântâni alți maghiari mai ales din comitatul Alba de Jos. Printre aceștia numeroase femei și copii. Descrierea evenimentelor și listele morților au fost publicate în Kemény István báró*, Emléklapjai melyeken mint a boldogtalan 1848, évben utolsó alsólsoféhermegyei föispán, néhány jelenetet vázol azon irtóháboruból, melyben az oláh rablócsordák a magyar birtokossag ellen dühónytek Budapest 1903,* pp. 8–11, 23–27, 38–39, 44–47, 50–51, 52–55. În Munții Apuseni au fost ucise 720 de persoane, la Presaca și Zlatna 800, la Aiud 800, la Abrud 1000, la Sângătin 170. Estimându-se cifra de 5204 morți în întreg comitatul Alba de Jos, numărul victimelor maghiare atinge 20 % din totalul locuitorilor unguri și aproape jumătate din numărul ungurilor militari și civili uciși în luptele cu românii pe toată Transilvania; apud. Szilgyi Farkas*, Als óféher vármegye 1848–49-ben,* Nagy-Enyed, 1898, pp. 400–401. Pe tot Ardealul, numărul ungurilor civili și militari căzuți a fost de aproximativ 12.000 de victime. Unele estimări și sinteze românești timpurii, tipărite în germană și română, vehiculau cifra de 40.000 de români civili și militari, care au căzut, și o pagubă generală de 29.260.000 de florini de argint; apud. „*Bucovina*”, I, 6 ianuarie 1850. Relativismul acestor cifre este comentat de Dan Berindei, G. Ploeșteanu, M.S. Rădulescu, „*La violence et les Roumains aux XIX-e et XX-e siècles*”, în „**Revue** *Roumaine d'Histoire*”, XXXIX, 1–4, Bucharest, 2000, p. 174. Se afirmă că, potrivit estimărilor lui Czetz Iános, ungurii au pierdut și ei cam tot atâția morți ca și românii, incluzându-i aici și pe soldați și pe civili neînarmați, adică 40.000 de persoane. Într-un alt studiu, istoricul Egyed Aкös estima că numărul total al românilor, ungurilor și sașilor căzuți în acest război civil nu depășește numărul de 14.000–15.000 de persoane; Egyed Akös, *1848 Erdéli magyar vézerlalakjai,* Tg. Mureș, 2004, p. 53. Trebuie remarcat că în vâltoarea luptelor au intervenit și înțelegeri sau mici „*pacte de neagresiune*” între satele românești și maghiare, cum au fost, de pildă, satele Chiberu de Sus și Chiberu de Jos cu satul maghiar Eremitu; apud. Peter Moldovan*, Pace și război 1848–1849 în Transilvania centrală. Mișcările revoluționare și războiul civil,* Cluj-Napoca 2008, pp. 17–18. Un alt caz s-a petrecut la Vințul de Jos; G. *Mircea, I. Mircea, „Un moment de conciliere în vremuri de tumult: acordul de pace din 23 octombrie 1848 de la Vințul de Jos”* în *„Apulum”,* XLVI, 2009, p. 10. Au fost și cazuri în care românii au încercat să-și ascundă prietenii unguri pentru a nu fi uciși de conaționalii lor, și invers.

de Avram Iancu și administrată de prefecții și tribunii săi. Un război civil între români și unguri, pentru Ardeal. Dacă ungurii din Transilvania s-au aliat cu frații lor pentru a reface Ungaria Mare, românii ardeleni au căutat să-și găsească sprijin în armata imperială austriacă.

Acestea sunt faptele, iar noi cei de azi nu suntem vinovați pentru ele, dar nici nu avem voie sau trebuință să le ascundem. Adevărul este că românii și ungurii s-au bătut pe viață și pe moarte, fiecare în numele principiilor revoluției lor. Cum a fost cu putință o asemenea turnură a lucrurilor?

Avram Iancu a avut și fapte mici și fapte mari, cum au avut toți oamenii, dar a rămas în istorie prin faptele lui cele mari. El rămâne încă o prezență vie în mințile și sufletele multor români, în foșnetul copacilor din Apuseni și în memoria celor care-și iubesc necondiționat Țara. Avram Iancu a avut demnitatea să se opună unui Împărat care l-a dezamăgit. Era vorba despre tânărul Împărat Francisc Iosif. O luptă teribilă între loialitatea față de șeful statului și dorința de revoltă. Pe fondul unei sensibilități postrevoluționare, marcată de sentimentul dezamăgirii și neîmplinirii naționale, figura emblematică a lui Avram Iancu va tinde să prevaleze în fața mitului *„bunului împărat”*. A fost reprezentantul cel mai de seamă al Revoluției Române Transilvănene și un veritabil erou al poporului, ale cărui virtuți le-a făcut să strălucească peste veacuri ca o pildă vie urmașilor iubitori de patrie și ca un izvor luminos de mândrie națională. Avram Iancu a demonstrat că este capabil să organizeze militar, administrativ și civil Transilvania. El nu a avut intenția să extermine, a râvnit doar inaccesibilul: „*ca cea mai umilă clasă socială a poporului să se așeze deodată în frunte și să devină cea mai înstărită*”. A refuzat onorurile, propunerile Curții Imperiale de la Viena și a rămas să apere drepturile românilor din Munții Apuseni. Ce înseamnă asta? Înseamnă că a fost un lider, iar Țara are nevoie de lideri adevărați. Dacă i-am fi avut, nu s-ar fi întâmplat dezastrul din anul 1940, când Basarabia și Transilvania au fost rupte din Regatul României. Dacă aveam lideri adevărați după anul 1990, nu aveam plecați 4–5 milioane de români în lumea largă ca să-și caute

bunăstarea. Faptele sunt duse cu poporul, pentru popor. Cred că acest lucru trebuie să îl învețe și liderii sau cei care pretind că sunt astăzi lideri în România.

În ce privește soarta tragică, din care s-a împărtășit Avram Iancu ca om, aceasta s-a identificat cu poporul dezamăgit, învins. Dar trebuie să recunoaștem că „*nu-l avem mai puțin drag în starea-i de deplâns de cum îl admiram în perioada de mărire*”, după vorba înțeleaptă rostită în anul 1924 de către cineva care i-a întocmit panegiricul.

Lumea lui Avram Iancu

Ioan-Aurel Pop*

De-un timp, nu mai depănăm cu toată inima amintiri din trecutul nostru național. Parcă ne reține ceva. Nu ne mai cuprindem de acel „*farmec sfânt*”, ca să putem pătrunde și cu sufletul în prezentul unor epoci și al unor oameni pe care-i evocăm. Le facem pe toate formal, dacă le mai facem. Parcă ne rușinăm și de eroii noștri, iar dacă folosim sintagma de „*eroi naționali*” ne uităm bine în jur, fiindcă suntem pândiți de ironii și de acuze de „*naționalism*”. Din fericire, nu am inventat noi, românii, eroii naționali. Aceștia sunt membri ai panteonului fiecărei națiuni și, mai ales, ai istoriilor națiunilor mari, dătătoare de ton în lume. Americanii îi numesc chiar pe acești eroi „*părinți ai patriei*”. Evident, societatea aceasta post-modernă a pervertit și eroii și i-a trecut prin „*Patul lui Procust*” al „*corectitudinii politice*” și al „*anulării culturii*”.

Totuși, „*noi locului ne ținem*” și nu uităm. Dacă ai noștri copii și nepoți ar învăța mai bine la școală ce au făcut marile personalități pentru acest popor și pentru această țară, amintirile ar deveni vii și ni s-ar părea că trăim aievea alături de acei oameni mari.

În ciuda premiselor rele, vă propun să ne amintim acum de Avram Iancu. Avram Iancu a venit pe lume acum două sute de ani și s-a stins cam acum un secol și jumătate. Dar spiritul său străbate anii și va străbate multe secole de-acum înainte, cel puțin atât timp cât va exista poporul român, fiindcă el este erou național, așezat demult în Panteonul Național. La vârsta de 24 de ani se situa între conducătorii Revoluției de la 1848–1849 din Transilvania, iar la 25 de ani era stăpânul Munților Apuseni, pe care-i transformase în Țară Românească, organizată ca

* Ioan-Aurel Pop, Președintele Academiei Române, email: *ioanleruapop@gmail.com*

atare din punct de vedere militar și politic, căci, sub aspect etnic, erau așa de când e lumea. Organizarea militară a Transilvaniei românești trebuia să se facă în lumina mișcării de emancipare a popoarelor europene, dar după model roman, după modelul celui mai important stat antic cu centrul la Roma, de unde ne veneau, nouă, românilor, numele, originea, credința și mai ales limba. Chemarea la luptă fusese simplă: „*No gata, no hai!*”. Azi sunt ironizate și latinitatea noastră, și lupta noastră pentru binele colectiv, iar învățații care le studiază sunt disprețuiți și defăimați. Dar faptele rămân și ele nu pot, nu trebuie să fie pervertite.

Avram Iancu, prin școlile sale urmate în română în satul natal (pe lângă biserică), la Câmpeni și la Zlatna, apoi în latină și maghiară la Cluj (la Liceul Regesc sau al Piariștilor și la Facultatea de Drept), devenise un intelectual, un om cultivat. Era avocat, un post-iluminist, un urmaș al Școlii Ardelene impregnat de idei romantice timpurii, iradiate dinspre curentul lansat de Johann Gottfried Herder, cel care preamărise cântecele și obiceiurile popoarelor și care se ghidase după „*spiritul poporului*”. Ca elev la Liceul Regesc sau Colegiul Piarist (1841–1846), alături de maghiari, secui, sași, armeni, a legat prietenii dincolo de apartenența națională. Dar el avea conștiință clară de român. Un coleg, Alexandru Bohățiel, devenise președintele onorific al primei „*Societăți de lectură*” a tineretului studios român din Cluj, ce avea ca publicație proprie foaia „*Zorile*”, scrisă de mână în românește. Printre semnatari în revistă apar Alexandru Papiu-Ilarian, Avram Iancu, Ioan Pușcariu, Teodor Baldi, Nicolae Popea, Alexandru Șotropa. Aron Pumnul, viitorul profesor de la Cernăuți al lui Eminescu, a fost coleg la Cluj cu Avram Iancu. Din 1844, Iancu a urmat și Facultatea de Drept din Cluj, după care a cerut să ocupe, conform obiceiului, o funcție administrativă, ceea ce însemna să fie primit la început într-o slujbă de practicant fără salariu. Cererea i-a fost refuzată pe motiv că provine din familie de iobagi și că nu este nobil. Așa a devenit cancelist la Tabla Regească (Curtea de Apel a Transilvaniei) la Târgu Mureș. Și-a luat examenul de avocat în martie 1848. Tinerii târgumureșeni erau

animați de ideile nobile ale libertății, egalității și frăției. Doar că tinerii maghiari doreau libertatea prin reînvierea statului Coroanei Sfântului Ștefan, prin includerea minorităților în națiunea maghiară. Românii, sașii, croații, slovacii, sârbii, rutenii nu au putut să fie de acord cu așa ceva, adică să schimbe stăpânul politic austriac cu acela maghiar (care oricum se manifesta la nivel local). Avram Iancu a aderat la mișcarea de emancipare națională a românilor săi și s-a radicalizat treptat până ce a ajuns la ideea de organizare a Transilvaniei ca țară românească.

Educația în spirit roman, prin care istoria românilor pornea *ab Urbe condita*, l-a condus pe eroul nostru la organizarea armatei, destinate inițial pentru întreg teritoriul Transilvaniei, în tribunate, legiuni, centurii, decurii, conduse de tribuni, prefecți, centurioni, decurioni. Iancu apărea ca un rege, numit în popor „*crai*” și „*crăișor*” (apoi, în folclor și conștiința publică, „*Craiul Munților*”). Ca om politic, Iancu s-a adresat moților săi în termeni mobilizatori, cum se făcea peste tot în Europa Centrală a timpului:

> *„Cereți vârtos să se șteargă iobăgia, pentru că, lucrând pe nimica de vreo zece sute de ani în brazdele domnilor, ați plătit și de o sută de ori pământul care vă dădea hrana vieții de pe o zi pe alta, cu atât mai mult că l-ați plătit degeaba, pentru că acela a fost al vostru și pentru el s-a vărsat sângele strămoșilor voștri... Să caute, de aceea, cu toții a se uni cu poporul, declarând fără sfială ungurilor că nu se odihnesc până ce nu se va recunoaște prin lege națiunea română și până ce nu va fi reprezentată în dietă, pentru a putea judeca în ce chip și sub ce condiții să se unească cu Țara Ungurească”.*

Discursul acesta emoționant și izvorât și din emoția momentului venea după ce Dieta maghiară de la Cluj decisese, la 30 mai 1848, fără să fie întrebați românii, „*uniunea*” Transilvaniei cu Țara Ungurească (*Magyarország* = Țara Maghiară).

Iancu nu venea ca generație spontanee, ci descindea dintr-un timp revolut, de când românii se ridicaseră contra noilor stăpâni, contra domnilor de pământ. Astfel, la 1366, nobilimea Transilvaniei îi reclama

regelui pe toți „*răufăcătorii*” și „*mai precis pe români*” (care se ridicaseră pentru recuperarea bunurilor și drepturilor răpite) și cerea să fie „*stârpiți*” toți „*făcătorii de rele, mai ales românii”*. „*Stârpirea*” nu s-a putut face, fiindcă nu ar mai fi avut cine să muncească pentru nobili, cine să dea hrana cea de toate zilele pentru comunitate, dar s-a făcut altceva, grav și rușinos: excluderea românilor dintre stări (grupurile privilegiate) și de la conducerea colectivă a țării. Cu alte cuvinte, doar nobilimea, sașii și secuii puteau participa la conducere. Românii ajungeau să fie, mai ales după 1437 (când s-a format „*Uniunea frățească*”, devenită ulterior „*Uniunea celor trei națiuni*”), inexistenți sub aspect juridic. Această grea discriminare a fost atenuată odată cu asalturile Imperiului Otoman, când românii, prin forța lor militară, au fost între apărătorii cei mai buni ai graniței sudice a Regatului Ungariei; atunci, domnii români de la est și sud de Carpați (mai ales Ștefan cel Mare, numit în Occident „*rege al Daciei*” și Petru Rareș) au stăpânit imense domenii în Transilvania. Secolul al XVI-lea, odată cu Reforma religioasă și cu formarea Principatului autonom, a venit, însă, cu noi discriminări (regimul celor trei națiuni și patru „*religii*”, între care românii și confesiunea lor ortodoxă nu aveau loc), tot mai apăsătoare pentru români, încât intrarea lui Mihai Viteazul în Transilvania (1599) a fost ca o binecuvântare; românii s-au ridicat atunci „*mânați de încrederea că aveau un domn din neamul lor*”. În secolul al XVI-lea începuse asuprirea Bisericii Ortodoxe de către confesiunile reformate, mai ales de calvinism, iar în secolul al XVII această tendință de schimbare a „legii românești” se accentuase, sub principii calvini ai Transilvaniei. Ca reacție, imediat după venirea austriecilor, are loc (în 1699–1701) unirea Bisericii românilor cu Biserica Romei, aceasta fiind tot o formă de luptă pentru emanciparea națiunii (în schimbul unirii, austriecii au promis drepturile naționale pentru români, adică egalitatea lor cu națiunile Transilvaniei). Amăgirea românilor a fost demascată de către episcopul Inochentie Micu, acela care s-a ridicat cu mare curaj pentru binele națiunii române, cerând egalitatea promisă: „*Nimic despre noi fără de noi*” (*Nihil de nobis sine nobis*). A convocat un congres național

românesc la Blaj (1744), fără deosebire de confesiune și a amenințat cu întoarcerea românilor la ortodoxie. A murit în exil, după ce a făcut zeci de memorii către capetele încoronate ale Europei pentru emanciparea națiunii sale. A avut o soartă asemănătoare cu a Iancului, murind singur și părăsit, cu dorința de a se odihni în locul nașterii sale, convins că, în așteptarea mântuirii prin „*obșteasca Înviere*",

> *„nu poți învia cu-adevărat decât din pământul patriei" („Nu știu prin ce dulcime ne atrage pământul nașterii pe toți și nu ne îngăduie a nu ne aminti de el. Zilele mele sunt tot mai spre asfințit și aș vrea ca sufletul meu, în timpul când se va despărți de corp, să fie recomandat creatorului meu prin prea smeritele rugăciuni și sfintele voastre slujbe și ca osemintele mele să aștepte obșteasca înviere în venerabila mănăstire din Blaj").*

La 1761, după revolte și lupte în anumite părți ale Transilvaniei, s-a acceptat și ierarhia ortodoxă românească transilvăneană, la rang de episcopie. Dar statutul ei era tot de biserică „*tolerată*", adică răbdată, ca și acela al tuturor românilor, „*până când va dura buna plăcere a principilor și cetățenilor*" (*usque al beneplacitum principum et regnicolarum*). Prin legislația dietelor (adunărilor țării) din secolul al XVII-lea, românii și credința lor răsăriteană erau declarați „*nerecunoscuți*" sau „*neadmiși*" între stări (națiuni), ci „*răbdați*" în țară. Ei erau locuitori de rang inferior, lăsați să existe doar fiindcă produceau cele necesare traiului, plăteau taxe și luptau și mureau pentru apărarea țării.

Secolul al XVIII-lea nu a avut cum să aducă prin părțile noastre formele radicale (anticlericale, antimonarhice și nici idei ale egalitarismului cosmopolit), în schimb a promovat lupta de emancipare națională pe cale politică (mișcarea petiționară prin supplex-uri, mai ales *Supplex Libellus Valachorum* din 1791), pe cale culturală (prin Școala Ardeleană) și pe cale socială (prin Răscoala lui Horea din 1784). Școala Ardeleană, prin intelectualii săi de mare profunzime, a arătat ce însemna lupta elitei și cum ar fi putut această elită să schimbe lumea, să oprească discriminarea, să aducă și pentru români libertatea. Numai că lupta prin petiții ale conducătorilor s-a dovedit

sterilă. La finele secolului al XVIII-lea, intelectualitatea și plebea mergeau separat, ca și cum nu ar fi fost membri ai aceluiași popor. Românii, fiind cel mai vechi și mai nobil popor al țării, adevărați romani – cum se considera atunci, conform unei convingeri care venea din Evul Mediu, de la unele elite românești, de la călătorii străini, de la cronicari și ajungea până la Dimitrie Cantemir și la Școala Ardeleană – aveau drepturi istorice care trebuiau să le fie recunoscute. Ei, deși descindeau din cel mai nobil popor din lume, care creease un imperiu întins pe trei continente, nu cereau privilegii, ci doar egalitate cu celelalte „*popoare*"/ „*națiuni*" ale Transilvaniei. Pentru asta au militat și Inochentie Micu, și petiționarii, și fruntașii Școlii Ardelene, și Horea. Iancu a dus mai departe legatul/ testamentul strămoșului său Horea, a ridicat moștenirea eroului din Munții Țebei pe un piedestal național și european, s-a înscris el însuși cu poporul său în marile mișcări pe care unii istorici le-au numit „*Primăvara Popoarelor*". Tot Iancu a întruchipat și marea moștenire a Școlii Ardelene. Gândurile Iancului (născut la Vidra de Sus, în județul Alba de azi) pentru reformarea societății și pentru emanciparea națiunii sale erau clare chiar din martie 1848, când „*canceliștii*" maghiari și români din Târgu Mureș au semnat un memoriu către împărat, crezând că vor putea merge împreună în lupta lor:

> *„Ca român, semnez petiția cu condiția ca, în cazul când s-ar realiza drepturile poporului și egalitatea sa, să se asigure tuturor națiunilor de limbă felurită din Transilvania și Ungaria existența națională și limba maternă, iar eliberarea din iobăgie să se îndeplinească fără nici o despăgubire bănească, deoarece țăranii au plătit destul, chiar prea mult, timp de mai multe secole, de când nobilii le uzurpă nu numai drepturile civile, ci și pe cele sacre umane".*

Iancu a înțeles la 1848 că secretul succesului era unirea dintre intelectualitate („*domni*") și popor („*plebe*"). Cu toții trebuiau să fie mână-n mână. Și așa a fost, spre deosebire de secolul al XVIII-lea, când cele două grupuri ale națiunii merseseră separat. Doar că puterea și experiența

politică a vechilor stăpâni din Transilvania (în speță a nobilimii maghiare) și a imperiilor multinaționale din zonă (mai ales ale Imperiului Habsburgic) au fost mai mari. De aceea, Iancu a fost adânc dezamăgit:

> *„Unicul dor al vieții mele e să-mi văd Națiunea mea fericită, pentru care, după puteri, am și lucrat până acuma; durere fără mult succes, ba tocma acuma cu întristare văd, că speranțele mele și jertfa adusă se prefac în nimica. Nu știu câte zile mai pot avea; un fel de presimțire îmi pare că mi-ar spune că viitorul este nesigur. Voiesc dar și hotărât dispun ca, după moartea mea, toată averea mea mișcătoare și nemișcătoare să treacă în folosul națiunii, pentru ajutor la înființarea unei academii de drepturi; tare crezând că luptătorii cu arma legii vor putea scoate drepturile națiunii mele".*

Prin urmare Iancu, după ce luase cu mare curaj arma în mână, ca să aplice cu disperare dreptul forței („*Nu cu argumente filosofice și umanitare îi veți putea convinge pe acești tirani, ci cu lancea, ca Horea*"), se întoarce la forța dreptului și crede că rațiunea lumii celei noi avea să decidă soarta bună, după merit, a națiunii sale. Și a avut dreptate: până la urmă, comunitatea internațională a recunoscut drepturile poporului român, în anii 1919–1920, la Conferința de Pace de la Paris. În ceea ce-l privea, eroul avea presimțiri rele după ce fusese mințit de împărat și nu vreau să spun aici în ce tristețe și dezolare s-a stins, cu mintea prinsă uneori în chingile rătăcirii.

Iancu s-a întors la vârsta de 48 de ani printre strămoșii săi sacrificați, dar dintre ideile și idealurile sale nimic nu a fost pierdut. Programul Revoluției Române din Transilvania – la alcătuirea căruia a contribuit și mintea lui Avram Iancu – a devenit programul luptei de emancipare românească până la Marea Unire, în derularea lui înscriindu-se „*Pronunciamentul de la Blaj*", formarea partidelor naționale românești (1869) și apoi a Partidului Național Român unic (1881), Memorandul (înaintat în 1894) și altele. Toate cele gândite de Iancu și de colegii săi s-au înfăptuit treptat, chiar dacă, unele, mult mai târziu, după 1918.

Prin urmare, Iancu nu vine de nicăieri și nu s-a îndreptat spre niciunde. Misiunea lui se împlinește în urma lungului șir de mișcări

evocate în parte mai sus, mișcări dintre care unele au avut conducători dăruiți cu har, altele nu. Avocatul de 24 de ani a fascinat istoriografia românească încă din secolul al XIX-lea, la scurt timp după moartea survenită în septembrie 1872, dar cel mai mare biograf i-a fost Silviu Dragomir. Acesta a fost făurar împătimit al unirii Transilvaniei cu România, decisă la 1 Decembrie 1918, la Alba Iulia, încarcerat apoi de către comuniști pentru „*crima*" de a fi fost un patriot român, constructor al edificiului politic național. Fruntașul pașoptist nu și-a văzut în timpul vieții pământești dorințele naționale împlinite și a trecut în viața cea veșnică întristat și dezamăgit de „*un hoț de împărat*" și de judecata greșită a unor contemporani răi. L-a explicat, în această dramă mare a sa, tot Silviu Dragomir, cu următoarea cugetare: „*O acțiune folositoare nu se judecă numai după mărimea rezultatelor sale, ci și după curăția intențiilor cu care a fost întreprinsă*". Or, intențiile „*Craiului Munților*", privit de români ca un mântuitor, au fost pline de harul dreptății umane și divine și îndreptate numai spre binele națiunii sale.

Unii se întreabă azi – cu un spirit anistoric evident, deconstructivist și post-modern – dacă Avram Iancu a fost erou pozitiv sau negativ. Firește, întrebarea este tendențioasă, în condițiile în care Iancu a vrut să schimbe ordinea conservatoare a Imperiului Habsburgic, a Ungariei vremii, ca țară supusă împăratului de la Viena și a Transilvaniei sale, bazate pe discriminare națională și nedreptate socială. Iancu nu va fi prezentat ca personaj pozitiv în anumite țări și cercuri de oameni niciodată, așa cum Napoleon nu este nici azi lăudat în Marea Britanie în Germania, Rusia, așa cum Kossuth Lajos nu va fi idolatrizat nici de români, nici de croați, nici de slovaci, nici de sârbi, nici de ruteni (ucraineni). Adevărul istoric nu este la fel pentru toți, fiindcă faptele și procesele istorice nu sunt apreciate identic și nu au rezultate bune în general, ci doar concret, pentru anumite grupuri de oameni. Asta nu înseamnă că adevărul istoric nu există sau că nu mai trebuie căutat și descoperit. Adevărul omenesc este unul relativ și parțial, dar real, absolut fiind doar adevărul dumnezeiesc. Avram Iancu a militat pentru libertatea tuturor popoarelor. El nu a cerut privilegii pentru români –

care au reprezentat mereu majoritatea populației Transilvaniei – ci doar egalitate pentru națiunea română cu maghiarii, cu celelalte națiuni și recunoașterea limbii române drept limbă acceptată oficial, alături de maghiară și de germană. Avram Iancu a militat, alături de Nicolae Bălcescu, pentru unirea celor două revoluții, română și maghiară, dar, când și Kossuth a fost parțial de acord cu revendicările minorităților, a fost prea târziu. Și Iancu, ca toți oamenii, a greșit uneori, a luat și decizii pripite, dar toate acestea au fost întrecute de faptele sale cele mari.

Avram Iancu rămâne pentru români și pentru europeni un model de om de acțiune îndreptată spre emancipare, spre libertate, unitate și frăție. Lumea lui nu a fost doar aceea a revoluționarilor de la 1848 și nici măcar cea contemporană vieții sale de nici jumătate de secol, ci a fost toată istoria românească de până la el și cea care avea să vină. El a intrat demult în memoria colectivă, în legendă și în folclor, încât mulți aud și acum „*pe Dealul Feleacului*" cum „*trec carele Iancului*". Pentru cei care pot auzi încă „Doina Iancului" nimic nu este pierdut, așa cum sper că nu este pierdut nimic pentru binele acestei națiuni de la Carpați, Dunăre, Nistru și Marea Neagră, pentru binele nostru, al celor născuți „*pe-un picior de plai,/ pe-o gură de rai*", adică pentru binele tuturor românilor.

Percepția lui Avram Iancu în Vechiul Regat până la Unire (enciclopedii, programe școlare, manuale)

***Ioan Bolovan*[*]*, Sorina Paula Bolovan*[**]**

Mulți iubitori de istorie, dar chiar și unii istorici care sunt mai puțin familiarizați cu istorie modern, tind să pună faima de care se bucură Avram Iancu pe seama evoluțiilor din România, după Marea Unire din 1918. Prea puțini s-au aplecat însă să cerceteze modul în care a fost perceput Eroul Național înainte de Unire, nu doar în Transilvania, ci mai ales în Vechiul Regat. Surpriza este însă mare și evident plăcută pentru cercetătorii care au studiat enciclopediile, manualele școlare, precum și alte instrumente de comunicare către public, realizate în deceniile anterioare anului 1918. Rolul manualelor școlare în crearea și perpetuarea memoriei istorice, în modelarea comportamentelor indivizilor, a fost unul uriaș, cel puțin până în secolul XX. De decenii bune, accesul populației la presă, radio, TV, mai recent la internet, cu formele sale de comunicare etc., au erodat locul privilegiat al manualelor, concurența acestor noi instrumente de comunicare publică dar și învățare pentru elevi determinând declinul manualelor clasice[1]. Firește, până recent, instrumentele de tip enciclopedii, dicționare

[*] Ioan Bolovan, Academician, Directorul Institutului de Istorie „*George Barițiu*", e-mail: *ioan.bolovan@ubbcluj.ro*

[**] Sorina Paula Bolovan, Prof. Univ. UBB Cluj-Napoca, email: *sorinapaulab@gmail.com*

[1] Mirela Luminița Murgescu, *Istoria din ghiozdan. Memorie și manuale școlare în România anilor 1990*, București, Editura Do MinoR, 2004, pag. 9; A se vedea mai multe detalii pentru epoca modernă la Mirela Luminița Murgescu, *Între „bunul creștin" și „bravul român": rolul școlii primare în construirea identității naționale românești (1831–1878)*, Iași, Editura A'92, 1999;

și biografii de personalități ș.a., în format clasic, tipărit pe suport de hârtie, au avut și ele un rol determinant, mai cu seamă la nivelul elitelor, al formatorilor de opinie din societate. Cercetări sistematice asupra misiunii școlii de „*emitent și formator de memorie*" în Vechiul Regat, au arătat că în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, în programele școlare pentru ciclul primar și gimnazial erau obligatorii temele despre Revoluția de la 1848 în Transilvania și despre Avram Iancu[2]. Când, cum și prin cine au pătruns Avram Iancu și revoluția românească din Ardeal în conștiința publică a românilor de peste Carpați? Care a fost contextul general românesc, dar și geopolitic de la sfârșitul secolului al XIX-lea, care au favorizat difuzarea imaginii lui Avram Iancu în societatea românească din Vechiul Regat, alături de asumarea cu responsabilitate de către factorii decizionali de la București a cultivării memoriei Eroului ardelean? Iată numai câteva aspecte pe care ne propunem să le abordăm în materialul de față, fără pretenția de a epuiza întreaga probematică, ci mai curând de a lansa în dezbatere un subiect care este extrem de actual astăzi, când sărbătorim două sute de ani de la nașterea Eroului Național.

Mai întâi, Avram Iancu a pătruns în conștiința unei bune părți a elitelor românești din Muntenia și Moldova chiar la mijlocul secolului al XIX-lea, deoarece unii dintre ei au fost participanți direcți la cel puțin una dintre adunările de la Blaj, ori mai apoi l-au întâlnit direct pe Iancu în Munții Apuseni, în timpul luptelor de apărare duse de către românii ardeleni. Între cei mai notorii se aflau: Nicolae Bălcescu, Cezar Bolliac, Dumitru Brătianu, Gheorghe Magheru, Alecu Russo, Gheorghe Sion, Lascăr Rosetti, Nicolae Ionescu etc. Alți intelectuali și oameni politici moldoveni și munteni au aflat într-o formă mediată despre Avram Iancu, fără să îl fi întâlnit direct, prin contactele și discuțiile cu cei care l-au cunoscut nemijlocit pe liderul moților, fie ei transilvăneni stabiliți în Principate/România, fie din rândul propriei elite locale.

[2] Mihai Chiper, *Memorie și uitare în România celei de-a doua jumătăți a secolului XIX*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2015, pag. 281;

Apoi, prezența în Principate (mai apoi în România) a multor intelectuali transilvăneni, mulți dintre ei apropiați și colaboratori ai lui Avram Iancu (August Treboniu Laurian, Alexandru Papiu Ilarian, Simion Bărnuțiu, Dionisie Pop Marțian, Ioan Maiorescu ș.a.) a constituit cu siguranță un alt canal important de diseminare peste Carpați a unor informații variate privind revoluția românilor ardeleni, și mai ales luptele lui Iancu legate de revoluția pașoptistă și cauza națională. Demn de menționat este și faptul că mulți dintre acești transilvăneni au dobândit prestigiu sporit peste munți, ocupând înalte funcții administrative sau academice. Desigur, presa din România a inclus cu ocazia morții lui Avram Iancu câteva articole care într-un fel sau altul au difuzat informații despre eroul transilvănean (a se vedea de exemplu materialele semnate de Aron Crainic și Alexandru Papiu Ilarian în ziarul *Românul* din numerele din 17, 18 și 19 septembrie 1872). Astfel, momentul trecerii lui Avram Iancu la cele veșnice a constituit prilejul pentru o nouă „*reîmprospătare*” a memoriei colective din România, Eroul fiind cu siguranță la mijlocul lunii septembrie 1872 pretext de discuții în cercurile politice dar și în saloanele elitelor românești muntene și moldovene. Nu în ultimul rând, aniversarea decenală a Revoluției de la 1848, în Transilvania cât și în Vechiul Regat, a prilejuit ziarelor să includă articole mai mult sau mai puțin extinse despre evenimentele de la 1848–1849, evidențiindu-se în același timp și rolul unor lideri, între care la loc de cinste a figurat și Avram Iancu[3]. Astfel de relatări au fost multiple în ziarele centrale din capitala României: manifestanții din București, care s-au întrunit la ora 14:00, au pornit spre Calea Victoriei și au cântat diferite cântece precum *Marșul lui Iancu, Deșteaptă-te Române* etc.[4], iar pe prima pagină a ziarului Adevărul era o litografie înfățișându-l pe Avram Iancu

[3] Gelu Neamțu, „3/15 mai 1848 văzut din perspectiva fiecărui deceniu de până la unire (1858–1918)”, în *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu”*, nr. XLII, 2003, pag. 297;

[4] *Epoca*, nr. 754, 5 mai 1898, pag. 3;

în fruntea soldaților săi[5] etc. În ziua de 3 mai 1898, s-a difuzat și un ziar volant intitulat *Cîmpia Libertății*, un număr unic, care cuprindea articole și biografiile liderilor care au avut un rol important în cadrul evenimentelor din 1848: Avram Iancu, Andrei Șaguna, Axente Sever, Nicolae Bălcescu, August Treboniu Laurian ș.a.[6].

Nu în ultimul rând, un rol important l-au avut, cel puțin pentru elite, instrumentele culturale și științifice naționale sau străine create după revoluție (enciclopedii, dicționare etc.), cu scopul de a creiona un Panteon universal sau național. Așa cum foarte bine a sesizat recent un specialist aplecat asupra memoriei revoluției pașoptiste,

> *„indiferent dacă apăreau din inițiative personale, politice sau din considerente științifice, biografiile selectau, decupau, transcriau și ierarhizau după criterii adoptate de autorul unei epoci, de cele mai multe ori cu pretenții de neutralitate și obiectivitate. Biografiile grupate sub forma broșurilor sau dicționarelor erau niște momente de reevaluare, amănunte uitate erau din nou impuse atenției publice sau viceversa... Apartenența la o asociație, prezența într-un manual sau dicționar asigura posteritatea fericitului selecționat"*[7].

Sigur, Avram Iancu era una dintre personalitățile eclatante ale istoriei naționale care nu avea cum să fie ocultat de autorii români și străini ai unor atari instrumente cultural-științifice de mare impact public.

Panteonul lui Iosif Vulcan[8], lucrare publicată în anul 1869 la Pesta, a avut cu siguranță o largă circulație în Vechiul Regat, mai ales că lista personalităților care deschideau această lucrare cu caracter enciclopedic, hagiografic, era deschisă de însuși domnitorul Carol I, iar multe alte voci erau dedicate unor oameni politici și intelectuali de marcă, atât

---

5 *Adevărul*, nr. 3161, 3 mai 1898, pag. 1;

6 *Epoca*, nr. 752, 2 mai 1898, pag. 2. Pentru modul în care s-a sărbătorit semicentenarul Adunării Naționale de la Blaj din 3 mai 1848, a se vedea la Aurelia Bunea, „1848–1898: o aniversare cu semnificație național-politică", în *Sargetia. Acta Musei Devensis*, VIII, 1971, pag. 129–144;

7 Mihai Chiper,, op. cit., pag. 225;

8 Iosif Vulcan, Panteonulu romanu: portretele și biografiele celebritatilor romane, Pesta, 1869;

moldoveni cât și munteni: Ion Heliade Rădulescu, Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Anastasie Panu, Constantin A. Rosetti, Dimitrie Bolintineanu, Alexandru și George Hurmuzachi, Nicolae Golescu, Gheorghe Sion, Constantin/Costache Negri, Alexandru și Bogdan Petriceicu Hasdeu, Matei Millo, Vasile A. Urechia. Articolul din *Panteon* referitor la Avram Iancu se concentrează asupra biografiei lui Iancu, a faptelor acestuia în contextul anului 1848, dar și a stării prin care liderul moților trecea în ultimii ani de viață. Vulcan a deplâns în câteva fraze situația Eroului din acei ani. *Panteonul român* a fixat definitiv și profund locul lui Iancu în istoria românilor din Transilvania până la Unire, el rămânând pentru posteritate drept „*eroul din 1848, cel mai curat patriot, cel mai curat Român*". Astfel, potrivit convingerii lui Iosif Vulcan,

> *„Iancu mai trăiește și amintirea lui va trăi etern în sânul poporului român. Câmpiile și munții Transilvaniei vor răsuna pururi de cântecele create pentru glorificarea faptelor sale și tradiția va vorbi cu admirație, din generație în generație, strănepoților despre Eroul munților din 1848".*[9]

Această imagine a lui Avram Iancu transmisă prin cartea lui Iosif Vulcan s-a bucurat în deceniile următoare, cu siguranță, de o largă audiență în rândul elitelor din Vechiul Regat, iar prin mijlocirea acestora și în rândul unui public mai numeros[10].

Rămânând în aceeași sferă a instrumentelor cu caracter enciclopedic, trebuie să menționăm lucrarea lui Gustave Vapereau, *Dictionnaire universel des contemporains contenant toutes les personnes notables de la France et des pays étrangeres*, apărută într-o primă ediție la Paris în anul 1858, reeditată apoi în 1861 și chiar mai târziu. Este

[9] Iosif Vulcan, *Panteonul român. Portretele și biografiile celebrităților române*, ediție îngrijită, modernizată și adnotată de Cristian Bădiliță, *Prefață* de Episcop Virgil Bercea, *Postfață* și *Cronologie* de Ioan F. Pop, București, 2021, pag. 101;

[10] A se vedea la Ioan Bolovan, Floarea Pop, „La originile eroizării culte a lui Avram Iancu. Iosif Vulcan și revista *Familia*", în vol. *Avram Iancu – 150 de ani de la moarte. Studii și comunicări*, coordonatori Ela Cosma, Varga Attila, Editura Argonaut, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2023, pag. 29–4;

un lucru îndeobște cunoscut că o bună parte din elitele muntene și moldovene erau la curent cu noutățile bibliofile apărute la Paris, datorită cunoașterii limbii franceze și a legăturilor multiple cu spațiul intelectual și politic francez[11]. Foarte probabil că Vapereau a folosit pentru fișele românilor informațiile oferite de Jean-Henri-Abdolonyme Ubicini, care, în primăvara lui 1848, a venit la București, ajungând secretar al Guvernului provizoriu și apoi al Locotenenței Domnești[12]. Ubicini a și publicat la câțiva ani după revoluție o lucrare consistentă, *Provinces Danubiennes et Roumaines, par MM. Chopin et A. Ubicini. Bosnie, Servie, Herzegovine, Bulgarie, Slavonie, Illyrie, Croatie, Dalmatie, Montenegro, Albanie par M. Chopin. Valachie, Moldavie, Bukovine, Transylvanie, Bessarabie, par M. Ubicini*, Paris, MDCCCLVI, în care l-a introdus și pe Avram Iancu, într-o formulare scurtă dar penetrantă: „*În timp ce îndrăznețul Janko ridica steagul României în Carpații Transilvaniei și ținea în frâu cu țăranii săi înarmați cu coase, armata triumfătoare a maghiarilor, orașele și zonele rurale ale Țării Românești contrastau*”[13]. Foarte probabil că Ubicini este și autorul biografiilor românești din *Dicționarul* lui Vapereau, fapt întărit de scrisoarea autobiografică a lui Vasile Alecsandri[14]. Cam în aceeași vreme, un alt francez, Elias Regnault, publica o sinteză asupra istoriei Moldovei și Țării Românești (*Histoire politique et sociale des Principautes Danubiennes*, Paris, 1855), iar în capitolele XII și XV vorbește despre revoluția de la 1848 în Transilvania și despre lupta eroică a lui Iancu din munți („*război național*”), inclusiv despre victoria moților

[11] A se vedea pentru antecedentele temporale la Pompiliu Eliade, ***Influența franceză asupra spiritului public în România. Originile. Studiu asupra stării societății românești în vremea domniilor fanariote*, București, Editura Institutului Cultural Român, 2006;**

[12] Olimpiu Boitoș, *Biografiile românești ale lui Ubicini*, Cluj, Tipografia Fraternitas, 1932, pag. 6sqq;

[13] *Provinces Danubiennes et Roumaines, par MM. Chopin et A. Ubicini. Bosnie, Servie, Herzegovine, Bulgarie, Slavonie, Illyrie, Croatie, Dalmatie, Montenegro, Albanie par M. Chopin. Valachie, Moldavie, Bukovine, Transylvanie, Bessarabie, par M. Ubicini*, Paris, MDCCCLVI, pag. 195;

[14] Olimpiu Boitoș, op. cit., pag. 9;

împotriva lui Hatvani, în primăvara anului 1849. Prin urmare, mai mulți istorici francezi erau la curent cu faptele de arme ale lui Avram Iancu, personalitatea acestuia depășind granițele monarhiei austriece.

Prima biografie românească din *Dicționarul* lui Vapereau este Axente Sever, însă autorul greșește data nașterii acestuia[15]. „*Cu biografia lui Avram Iancu începe volumul al doilea al Dicționarului. Dintre toate biografiile românești care se află în acest dicționar, cele mai multe lipsuri și greșeli le are biografia lui Iancu*"[16]. Biografiile lui Axente Sever și August Treboniu Laurian, care sunt și ei în *Dicționar*, dar au trăit amândoi în Muntenia și au fost mai bine cunoscuți de prietenii munteni ai lui Ubicini, par mai bine documentate de către Ubicini. Acesta nu știa data și locul nașterii lui Avram Iancu, propunând ca locație un sat undeva în jurul Abrudului și spunând despre Eroul moților că ar fi vrut să se facă preot[17]. Autorul francez mai susține că Iancu a intrat în avocatură la Sibiu și că s-a retras în munți „*spre a evita conviețuirea cu străinii*", ducând o viață de țăran, dar evident că este într-o mare eroare, fiindcă Iancu s-a retras în munți numai în vara anului 1848 „*spre a mișca poporul și a-l pregăti pentru demonstrația de la Blaj din 3/15 mai*". În restul fișei, descrierea acțiunii revoluționare a lui Avram Iancu este relativ corectă, iar Ubicini îl numește „*Regele Munților*".[18]

Olimpiu Boitoș reproduce biografia despre Iancu (Ianko Abraham), așa cum apare la Vapereau:

> *„Liderul partizanilor români, născut în vecinătatea Abrudului, în Transilvania, a devenit cunoscut pentru rolul pe care l-a avut în evenimentele politice și militare ale acestei țări din 1848 și 1849. Hrănit în ura maghiarilor asupritori din această regiune, el învățase mai întâi să intre în ordine, apoi fusese admis ca avocat la Sibiu. Dar, pentru a scăpa de contactul cu străinii, se retrăsese în inima*

---

[15] Ibidem, pag. 14;
[16] Ibidem, pag. 19;
[17] Ibidem;
[18] Ibidem, pag. 20;

munților natali, ducând o viață ca țăranii. După evenimentele de la Viena și Pesta din martie 1848, când s-a pus problema încorporării Transilvaniei la Ungaria, Iancu a devenit cel mai ardent promotor al ideii de rezistență. În cadrul marii adunări naționale convocate la Blaj de Simion Bărnuțiu, el și-a demonstrat toate calitățile care l-au recomandat drept șeful insurecției românilor din Transilvania. Realizând că toate eforturile de reconciliere cu ungurii sunt imposibile, el s-a retras cu câțiva colaboratori devotați în munții din zona Abrudului natal, încercând să surprindă micile comunități maghiare din zonă pentru a-și procura arme. Apoi, locuitorii munților sub conducerea lui au extins operațiunile în jurul Zlatnei, Abrudului și Turdei. După intrarea lui Bem în Transilvania și pierderea tuturor pozițiilor deținute de generalul Puchner și de imperiali, Iancu și locotenenții săi, Axente și Balint, au rămas în munți păstrându-și pozițiile. Deși au ocupat aproape toată Transilvania, ungurii, cu toate eforturile depuse, nu au reușit să distrugă acest ultim bastion de rezistență. Înfrânt la Abrud în aprilie și mai 1849, maiorul Hatvani (pag. 67) nu a reușit să-i înfrângă pe insurgenți. Iancu cu 6000 de soldați și 4 tunuri au reușit să înfrângă o nouă armată maghiară de 18000 de oameni comandată de Kemeny. Sosirea armatei ruse a dus la înfrângerea ungurilor și reinstaurarea dominației austriece. În van au cerut Iancu și Bărnuțiu instituții naționale, drepturi. Iancu a refuzat toate recompensele personale ce i-au fost oferite, și Regele munților s-a retras în satul său natal"[19].

Către sfârșitul secolului al XIX-lea au apărut alte lucrări cu caracter enciclopedic în care Eroul Național apare în ipostaze interpretative variate. Astfel, Dimitrie R. Rosetti utilizează în cartea *Dicționarul contimporanilor*, București, 1897, aceleași date false despre Iancu precum Ubicini: că a urmat teologia, că a practicat avocatura în Sibiu, că s-a retras în munți pentru a nu conviețui cu ungurii ș.a.m.d. În partea ardeleană, lui Avram Iancu i se atribuia meritul de a fi fost „*șeful mișcării române din Transilvania*", păstrând și eticheta unui portret

[19] Ibidem, pag. 67sq;

popular – „*regele munților*"[20]. *Enciclopedia Română*, publicată de către ASTRA cu concursul a zeci de intelectuali din toate teritoriile locuite de români, și care a fost prima enciclopedie în limba română, a inclus în volumul 2, apărut la Sibiu în anul 1900, o voce consistentă la paginile 758–759, sub semnătura lui Iosif Sterca-Șuluțiu.

În acei ani a început să se simtă tot mai vizibil interesul cercurilor politice românești din Vechiul Regat față de situația românilor din Transilvania, mai ales că, din 1883, România devenise membră a unei alianțe politico-militare din care făceau parte Austro-Ungaria și Germania. S-au intensificat legăturile și consultările fruntașilor români transilvăneni cu regele Carol I și cu alți lideri de la București. De asemenea, în 1890, s-a constituit în capitala României *Liga pentru Unitatea Culturală a Tuturor Românilor*, cu scopul declarat de a susține mișcarea cultural-națională a românilor aflați sub dominație străină. Afirmate plenar în timpul revoluției pașoptiste, legăturile românilor din Transilvania cu frații de peste Carpați s-au amplificat, Războiul de Independență din 1877–1878 învederând ampla solidaritate general românească. După câteva decenii de atari luări de poziții și de contacte între românii din Transilvania cu cei de peste munți, în preajma izbucnirii Primului Război Mondial, opinia publică din Vechiul Regat era masiv câștigată de ideea susținerii prin toate forțele a idealului unității naționale. Expoziția generală, organizată la București în anul 1906, cu ocazia aniversării de către regele Carol I a patru decenii de domnie, a prilejuit nenumărate ocazii de efuziune, de exprimare a sentimentelor de solidaritate națională. Pe măsură ce ne apropiem de începutul Marelui Război, manifestările de sprijin din România pentru frații lor din Transilvania și Bucovina mai cu seamă s-au multiplicat. Nu de puține ori diplomații Austro-Ungariei acreditați la București au transmis la Viena și Budapesta mesaje alarmante despre creșterea sentimentelor naționale în rândul populației din Vechiul Regat, evidențiind eforturile elitelor culturale de a întreține o stare de solidaritate

[20] Dimitrie R. Rosetti, *Dicționarul contimporanilor*, București, 1897, pag. 99 sqq;

națională. Discursul lui Virgil Arion, vicepreședintele Ligii Culturale la adunarea de protest din București din 6 iunie 1911 împotriva practicilor electorale ale guvernului maghiar de a stopa alegerea de deputați români pentru Parlamentul de la Budapesta, este sugestiv în acest sens:

> *„Sântem de același neam cu românii din Ungaria: nu putem să rupem pe Românul de aici de Românul de dincolo... Nu putem ființa națiunii să o rupem în bucăți care să nu se țină unele de altele... O națiune este un ce viu, ceva perfect și armonic, care trăiește, care durează, care străbate veacurile”*[21].

Avram Iancu a încetat să fie numai un erou al moților ori al românilor din Transilvania, el a devenit un liant pentru toți românii de o parte și de alta a Carpaților.

Învățământul primar și gimnazial din Vechiul Regat a avut meritul incontestabil de a fi difuzat imaginea lui Avram Iancu înspre categorii foarte largi de populație, dat fiind faptul că legea instrucțiunii de pe vremea lui Alexandru Ioan Cuza, extinsă ulterior, a asigurat învățământului primar un caracter de masă. Astfel, schimbări importante și detaliate au avut loc în programele școlare ulterioare anului 1891, mai ales în ceea ce privește ciclul primar de învățământ, unde erau concentrați cei mai numeroși elevi. Programa valabilă din 1891 până în 1893[22], pentru studiile din școlile primare rurale, conținea, la clasa a IV-a și a V-a, lecțiile despre Tudor Vladimirescu, Grigore Ghica și Ioan Sturza. Alexandru Ghica și Mihail Sturdza, Revoluția de la 1848 în Transilvania, **Avram Iancu**, Revoluția în Moldova și Muntenia, Tratatul de la Paris. Se înregistra o mutație semnificativă, prin includerea problematicii transilvănene în programa și manualele școlare, ceea ce reflecta, fără îndoială, o nouă atitudine a autorităților de la București față de problematica românilor transilvăneni. Între 1893 și

---

[21] *Calendarul Ligei Culturale pe anul 1911*, Vălenii de Munte, 1911, pag. 19;

[22] Programa pentru studiile din școlele primare rurale (publicat prin Monitorul Oficial No. 146 din 3 octombrie 1891), în vol. *Colecțiunea legilor, regulamentelor, programelor și diferitelor decisiuni și dispozițiuni generale ale acestui department de la 1864–1901*, adunată și publicată sub îngrijirea d-lor C. Lascăr și I. Bibiri, Bucureșci, Ministerul Instrucțiunei Publice și al Cultelor, 1901, pag. 1033;

1895 funcționa o nouă programă școlară pentru studiile primare din școlile urbane și rurale de ambele sexe[23]. Abia la clasa a IV-a, unde se predau 3 ore de Istorie pe săptămână, erau incluse Revoluția de la 1848 în Transilvania, Avram Iancu, Revoluția în Moldova și Muntenia, Tratatul de la Paris…[24]. Semnificativ ni se pare că în programă era trecută întâi predarea revoluției de la 1848 în Transilvania, cu menționarea clară a personalității lui Avram Iancu, și abia apoi urmau revoluția în Principate. Acutizarea problemei românești din Ungaria, ca urmare a mișcării memorandiste, a stimulat, cu siguranță, creșterea accentului din programe și manuale asupra revoluției ardelene și asupra lui Avram Iancu. La fel, programele valabile între 1895 și 1898, la clasa a IV-a, conțineau teme precum Revoluția de la 1848 în Transilvania, Avram Iancu, Revoluția în Moldova și Muntenia, Tratatul de la Paris. La începutul sec. XX, la multe examene de absolvire a cursului inferior și superior la gimnazii și licee erau subiecte despre Revoluția de la 1848 în Transilvania.[25]

Manualele de la sfârșitul sec. al XIX-lea conțin și ele tot mai multe informații despre românii din Transilvania. Gregoriu G. Tocilescu, în *Manual de Istoria română pentru școlele primare și secundare*, ediția din 1899, are un capitol despre Revoluția de la 1848 din Transilvania și Avram Iancu. Același autor, într-un alt manual publicat câțiva ani mai târziu, *Manual de Istoria Românilor pentru clasa IV gimnazială și Școalele secundare de fete*, edițiunea I-a, București, 1904, oferă elevilor cunoștințe mai ample referitoare la frații de peste Carpați. Subcapitolul 42 este intitulat Revoluțiunea din 1848 în Transilvania. – Avram Iancu. – Absolutismul austriac și progresele Românilor sub el, Tocilescu prezentând situația umilitoare a românilor din Transilvania la începutul revoluției, realizarea uniunii Transilvaniei cu Ungaria și

[23] Programul studielor în școlile primare urbane și rurale de ambe sexe (publicat în Monitorul Oficial No. 148 din 2 octombrie 1893), în vol. *Colecțiunea legilor*…, pag. 1061;

[24] Mihai Chiper, *Memorie și uitare*…, pag. 281;

[25] Ibidem, pag. 282sq;

pericolul asimilării românilor care nu mai puteau apela la sprijinul Austriei. În subcapitolul dedicat lui Avram Iancu, Tocilescu scrie că *„în Țara Moților, românii duc cu bărbăție lupta înainte împotriva ungurilor. În capul lor se află Viteazul munților, așa numeau ei pe Avram Iancu. Acest român extraordinar face minuni de vitejie cu cetele sale de voinici”*[26]. Și alți autori de manuale au lăsat moștenire date importante despre liderii revoluției pașoptiste din Transilvania. Chiar înainte de includerea obligatorie în programele școlare și în manuale a informațiilor despre luptele românilor transilvăneni la 1848–1849 sub conducerea lui Avram Iancu, numele Eroului a fost reținut în diverse instrumente cu caracter didactic. Astfel, la 1876, în manualul publicat la București și intitulat *Istoria nationala pentru poporŭ sau némul, sapa, arma, casa și mintea Românilor pentru tote timpurile și locurile*, Georgiu Radu Melidon scria la pag. 81 că

> *„românii se sculară și ei la 1848, sub conducerea lui Eliade în Muntenia și a lui Iancu Avram în Transilvania, cerând a-și avea libertatea lor în trebile lor. În Transilvania se făcu multă vărsare de sânge, căci acolo Românii se luptau asupra Ungurilor în alianță cu Nemții”.*

Afirmate plenar în timpul revoluției pașoptiste, legăturile românilor din Transilvania cu frații de peste Carpați s-au amplificat, Războiul de Independență din 1877–1878 învederând ampla solidaritate general românească. După câteva decenii de atari luări de poziții și de contacte între românii din Transilvania cu cei de peste munți, în preajma izbucnirii Primului Război Mondial, opinia publică din Vechiul Regat era masiv câștigată de ideea susținerii prin toate forțele a idealului unității naționale. Expoziția generală organizată la București în anul 1906, cu ocazia aniversării de către regele Carol I a patru decenii de domnie, a prilejuit nenumărate ocazii de efuziune, de exprimare a sentimentelor de solidaritate națională. Memoriile unui bănățean participant la aceste

[26] Gregoriu G. Tocilescu, *Manual de Istoria Românilor pentru clasa IV gimnazială și Școalele secundare de fete*, edițiunea I-a, București, 1904, pag. 208;

manifestări lasă să se întrevadă atmosfera care era în București în acei ani:

„Coloana formată de câte zece în rând, din toate corurile bănățene sosite, ajunse pe Calea Victoriei trecând prin fața Palatului Regal. În parcursul străzilor cădea asupra coloanei ploaie, potop de flori însoțite de urale nesfârșite din ferestrele și balcoanele palatelor împodobite cu scoarțe și drapele românești... În ziua următoare, la Arenele Romane din București, sub dirijarea maestrului conducător de coruri Kiriac, s-a produs grandiosul concert jubiliar care a deșteptat vulcanul vibrațiilor sufletului românesc din piepturile fraților români adunați din toate unghiurile Europei. Toate corurile unite au cântat: «Imnul Regal», «Deșteaptă-te române» și «Pui de lei». Era o slavă reală exprimată recunoscător în hotărâre, pentru unirea într-un admirabil popor al românismului din întreaga lume”[27].

Avram Iancu a fost adoptat treptat de românii din Vechiul Regat, ca fiind un model de eroism, demnitate și viziune democratică. În preajma izbucnirii primei conflagrații mondiale, problematica românilor din Transilvania a fost asumată cu simpatie și responsabilitate de către clasa politică, dar mai ales de către opinia publică. Atunci când „*batalioanele românești*” au trecut Carpații în vara anului 1916, pentru a-i elibera pe frații din Imperiul Austro-Ungar, cu siguranță, soldații ce compuneau armata română eliberatoare au crescut cu Avram Iancu, fiindcă după 1891 toți elevii din clasele IV–V făceau obligatoriu la orele de istorie o temă referitoare la Revoluția de la 1848–1849, din Transilvania, și la rolul lui Avram Iancu.

Rezultatul se cunoaște: în împrejurările favorabile de la sfârșitul Marelui Război, pe fondul dezmembrării imperiilor multinaționale, românii transilvăneni și-au luat soarta în mâini, asistați și sprijiniți, ca și în deceniile anterioare, de elitele politice de la București (aflate, din cauza refugiului din toamna anului 1916, la Iași). La Alba Iulia,

[27] Valeriu Leu, *Modernizare și imobilism. Sate și oameni din Banat la începutul veacului XX în documente memorialistice*, Reșița, Muzeul Banatului Montan, 1998, pag. 20;

la 1 Decembrie 1918, s-a încheiat o etapă din istoria națiunii române, iar momentul astral de atunci se originează neîndoielnic în revoluția pașoptistă și în geniul militar și administrativ al lui Avram Iancu. Experiența Craiului Munților în a organiza Țara Moților ca o „*republică*” românească, unde administrația și organizarea militară introduse de Iancu au permis funcționarea totală a unei regiuni în împrejurări dramatice, a reprezentat un imbold pentru generația Unirii, demonstrându-le că românii sunt capabili să asigurea funcționarea normală a unei provincii. Așa putem înțelege mai bine cum a fost posibilă crearea în puține săptămâni a consiliilor naționale și a gărzilor naționale românești care au pregătit în scurt timp Marea Adunare de la Alba Iulia. Modelul Eroului Național Avram Iancu i-a însuflețit și orientat pe liderii generației unioniste.

„Concăderea în spiritu a lui Avramu Iancu” și ridicarea în glorie

***Mihai Georgiță*[*], *Doru Sicoe*[**]**

În 1848, Iancu era la jumătatea vieții. Fusese un elev foarte bun la învățătură, chiar dacă era doar fiu de țăran ortodox și a fost nevoit să învețe în limbi străine. A cunoscut mai puțin de doi ani de glorie la Revoluția din 1848–49 și apoi 22 de ani de decădere psihică și fizică. Unii o numeau chiar de atunci „*nebunie*”, Barițiu i-a spus „*concăderea în spiritu*”, alții preferau forma mai blândă de „*sminteală*” sau mai evazivul „*boală*”, iar ceva mai încoace a devenit „*depresie agravată de alcoolism*”. Cert este că Iancu nu s-a mai comportat normal la scurt timp după încheierea Revoluției, iar comportamentul lui chiar a ajuns să-i revolte pe fruntașii români din zonă, care considerau că, prin felul lui de-a fi, Iancu aduce grave prejudicii imaginii neamului său. Din scrisorile lui reiese o constantă raportare la împăratul Franz Josef, mai tânăr decât el cu șase ani și care nu s-a gândit să întreprindă ceva în favoarea moțului care-i înlesnise pacificarea statului austriac, răvășit de revoluție. Totuși, în ciuda nefericitului destin postrevoluționar, se pare că Iancu și-a cimentat chiar atunci calea spre nemurire în sufletul moților săi și al întregului neam românesc. Colindând munții săi, ca un om pierdut, doinind din fluier, pescuind păstrăvi și rememorând la un pahar cu foștii camarazi de arme faptele de odinioară, Avram Iancu și-a clădit de fapt legenda de „*celu mai curatu patriotu, celu mai curatu românu*”[1]!

---

[*] Mihai Georgiță, istoric, Șef serviciu Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bihor;

[**] Doru Sicoe, jurnalist, istoric, autor, Oradea;

[1] Iosif Vulcan, *Avramu Jancu* în revista *Familia, Foia enciclopedică și beletristică cu ilustrațiuni*, nr. 6, 5/17 faur (februarie – n.n.) 1867, Pesta, p. 61 (pagina 1 a numărului);

O chestiune de imagine

Avram Iancu a strălucit, ca un soare pentru moți, pentru români. A fost o vedetă, un star, o celebritate, la doar 24 de ani, un statut greu gestionabil pentru un fiu de țăran, fie el și gornic înstărit. Nu credem că și-a dorit asta, dar, până la urmă, viața l-a pus în această postură, pentru moți devenind un simbol al puterii proprii, un crai/rege al lor. Și, deși decăderea sa a fost prost văzută de către unii, chiar de neacceptat pentru alții, ea i-a crescut și consolidat reputația în rândul moților, nu i-a scăzut-o. După moartea sa, portretul lui, de multe ori imitații după cel realizat de Barbu Iscovescu în 1849, a ajuns să fie prin toate casele moțești, ca o icoană. Era o părticică din Iancu, acel om dintre ei, care i-a făcut să conteze, care le-a refăcut reputația, le-a săltat mândria, le-a redat gustul libertății, al puterii, al dominării dușmanului care se considera superior. Cum, retrospectiv, observa George Barițiu într-un amplu material (păstrând o parte din ortografia anului 1872),

> *„Avramu Iancu, omu născutu pentru acțiune, venise tocma la tempu, tocma în acei ani epocali, carii dacă ar fi trecutu preste noi lăsându numai urme de simple adunări, de punctațiuni, deputațiuni, petițiuni și proteste, poate că națiunea română ar sta, în acestea zile de cercare nouă, încă și mai reu decâtu a statu până în a. 1848"*[2].

Iancu a arătat, când era mare nevoie, că singurul lucru pentru care merită să trăiești este cel pentru care merită să mori!

„*El a salvat onoarea națiunii*" spunea și ziarul *Românul*, de la București, în 1872[3]. Dacă Iancu ar fi ajuns, după Revoluție, un birocrat de succes în slujba statului austriac, cum s-a întâmplat cu alți camarazi

---

[2] George Barițiu, *Avramu Iancu*, în bilunarul *Transilvania, Foaia Asociațiunei transilvane pentru literatura română și cultura poporului românu*, nr. 21, anulu V, 1 Novembre 1972, Brasiovu, p. 244 (pagina 4 a numărului);

[3] Ziarul *Românul*, XVI, București, 1872, p. 782, *apud* Ioan Lupaș, *Avram Iancu. Comunicare făcută în ședința Academiei Române la 8 Iunie 1924*, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, vol. III, 1924–25, Institutul de arte grafice „Ardealul", Cluj, 1926, p. 28;

de-ai lui, oare ar mai fi obținut acest statut în rândul moților, al românilor? În mod sigur, nu!

La conservarea reputației lui Iancu contribuiseră chiar oamenii stăpânirii austriece de după 1849. Eroul moților era considerat în continuare un puternic vector de opinie pentru români, raportul despre încarcerarea abuzivă a eroului, din 1852, demonstrând asta:

> *„Arestarea fostului conducător al românilor Iancu a produs în rândul românilor din Munții Apuseni o stare sufletească apăsătoare și chiar dacă pentru asta nu trebuie să ne îngrijorăm de urmări grave, totuși, această întâmplare conduce la o înstrăinare a sentimentelor unei națiuni, care, în simplitatea ei naturală, a putut cu mijloace modeste să ducă, sub o conducere bună și cinstită, la o perseverență puternică în loialitatea ei pentru regim”*[4].

„*Iancu a avut până la moarte – spune Ilie Măcelariu – o popularitate de nedescris, fiecare moț îi oferea cu drag tot ce avea*”.[5] O părere care vine ca o confirmare a ceea ce constatase Al. Papiu-Ilarian, încă în 1855, la trei ani de la declanșarea clară a bolii: „*toți muntenii se înfioară și de ideea că Iancul ar fi nebun, și pot zice că Iancul are încă și mai mare popularitate acum*”.

Adâncul respect și empatia se împleteau în sufletul moților de rând, care trebuie să fi resimțit drama eroului lor, ca pe o Golgotă, pe care Iancu trebuia s-o urce până la final. Atitudinea lor de sprijinire necondiționată a eroului decăzut l-a făcut pe Iancu până la urmă un sfânt al neamului românesc din Ardeal. Așa că, în ciuda situației sale deplorabile, moții s-au atașat și mai mult de el, ca o datorie de conștiință. Până la urmă, am putea spune că nu neapărat faptele lui cele vestite, de arme, l-au făcut pe Avram Iancu ceea ce a devenit, ci memoria

---

[4] *Raportul comandantului Jandarmeriei din Transilvania către Kempen von Fichtenstamm, inspector general și comandant al serviciului secret, al poliției și jandarmeriei despre impresia asupra arestării lui A. Iancu, (23.09.1852)*, în Mihail Popescu, *Documente inedite referitoare la istoria Transilvaniei între 1848–1859, din actele Arhivei de Stat a Ministerului de Interne și Justiție dela Viena*, Editura „Cartea Românească”, București, 1929, p. 161–162;

[5] Horia Ursu, *Avram Iancu*, Editura Tineretului, București, 1966, p. 241;

poporului său față de el. Și azi Iancu rămâne principala personalitate istorică a moților, demn urmaș al lui Horea și ferească-te sfântul să-i pătezi numele! „*Poporul n-a voit să creadă niciodată, cum n-am crezut nici eu, că Iancu ar fi nebun. Cine ar fi cutezat să spună așa ceva despre el, ar fi plătit-o cu viața*", povestea un moț care era copil când l-a cunoscut pe Iancu.[6]

Ne amintim desigur recent și de scandalul național declanșat de funcționarul public Csibi Barna, angajat al Direcției Finanțelor Publice Harghita, care l-a „*spânzurat*" pe Avram Iancu în efigie, în 2011.[7] George Barițiu observase chiar, cu mult timp în urmă, că:

> *„Magiarii seamănă foarte multu cu ceea ce numimu copilu stricatu (enfant gaté); unu copilu stricatu, desmerdatu, răsfățatu abia se mai poate correge altumentrea, decâtu prin vergea. Așia dară magiarii să lase în pace umbra Iui Avramu Iancu, să nu se încerce a o persecuta în desiertu, pentru că nu'i mai potu face neci-unu rău"*[8].

În 1943, cu jumătate din Transilvania răpită de Ungaria, Nichifor Crainic îl numea pe Iancu „*zeul Ardealului*"[9], perioadă dramatică pentru țară, care a cunoscut o revitalizare a cultului pentru Avram Iancu.

Raportarea istoriografică la boala/nebunia lui Iancu

Nebunia sau sminteala lui Avram Iancu – într-o perioadă când psihiatria era într-un stadiu incipient, iar Sigmund Freud cu psihanaliza era încă departe – nu a putut fi acceptată ușor, fiind apreciată ca o

---

[6] Florian Dudaș, *Avram Iancu în tradiția românilor*, Editura de Vest, Timișoara, 1998, p. 204;

[7] *Funcționarul care l-a „spânzurat" pe Avram Iancu, detașat de ANAF în Țara Moților pentru 6 luni*, pe pagina de internet *HotNews.ro*, vineri 18 martie 2011, online: *https://www.hotnews.ro/stiri-esential-8403254-funcționarul-care-spânzurat-avram-iancu-detasat-anaf-judetul-alba.htm*, articol accesat la data de 7 martie 2024.

[8] George Barițiu, *Avramu Iancu (Fine)*, partea a II-a, în bilunarul *Transilvania*, nr. 22, 15 Novembre, 1872, Brasiovu, p. 257–258 (paginile 5–6 ale numărului);

[9] Nichifor Crainic, *Avram Iancu*, în revista națională *Gândirea*, Anul XXII, nr. 3, Martie 1943, p. 119;

parte ignobilă a vieții eroului și, în consecință, abordată cu fereală. Atitudinea aceasta, vizibilă de la prima biografie a lui Avram Iancu, din 1867, este perpetuată la cea din 1872, continuând cu cea mai extinsă, din 1897, fiind preluată de perioada interbelică și reluată în a doua parte a perioadei comuniste, inclusiv după.

Primul care realizează o scurtă biografie a „*regelui munților*" este **Iosif Vulcan**, în revista *Familia*, care, în 1867, încă apărea la Pesta, nu la Oradea. Era anul în care ineficientul împărat Franz Josef urma să încheie un „compromis" cu ungurii, născându-se nefastul dualism austro-ungar. Biografia lui Vulcan va fi atestată, ca fiind prima, chiar de către George Barițiu, în bilunarul *Transilvania*, în 1872.[10] Iosif Vulcan încă mai putea scrie liber despre eroul românilor în luna februarie, când apărea, pe prima pagină, cu portret, articolul *Avramu Jancu* – să precizăm că limba română tocmai trecuse oficial pe alfabet latin, iar ortografia era încă în formare, la *Familia* folosindu-se „*u*" final și merită să ne amintim truda lingvistică a celor de atunci. Demn de reținut este și că în acest material avem consemnat anul corect al nașterii eroului: 1824. „*Avramu Jancu s'a născutu în Vidra-de-Susu la a. 1824*"[11]; fiindcă data nașterii și a botezului nu i-au fost înregistrate oficial vreodată, iar, la consemnarea decesului, va fi trecută, greșit, vârsta de 44 de ani[12], nu de 48. Merită, de asemenea, să observăm aici că, lui Iancu, destinul de ins contra sistemului i-a fost imprimat chiar de neînregistrarea nașterii și apoi a botezului lui în actele oficiale. Lipsa oricăror acte este explicată cel mai plauzibil de către istoricul, muzeograful și autorul Florian Dudaș. El observă că

> „*birăul* (tatăl lui Avram Iancu – n.n.) *mai avea un băiat, pe Ioan, în vârstă de doi ani. Născându-se acum Avram și având astfel doi feciori, potrivit legilor țării, unul era sortit oastei. Așa că, pentru a-l scăpa de îndelungatul serviciu militar în slujba armatei austriece, în virtutea prestanței de care se bucura, a bunelor*

---

[10] George Barițiu, *Avramu Iancu (Fine)...*, p. 253 (pagina 1 a numărului);
[11] Iosif Vulcan, *op.cit.*, p. 62 (pagina 2 a numărului);
[12] Florian Dudaș, *Avram Iancu, eroul românilor*, Editura Lumina, Oradea, 1993, p. 11;

relații cu oficialitățile locului, familia ar fi reușit să obțină omiterea numelui copilului din matricola satului"[13].

Tot pentru „*ascunderea urmelor*" privind existența celui de-al doilea fiu de către tatăl său, Avram Iancu avea să urmeze două clase primare nu în Vidra, ci în satul Neagra.[14] Cum recepta deci bihoreanul Iosif Vulcan situația contemporanului său Avram Iancu, în 1867? Nu folosește nici „*nebun*", nici „*smintit*", ci „*pierdut*". Păstrând ortografia originală, iată cum încheie Vulcan biografia:

„De aici înainte Jancu, care n'a avutu neci unu interesu propriu, decâtu uniculu interesu alu națiunei sale, se perde (subl. n.) *în durerile animei* (inimii – n.n.) *sale și cântă libertatea poporului seu. Jancu trăiesce acum în Abrudu; câte-odată lu vedi cu unghitia ce o are mergându pe rîulu de la Vidra și prindiendu pesci (așie numiți pestravi), care apoi i oferesce celui d'antâiu amicu ce-lu întâlnesce. Deacă o animă sfărâmată în durerile națiunii sale poate să renvie, deacă mintea poate să-și revină la tăria și divinitatea vecinică și deacă simțiulu durerosu nu le poate copleși pe amendoue, noi atunci era-și* (iarăși – n.n.) *vomu avea pe Jancu. Și aceasta cine n'o doresce?"*[15].

O prezentare elegantă, menită a menaja eroul în viață...

În amplul său articol despre Avram Iancu, din 1872, marele jurnalist și patriot ardelean **George Barițiu** pomenește că un ziar românesc tocmai aruncase mănușa unor nume celebre care ar trebui să scrie o biografie a eroului: „*Laurianu, Barițiu și A. Papiu*"[16]. În consecință, ridicând mănușa, Barițiu, în *Transilvania*, vine cu o contribuție destul de amplă, adăugând detalii valoroase pentru o viitoare monografie a eroului. Păstrăm o parte din ortografia de atunci, pentru a „*gusta*" din evoluția limbii române și adaptarea ei, din mers, la alfabetul latin. Barițiu este cel care caracterizează 1852, ca anul „*celu mai fatale pentru*

---

[13] *Idem*, p. 14–15;
[14] *Ibidem*, p. 127, nota 37;
[15] Iosif Vulcan, *op.cit.*, p. 63 (pagina 3 a numărului);
[16] George Barițiu, *op.cit.*, pagina 1 a numărului;

Avramu Iancu”[17], adică anul cel mai nefast în existența eroului. Șeful prestigioasei *Transilvania* trece în revistă vizita împăratului la moți, cu care Iancu nu se mai întâlnește, precum și scena arestării și brutalizării sale la Alba Iulia, cu urmările dramatice semnalate apoi de Măcelariu, la Sibiu.

> *„Acestea sunt totu atâtea împregiurări, care merită ca se fie descrise cu fidelitate, pentru ca să le aibă de înaintea sa nu numai psichologulu, ci și biografulu și istoriculu. Iancu fantasă mult despre archiducele Maximilianu, frate alu monarchului și nefericitu împăratu în Mexico; către acelu archiduce Iancu se simția atrasu de mari simpathii. Ce destinu!”*[18]

Povestea fratelui împăratului Franz Josef și aventura lui de împărat mexican, începută în 1864 și finalizată cu execuția sa în Mexic, pe 19 iunie 1867, îl atrage pe Iancu în mod deosebit, fiind o dramă existențială de nivel internațional. Iată deci că cineva tocmai din familia imperială habsburgică putea ajunge și mai rău decât el...

„*Din care momentu se poate ficsa concăderea în spiritu a lui Avramu Iancu?*” se întreabă apoi Barițiu evitând, se vede, cuvântul „*nebunie*”. El consideră că decăderea lui Iancu vine de fapt după un lanț întreg de lovituri bine calculate, ale puterii perfide, care a frânt în cele din urmă psihicul eroului:

> *„Una împregiurare se poate constata: lancu nu a cădiutu d'intru una-dată în apathie spirituală, ci elu a fostu preparatu la aceasta succesiv, prin diversele măsuri absolutistice, care'i strîmtoră cerculu său de activitate, maltrată pe poporu și se încercă să închidă venitoriulu de înaintea națiunei noastre”*[19].

Blocarea veniturilor moților, care-și vedeau limitat drastic accesul la pădurea de care depindeau, a fost una dintre problemele care l-au măcinat profund pe Iancu, devenind o bătălie pe care nu a putut-o câștiga. Demn de un film psihologic actual, scenariul expus de Barițiu,

---

[17] *Idem*, p. 256 (pagina 4 a numărului);
[18] *Ibidem*;
[19] *Ibidem*, p. 256 (pagina 4 a numărului);

la care trebuie să adăugăm și supravegherea permanentă și șicanarea eroului de către autorități, poate părea plauzibil. În 1865, revăzându-l pe Iancu după 13 ani, Barițiu are parte de o „*întristare profundă*", după o discuție în care încerca să-l convingă să reintre în avocatură, pentru a-și ajuta poporul în procese.

„Până la unu locu Iancu'mi vorbia cumu se zice, în toată firea, ca ori-ce omu cu mentea sănătosă și răspundea precisu; d'intr'odată însă ficsându-mă îmi zise: Hm, că doară nu ai vrea și dta ca să mă mai aresteze nemții austriaci?"[20]

Vor mai trece însă 25 de ani, până ca cineva să întocmească o biografie a lui Iancu care să merite statutul de monografie. El este fostul camarad al eroului, **Iosif Sterca Șuluțiu de Cărpeniș**, care publică *Avram Iancu Biografie*, în revista *Transilvania*, organul Asociațiunii Transilvane pentru literatura română și cultura poporului român, de la Sibiu. Apărea în numărul dublu din iunie–iulie 1897, între paginile 83–122. Românii se pregăteau să celebreze 50 de ani de la revoluție, iar Iancu se născuse cândva în lunile apariției acestui număr al revistei. Materialul este baza pe care se vor construi celelalte monografii ale eroului, tot mai perfecționate și mai bine documentate. La Iosif Sterca Șuluțiu se simte jalea din cuvintele scrise, doar într-un singur loc referindu-se la „*nebunie*", cu ocazia vizitei împăratului la moți, în 1852: „*Mirare n-ar fi fost dacă Iancu la moment ar fi înebunit*"[21]. Iată deci că grija pentru menajarea memoriei eroului este sădită oarecum chiar din prima monografie a sa.

După unirea cea mare, din 1918, cultul românilor pentru Iancu se poate dezvolta în sfârșit nestingherit, cercetarea istorică asupra eroului amplificându-se dintr-o dată. Se apropia acum comemorarea a 50 de ani de la moartea „*craiului munților*", lucru care se cerea evidențiat, în **1922**. **Alexandru Ciura** publică în acest an *Povestire pe scurt a vieții lui Avram Iancu*, volum rar, editat de Comitetul pentru ridicarea unei

---

[20] *Ibidem*, p. 257 (pagina 5 a numărului);

[21] Iosif Sterca Șuluțiu de Cărpeniș, *Avram Iancu Biografie* în revista *Transilvania*, Sibiu, iunie-iulie 1897, p. 109;

statui lui Avram Iancu în Cluj, după cum se precizează pe pagina de titlu.

Remarcabil este însă numărul 9, din septembrie 1922, al revistei culturale **Transilvania**, numit „*Închinare lui Avram Iancu cu prilejul semicentenarului morții sale* (Sept. 1922)". *Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român*, care edita revista, venea cu un aport substanțial de articole și poezii dedicate vieții și memoriei eroului românilor, pe aproape 70 de pagini. După câte se pare, această revistă este matca tuturor lucrărilor viitoare, ea având o cuprindere exhaustivă asupra subiectului, cum încă nu făcuse nimeni până atunci. Și, cum era onest, nu este evitat nici subiectul nebuniei lui Iancu. El este abordat chiar de **Ioan Georgescu**, adică tocmai de redactorul-șef al revistei și „*secretar al Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român*". Articolul se numește *Pe urmele lui Avram Iancu*, din care vă redăm rândurile care urmează. Se poate observa că autorul vorbește liber despre boala lui Iancu și manifestările ei.

„*Trecând răsmirița* (revoluția din 1848–49 – n.n.), *Iancu și românii așteptau să-și primească dreapta răsplată pentru sângele vărsat. În 1852, tânărul împărat Franz Josef a venit în țară să-și vadă și mulcomiască supușii. A venit și în Munții Apuseni unde, la Găina mai întâiu, la Vidra de sus ori la Câmpeni mai apoi, așteptă să i se înfățișeze Iancu și să-i împărtășiască dorințele lui și ale românilor. Iancu nu s'a înfățișat. Văzând împăratul aceasta, i-a trimis vorbă prin cineva:*

— De ce nu vine Iancu? Ori e nebun?

Iancu i-a trimis răspuns înapoi:

— Eu sunt nebun, dar tu ești mincinos și un nebun cu un mincinos n'are ce vorbi.

Nu peste mult Iancu a și înnebunit, văzând că zadarnic a luptat el și miile de români pentru împăratul hain și că zadarnic au răbdat și așteptat milioanele. În nebunia lui umblă pribeag dela un prieten la altul și-și alină durerile cântând din fluer. Avea două fluere: unul lung care-i slujia și de băț, acum în museul Asociațiunii, și altul scurt. Fluerul era prietenul lui cel mai bun,

căruia îi încredință tot alianul sufletului său mare și nenorocit. Dar umbla și cu băț în mână. Interesant e că știa și când era nebun, spune părintele Andrei Candrea din Lupșa, data târgului dela Hădărău și era totdeauna în ziua târgului acolo. Și ce făcea? Cânta, bea câte un păhar de vin și plângea. Pentru copiii mici avea o dragoste deosebită și-i cuprindea cu gingășie la sânul său, zicându-le:

— Dragul meu, nu-ți părăsi neamul tău, că te bate Dumnezeu !

Când a murit tatăl său, pe care l-a iubit nespus de mult, sta la moară și plângea cu amar:

— Săracul tătuțul! Ce om pogan și puternic a fost și a trebuit să moară. Cu Dumnezeu nu s'a putut pune. El e mai mare ca toți. Ne chiamă când vrea!

Ungurii nu-l credeau pe lancu că e în adevăr nebun, ci ziceau că numai se face. De aceea, temându-se să nu mai răscoale odată munții împotriva lor, după ce au ajuns ei la putere, se țineau ca căpăii după urmele lui, trimițând spioni și jandarmi să-l urmărească de aproape.

Dar lancu era de multe ori în adevăr nebun și atunci făcea unele stricăciuni, însă nici când în oameni, ci în lucruri și în vite, precum se va vedea din cele următoare.

Ajungându-l odată nebunia, a prins o vacă de coarne și o ținea cu atâta putere, încât vaca, ne mai putându-se clăti din loc, a început să mugiască. Văzându-l frate-său popa lancu, un om mai tare și mai voinic ca eroul, vine pe la spate și-l strânge cu atâta putere în brațe, încât i se descleștară mânile eroului de pe coarnele vacii, lăsând-o liberă, iar pe el îl svârli peste gard, în grădină. Deșteptându-șe din zăpăceala de care era cuprins, eroul îngână aceste cuvinte:

— Asta-i mulțumită frate, că ce te-am făcut popă? (E de însemnat că el l-a dus pe acest frate al său la Sibiiu și l-a rugat pe mitropolitul Șaguna să-l preoțiască).

(...) Mai primejdios s'a arătat când odată s'a dus călare pe «porumbul», un cal frumos alb și negru, la Câmpeni, însoțit de slugă. Când să iasă din Vidra, iată se întâlnesc cu un sătean care tocmai mergea la pădure cu săcurea la braț.

— Stai, măi Filimoane, unde te duci?! îl opri Iancu pe sătean în loc luându-i săcurea din mână și sărind jos de pe cal, pe care îl ținea acum scurt de frâu și-l neteziâ cu toporâștea pe spinare. Odată numai ce văd, zice moș Marta Gheorghe al Chilii, că Avram apucă securea de capul toporâștei și izbește cu toată puterea în flămânzarea calului pe care a și spintecat-o cu totul. Calul atunci porni rânchezind de durere ca o fiară și, dupăce alergă câtva timp, căzu mort grămadă. Avram s'a dus la Câmpeni singur. Eu ce era să fac? M'am întors acasă cu frâul calului spunând stăpânului Alexandru cele întâmplate. De către seară am prins boii la car și am dus mândreța de cal la Arieș, unde l-am îngropat între sălcii și arini.

Și așa cum era însă, cu unele turburări de minte ce-l împingeau la fapte nesocotite, își da seama, cine-i sunt binevoitori și unde e bine văzut".[22]

Nu toți autorii care vor mai scrie despre Iancu, vor reda cele publicate de I. Georgescu...

De reținut și materialul *Spicuiri din scriitorii români și străini despre eroul nostru Avram Iancu*, de la pagina 584. Violentarea din temnița de la Alba Iulia e considerată și de autorii maghiari ca factor final al declanșării nebuniei lui Iancu:

„...Aceste palme brutale (e vorba de palmele date de supraveghetorul temniței din Alba-Iulia Höhn) au dat ultimul și fatalul stimulent, pentru ca negura nebuniei să învălue definitiv creerul lui Iancu. Bărbatul simțitor și cu inima nobilă a simțit că, în aceste palme, îi răsplătește brutalitatea puterii învingătoare mulțumita aceea cu care i-a rămas dator. Aceste palme au fost față de Iancu simbolul ingratitudinei hâdoase... (Vezi Jancsó Benedek, A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota. II. kötet, Budapest 1899, Lampel Róbert (Wodianer F. és fiai) pag. 800)".[23]

1924 e anul în care se va marca un adevărat *boom* în ceea ce privește lucrările despre Avram Iancu, eroul devenind parte integrantă

[22] I. Georgescu, *Pe urmele lui Avram Iancu*, în revista lunară *Transilvania*, nr. 9, Septemvrie 1922, Sibiiu, p. 580–582;
[23] Revista *Transilvania*, nr. 9, Septemvrie 1922, Sibiiu, p. 587;

a unei ideologii naționale. Acum era aniversarea a o sută de ani de la nașterea eroului. **Silviu Dragomir** își luase doctoratul și era profesor universitar când scotea prima ediție a monografiei *Avram Iancu*, „*publicație de valoare, bine studiată*"[24]. Apărută în 1924, la București, cartea venea de fapt la concurență cu cea a tânărului absolvent, de numai 23 de ani, Nicolae Buta, care publica *Avram Iancu și epoca sa*, apărută în același an, la Cluj. Silviu Dragomir se ferește de cuvântul „*nebunie*", preferând o abordare eufemistică:

> *„Fără îndoială că, în toată atitudinea lui, trebuie să constatăm o lipsă de logică, o inconsecvență ciudată, care era simptomul prevestitor al unei boale crude. Prietenii și adversarii săi căutau, ce-i drept, alte explicații. Dar nu există decât aceasta. Sufletul lui Iancu, profund decepționat, nu mai răzbea lupta, iar mintea sa fu copleșită de o ceață care-i distrugea judecata limpede. Și, totuși, el nu se lăsă încă înfrânt cu desăvârșire, deși nu mai dispunea de puterea care ajută omului să țină până în capăt firul logic al gândirei".*[25]

Autorul mai pomenește și de „*ruina trupească a celui mai strălucit erou pe care l-au avut românii din Ardeal"*[26]*,* oprindu-se cu expunerea la anul 1852, probabil tocmai pentru a nu accentua destinul frânt de până în 1872. După cum observă îngrijitorii ediției cu „text integral", din 2022, la Silviu Dragomir „*a existat o sfială, o timiditate și, în același timp, un respect pentru ceea ce Iancu a reprezentat în mișcarea națională de la mijlocul secolului al XIX-lea, care l-au învins atunci pe istoric*"[27]. **Nicolae Buta** se dovedește mai analitic, observând prima semnalare documentară a dereglării lui Iancu, survenită în urma arestării, înlănțuirii și brutalizării sale, la Alba Iulia, în 1952, an care „*înseamnă o piatră*

---

[24] Mihail Popescu, *Documente inedite referitoare la istoria Transilvaniei între 1848–1859, din actele Arhivei de Stat a Ministerului de Interne și Justiție dela Viena*, Editura „Cartea Românească", București, 1929, nota de subsol de la pagina XV;

[25] Dr. Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, Institutul de Arte Grafice „România Nouă", București, 1924, p. 128;

[26] *Idem*, p. 129;

[27] Silviu Dragomir, *Avram Iancu, o viață de erou*, ediție aniversară, text integral, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2022, p. 52–53;

de hotar în viața eroului nostru”[28]. Era de fapt reformularea vorbelor lui George Barițiu și Iosif Sterca Șuluțiu. Nicolae Buta extrage detalii din volumul în limba germană a lui Eugen von Friedenfels, intitulat *Joseph Bedeus von Scharberg Beiträge zur Zeitgeschichte Siebenbürgens im 19 Jahrehundert*, volumul al II-lea, dedicat perioadei 1848–1858, apărut la Viena, în 1877. Eliberat din arestul cu lanțuri, Iancu este găzduit apoi de bunul său prieten Ilie Măcelariu, la Sibiu. Acestuia

> *„îi bătu la ochi, spre îngrijorarea sa, că lancu, care în anii săi de studiu și în tot timpul mișcărei* (revoluției – n.n.) *încă se abținu de la consumarea beuturilor spirtuoase, acum își însuși obiceiul de-a bea peste măsură. Scurt timp după aceasta, când se aflau împreună la sala de aburi, observă chiar simptome neîndoielnice de mania persecuției, care, accentuându-se, izbucneau în convulsiuni nervoase, dar, lăsându-l în curând, deși pricinuiau îngriiorare, nu fură luate prea mult în seamă”*[29].

Nicolae Buta se ferește să spună „nebunie”, preferând această formulare:

> *„De-acum înainte faptele lui nu mai cer nicio explicație. Mintea i se împăienjeni de durere, iar figura lui câștigă încetul cu încetul expresia dureroasă și cruntă a eroilor distruși de puterea covârșitoare a unei idei, pe care realitățile vremii o refuzaseră deocamdată. Amintirea faptelor sale războinice trăia, totuși, cu o extraordinară putere în adâncurile sufletului. În momentele sale lucide, el își dădea seama perfect de ce a fost în revoluție și de ce este acum. Zicea adesea: «Eu nu mai sunt Iancu, eu sunt umbra lui Iancu!»”*[30].

Istoricul și academicianul **Ioan Lupaș** prezintă o comunicare la Academia Română, în același an aniversar, 1924. El evită însă complet orice referire la „*nebunie*”, „*sminteală*” sau „*boală*”, preferând această explicație:

---

[28] Nicolae Buta, *Avram Iancu și epoca sa*, Imprimeria Dr. Bornemisa, Cluj, 1924, p. 100;

[29] Ibidem, p. 100–101, citându-l pe Eugen von Friedenfels, cu lucrarea *Joseph Bedeus von Scharberg Beiträge zur Zeitgeschichte Siebenbürgens im 19 Jahrehundert*, zweiter Teil, 1848–1858, Wien, 1877, p. 404–412;

[30] *Idem*, p. 101;

„Iancu a rămas adânc rănit și tulburat sufletește din cauza acestei ingratitudini împărătești față de neamul său, precum și din cauza gravelor jigniri personale, pe cari fu silit a le îndura când slujbașii împăratului, pentru care el luptase cu credință și cu izbândă, nu s'au sfiit a-l pălmui în temnița din Alba-Iulia (1852). Din înflăcăratul suflet de erou al anilor 1848–49 n'a mai rămas decât o umbră îndurerată, pribegind prin munți, fără a-și putea găsi undeva alinare. Aceste suferințe morale au făcut să sporească și mai mult popularitatea și faima numelui său de erou, iubit deopotrivă în culmea gloriei, ca și în adâncul întunecat al nenorocirei sale"[31].

Dar, în tot răul, ș-un bine:

„Viața lui Avram Iancu, frântă în două tocmai în culmea gloriei, se prăbuși în întunericul suferinții, fără ca pe urma strălucitelor sale rezultate ostășești să fi putut culege cuvenita roadă pentru națiunea sa. Era, desigur, o mare nedreptate în această grea lovitură a sorții. Dar suferința lui morală, oricât de cruntă, avu și o parte bună: îl scuti de obicinuitele poticneli politice, cari, în numeroase cazuri, au spulberat destul de repede gloria militară a unora din cei mai iscusiți comandanți de oaste"[32].

În 1929, **Mihail Popescu** publică la București un monumental volum intitulat *Documente inedite referitoare la istoria Transilvaniei între 1848–1859, din actele Arhivei de Stat a Ministerului de Interne și Justiție de la Viena*, asupra căruia merită să zăbovim mai mult deoarece multe documente publicate acolo în germană au rămas netraduse în limba română. Din acestea putem afla cum s-a ajuns la marcanta arestare a Iancului, din 1852, cea considerată declanșatoare a bolii. De la ce a pornit totul? Însuși comandantul Jandarmeriei din Transilvania s-a implicat, încercând să afle adevărul, care, până în 23 septembrie 1852, arăta astfel:

---

[31] Ioan Lupaș, *Avram Iancu. Comunicare făcută în ședința Academiei Române la 8 Iunie 1924*, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, vol. III, 1924–25, Institutul de arte grafice „Ardealul", Cluj, 1926, p. 27;

[32] *Idem*, p. 29;

> *„(...) într-atât s-a putut deduce doar, din alte surse, că Iancu trebuie să fi fost conducătorul unui partid de opoziție ridicat între locuitorii români din munți, care s-a opus acțiunilor instituționale ale unei comisii delegate oficial pentru cadastrarea pădurilor. Această opoziție trebuie să se tragă însă, în mod cert, din împrejurarea că erariul-montanist a impus acelor locuitori ai munților o limitarea sensibilă în folosirea pădurilor, prin care acești oameni, după felurite exprimări, vor ajunge la sapă de lemn sau vor trebui să emigreze”*[33].

Arestarea lui Iancu a devenit chiar o problemă guvernamentală la Viena, ea fiind în atenția Ministerului de Agricultură și Mine, preocupat de *„a preîntâmpina devastarea completă a pădurilor și a practicilor samavolnice ale populației românești*”. În ceea ce privește „*arestarea conducătorului Iancu, (ea) a avut loc din alte motive, și anume prin comandamentul districtual cezaro-crăiesc, iar cauzele trebuie să fie căutate în agitația lui Iancu față de introducerea provizoratului de impozitare a terenurilor*”[34]. Mai apoi, din raportul colonelului Rubel, comandantul regimentului 8 de jandarmi, către comandamentul general al jandarmeriei din Viena, aflăm de ceea ce se considera acum greșeala arestării lui Iancu, precum și de punerea lui în libertate. Este datat *Sibiu 28.11.1852*:

> *„În urma Înaltei decizii din 11 a aceastei luni, nr. 860, vă raportez cu supunere că Iancu, comandantul românilor, a fost pus în libertate deja la începutul lunii în curs, în urma deciziei instanței cercuale cezaro-crăiești din Sibiu, din cauza lipsei săvârșirii unei infracțiuni reale criminale și ancheta a dovedit în cele din urmă că acestă arestare din partea comandamentului militar districtual cezaro-crăiesc a fost ceva pripit”.*

---

[33] *Raportul comandantului Jandarmeriei din Transilvania către Kempen von Fichtenstamm, inspector general și comandant al serviciului secret, al poliției și jandarmeriei, despre impresia asupra arestării lui A. Iancu, (23.09.1852)*, în Mihail Popescu, *op.cit.*, p. 161–162;

[34] *Adresa din 28 octombrie 1852 a Ministerului de Agricultură și Mine către Kempen von Fichtenstamm privind arestarea lui Jancu*, în Mihail Popescu, *op.cit.*, p. 162–163;

Avem și o altă perspectivă: nebunia și alcoolismul lui Iancu erau cel mai puțin crezute tocmai de austrieci, care considerau mai degrabă o disimulare comportamentul conducătorului moților, ce nu ar fi urmărit decât să țină rândurile strânse în jurul lui, în vederea unei revolte viitoare.

> *„Trecerea și puterea de sugestie, ce o avea Iancu asupra românilor, a dat mult de gândit autorităților și poliției. Ele credeau că și înclinarea lui Iancu spre băutură, provenită din puternica decepție pe care o suferi după mișcarea din 1848, era un vicleșug din partea acestuia, spre a putea mai ușor veni în contact cu poporul și a ține în el aprinsă flacăra națională a răscoalei, ce putea să isbucnească dintr-un moment într-altul"*[35]*,*

spune Mihail Popescu. Iată cuvintele originale, ale comandantului de cavalerie Henrici, din raportul colonelului Iancowsky către Viena, din 30 mai 1859:

> *„La Iancu, de altfel, față de autoritățile cezaro-crăiești și față de persoane care lui îi par nesigure, se poate observa un comportament distrat și foarte discret dacă vine vorba să se discute de situația de acum din principatele dunărene, în timp ce el, în cercurile de încredere, dimpotrivă, dezbate cu aclamații cele mai recente evenimente din amintitele state învecinate și eu nu cred că mă înșel dacă susțin că agitațiile înfăptuite de Iancu în acești ani, în cârciumile obișnuite, cu minerii și țăranii din târgurile Câmpeni, Abrud și Roșia Montană, când fraternizează cu aceștia la pahare și se învârte cu calul în întreg ținutul, poate să certifice o altă motivație decât patima lui vinovată de a bea, iar popularitatea obținută în acest fel poate să fie exploatată ușor de acesta în împrejurările date ca un mod de adversitate împotriva guvernului".*[36]

Totuși, la zece ani de la izbucnirea Revoluției, se putea spune că Moldova și Valahia erau surclasate de împărăția habsburgică. Într-un raport al lui Thiemann, din 31 martie 1858, se arată că românii de sub

---

[35] Mihail Popescu, *op.cit.*, p. XXIV;

[36] *Raportul colonelului Iancowsky către conducerea Ministerului de Interne de la Viena, prin care descrie situația politică a românilor din Apuseni și în special popularitatea lui Jancu*, în Mihail Popescu, *op.cit.*, p. 274–276;

dominația Austriei se simt cei mai fericiți dintre toți![37] În ciuda comportamentului său, vedem că Iancu era bine ancorat în mișcarea națională, care progresa dintr-o dată în exteriorul arcului carpatic, ca urmare a încheierii Războiului Crimeei.

> *„Tot din rapoartele lui Iankowsky mai aflăm apoi că Iancu, în desele convorbiri, atât cu locuitorii români, cât și cu autoritățile austriece, era un susținător înflăcărat al politicei daco-romanice; împărtășind și răspândind pretutindenea ideile naționale ce radiau din Principatele române, cu care el dorea din suflet unirea definitivă a Ardealului, ca singurul mijloc al mântuirii românismului de sub stăpânirea austriacă și uneltirile unguresți”.*[38]

Maiorul Semetkowsky, din partea stăpânirii, relatează, în 19 mai 1859, despre ecoul alegerii lui Alexandru Ioan Cuza printre moți:

> *„În sensul cinstitului ordin prezidențial nr. 5, din 12 ale acestei luni, m-am deplasat la Abrud, pentru a nu-mi lipsi o imagine competentă, precum și a-mi însuși propriile constatări despre mișcarea ce are loc în populația românească, aducându-vă cu supunere la cunoștință următoarele. Cu alegerea principelui în Moldova și Valahia a început să se nască, pentru noul principe ales, o simpatie în districtul (cercul) de aici, pentru început numai la o parte a clerului și la Iancu, ale cărui exprimări despre acesta sunt cunoscute fără ocolișuri”*[39].

Iancu, în patriotismul lui unionist, rămânea de fapt un ins contra sistemului, numai bun de ținut sub observație de către austrieci.

Lucian Blaga, în drama sa *Avram Iancu*, publicată în 1934, în ultimul cuvânt al lui Iancu, simulează artistic o scenă care ar putea însemna pierderea minților, o metaforă sau amândouă. Eroul spune de două ori „*eu nu mai sunt bun de nimic*”, încheind cu: *„Acu mi-e de ajuns, acu nu mai vreau să fiu om. Acu mă duc iar în pădure – mă*

---

[37] *Idem*, p. 240;

[38] *Ibidem*, p. XXIII;

[39] *Raportul Maiorului Semetkowsky asupra situației politice a românilor din plasa (cercul) Abrudului și în special a lui Iancu și Balint. La 19 mai 1859 din Abrud*, în Mihail Popescu, op.cit., p. 288–289;

duc în pădure – să mă schimb – pornește cu pași rituali pe potecă în sus – Muma pădurii, muma noastră, acu mă fac iar pasăre, acu mă fac pasăre". Iar personajul Popa Păcală încheie: „*Doamne, cum s-a-mprăștiat sufletul Iancului!*"[40] Marele nostru filosof, poet și dramaturg, s-a mulțumit să sugereze doar nebunia, păstrând abordarea discretă a subiectului.

Anul 1940 este un an greu în istoria României. Nu este deci de mirare apelul la figura eroului din Apuseni, pe care-l face jurnalistul și scriitorul **Gabriel Bălănescu**, imediat după rapturile teritoriale suferite de România în favoarea URSS și a Ungariei, încă nu și a Bulgariei. El publică volumul *Avram Iancu* la Editura Cugetarea-Georgescu Delafras, din București, în 1940, cu o prefață remarcabilă a academicianului Liviu Rebreanu: *„Noua monografie despre Avram Iancu ar fi fost binevenită și în vremuri liniștite – cel puțin ca un necesar memento. Acum are să însemne un protest și o mângâiere și o speranță"*[41]. *„Iată o carte nouă despre Avram Iancu, onorate cititor! Nouă mai ales ca suflet, dacă nu ca interpretare".*[42] Din cauza apartenenței legionare a autorului, cartea a dispărut din biblioteci, fiind până azi aproape necunoscută, chiar dacă au apărut trei ediții în timpul războiului mondial. Autorul elimină aproape complet referirea la nebunia eroului național, fiind se pare influențat de opera lui Lucian Blaga. Într-un singur loc amintește, cu o sfială subiectivă, despre alcoolismul lui Iancu: „*Câteodată mirosea alcoolul tare pe care-l consuma fără să-l vadă nimeni*"[43]. Mulți l-au văzut și au și scris despre asta, ca să punem adevărul la locul lui... Pagina următoare, Bălănescu face și o referire neclară la nebunia eroului: „*Cu ilustrele autorități ale Sibiului nu s'a mai întâlnit, ocolindu-le pe mari distanțe, distanțele spațiului de la nebunia lui până hăt departe la sfârșitele lupte apuse în mantia Împăratului*"[44]. Atât. În cele 16 pagini care mai sunt până la încheierea lucrării, nu se mai

---

[40] Lucian Blaga, *Avram Iancu. Dramă*, 1934, p. 150;
[41] Liviu Rebreanu, *Prefața ediției I, Onorate cititor*, în Gabriel Bălănescu, *Avram Iancu*, Editura Cugetarea-Georgescu Delafras, București, 1943, p. 8;
[42] *Idem*, p. 9;
[43] Gabriel Bălănescu, *Avram Iancu*... p. 259;
[44] *Idem*, p. 260;

pomenește vreo lămurire despre nebunia și alcoolismul lui Iancu, trăsături care nu erau pe atunci în măsură să îmbărbăteze pe românii încercați din greu de război.

Important este că, în prefața sa, **Liviu Rebreanu** are propria lui poziție față de boala Iancului:

> *„Poate că în Avram Iancu se personifică eroismul specific românesc, un eroism totdeauna îmbinat cu martirajul final. Horia și Tudor Vladimirescu sunt tot atât de misterioși. În răstimpul luptei toate amănuntele sunt clare, totul se petrece normal, pe linia vitejiei obișnuite. Abia după victorie sau înfrângere intervine misterul, care frânge brusc personalitatea eroului. Dârzenia se transformă în renunțare și desgust de faptă. Omul parcă se prăbușește dinlăuntru, pierzându-și brusc echilibrul moral... Explicațiile vin totdeauna de la alții, nu de la cel doborât de soartă. Horia refuză să dea explicații, ca și Avram Iancu...”.*[45]

În plin război mondial, **Nichifor Crainic** scrie un amplu eseu biografic, intitulat *Avram Iancu*, publicat în revista *Gândirea*, nr. 3, din martie 1943, deci imediat după dezastrul nostru de la Stalingrad. Nu este deci de mirare că revista începe chiar cu acest material, care este un apel la „*marele erou*” al neamului, acest „*zeu frumos al răzbunării*”[46], care luptase cu „*dictatorul maghiar Ludovic Kossuth*”[47]. Crainic, nedorind să scadă valoarea eroului național, nu se referă deloc la nebunie sau boală, folosind eufemisme. El consideră că trei șocuri îl „*dărâmă*” pe „*vulturul munților*”. Primul este întrevederea cu împăratul de la Viena, din 1850, când „*a fost poate întâia lui prăbușire sufletească*”[48]. Apoi a fost vizita împăratului în Ardeal, din 1852, iar cel care a pus capac la toate a fost episodul de la Alba Iulia, din același an, când „*fu arestat și pălmuit de slujbașii împăratului*”[49].

45 Liviu Rebreanu, *Prefața ediției I, Onorate cititor...*, p. 9;
46 Nichifor Crainic, *Avram Iancu*, în revista națională *Gândirea*, Anul XXII, nr.3, București, Martie 1943, p. 119 (pagina 7 a numărului);
47 *Idem*, p. 117 (pagina 5 a numărului);
48 *Ibidem*, p. 118 (pagina 6 a numărului);
49 *Ibidem*;

> *„Tragedia începuse. Și ea a fost mult mai sfâșietoare decât o imaginaseră Eschyl și Sofocle pentru eroii lor. Mândrul suflet, care se ridicase ca un pisc până la nouri, s'a dărâmat în smoala întunecată a melancoliei nesfârșite. Ideea obsedantă a zădărniciei și a deșertăciunii tuturor isprăvilor mărețe de altădată îl devastase. Dacă te-ai fi putut uita în el, ar fi arătat ca în munte stanele de piatră detunate și pustiite de trăsnetele uraganului".*[50]

Invazia sovietică din august 1944, urmată de impunerea comunismului rusesc în România, au dus la arestarea gândirii libere și desființarea proprietății private. Cu toții deveneau iobagi pe moșia statului! Toată industria tipografică și toate editurile au devenit și ele proprietatea statului, aflat în mâna unui singur partid, vasal Moscovei. Rebelul Iancu, care se luptase cu asupritorul străin, nu mai era deloc un model de urmat...

Și iată că, după două decenii de interdicție, Avram Iancu revine dintr-odată în atenția publică românească, ca o revigorare a spiritului național. Ediția a doua a monografiei lui Silviu Dragomir, refăcută, adăugită și considerată ca o ediție întâi, vede lumina tiparului, în 1965, după ce stătuse blocată șapte ani de către culturnicii comuniști, preocupați să nu deranjeze relațiile româno-maghiare... Autorul murise deja în 1962, cu speranța că lucrarea cea nouă, mult mai amplă și documentată decât prima, va fi totuși tipărită. Apariția ei, chiar cu grebla cenzurii ideologice, a însemnat o serioasă străpungere în domeniul scrisului istoriei naționale și ne vom referi la ea puțin mai încolo.

> *„De abia în 1965 o lucrare vrednică de însemnătatea subiectului a văzut lumina zilei din pana erudită și cumpănită a prof. Silviu Dragomir, cel mai bun cunoscător al faptelor Craiului Munților – după mai bine de patru decenii de osteneală spre lămurirea încâlcitelor probleme ale revoluției din 1848–1849"*[51],

lămurește, cu emfază, Ștefan Pascu, în 1972. Să precizăm doar că „*încâlcirea*" cu pricina era doar rodul amestecului ideologic al puterii în adevărul istoric.

---

[50] *Ibidem*, p. 118–119 (paginile 6–7 ale numărului);

[51] Ștefan Pascu, *Avram Iancu, viața și faptele unui erou și martir*, Editura Meridiane, București, 1972, p. 8;

> *„De altfel, trebuie să o spunem, fără echivoc, monografia a fost percepută ca o veritabilă cotitură în istoriografia românească, detașată de tezele cominterniste și staliniste, ce urmărea restabilirea adevărului în privința revoluției românilor și a lui Avram Iancu. Depășind sfera științifică, într-un plan mai larg, monografia a reprezentat o reafirmare a spiritului și a demnității naționale, într-un moment în care factorii politici din România încercau o desprindere de sub controlul comunismului sovietic. Dincolo de nivelul așteptărilor din societatea românească, de maniera în care a fost receptată ultima contribuție a istoricului, lucrarea reprezintă, potrivit majorității specialiștilor, apogeul cercetărilor lui Silviu Dragomir asupra Revoluției de la 1848"*[52]*,*

spun istoricii Ioan Bolovan și Sorin Șipoș, în anul 2022. Lucrarea a mai cunoscut două ediții, una în 1968 și alta în 1988, partea de final a regimului lui Ceaușescu fiind caracterizată de o înăsprire accentuată a relațiilor cu Ungaria.

În urma acestei reușite, un an mai târziu, vine și volumul *Avram Iancu,* de **Horia Ursu**, apărut tot grație deschiderii începute în 1965. Autorul preferă varianta alcoolismului eroului decât pe cea a nebuniei.

> *„Sensibilitatea sa extremă nu mai putea rezista sleirii fizice și psihice. Decepțiile intervenite au sporit această stare. A căzut repede după arestarea și brutalizarea la care a fost supus. A început să bea, crezând astfel că va opri creierul să macine cu disperare atâtea și atâtea gânduri".*[53]

Ca mai apoi să o spună clar:

> *„Avram Iancu nu a fost nebun. A căzut într-o gravă depresiune psihică. A avut ceea ce numim noi azi un sindrom astenic în forme vertiginoase, agravat deseori prin starea sa. Alcoolismul, care nu era la el decât o automotivare, o salvare a zbuciumului sufletesc, contribuie desigur la decăderea psihică și fizică, dar nu într-atâta încât*

---

[52] Ioan Bolovan, Sorin Șipoș, *Notă asupra ediției*, în Silviu Dragomir, *Avram Iancu, o viață de erou*, ediție aniversară, text integral, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2022, p. 73;

[53] Horia Ursu, *Avram Iancu*, Editura Tineretului, București, 1966, p. 233;

să nu-i îngăduie lungi perioade de perfectă luciditate, care alternau cu momente de depresiune considerate de către unii nebunie"[54].

O depresie, agravată de alcool, a rămas varianta cea mai acceptată până azi ca verdict pentru situația medicală a lui Avram Iancu, de după revoluția din 1848–1849.

„*Fereastra de oportunitate*" deschisă de schimbarea conducerii la București este fructificată și de **Marin Mihalache**, care publică la Editura Militară un reușit volum, intitulat *Avram Iancu*. El a fost conceput sub mottoul „*E bine să i se vorbească unui popor de oamenii lui mari* – Nicolae Iorga", pus pe coperta spate. A fost dat la cules în 04.04.1968 și era bun de tipar în 08.05.1968. Cu alte cuvinte, cartea era în tipografie chiar în perioada „*Primăverii de la Praga*", înaintea celebrei adunări populare din 21 august 1968, de la București, când Ceaușescu condamna invadarea sovietică a Cehoslovaciei, sub umbrela Pactului de la Varșovia. Având în vedere vremurile, autorul poate scrie cu o anumită destindere, ultimele două capitole ale volumului de 144 de pagini fiind intitulate sugestiv: *Eclipsa* și *Întunecarea*. Mihalache vorbește de „*tulburarea echilibrului psihic*"[55] al lui Iancu, când ajunge la Cluj, la vizita împăratului, despre „*înfățișare bolnăvicioasă*", „*furie*", „*șocare*" și „*boală*". Mihalache consideră ca definitoriu episodul cu arestarea și tratarea cu „*neașteptată brutalitate*" la Alba-Iulia a eroului. Iar, apoi, aflat la Ilie Măcelariu, la Sibiu, se poate observa deznodământul: „*Acum se declanșează criza care avea să-i întunece mințile pentru tot restul zilelor*"[56]. Marin Mihalache nu are nicio problemă să marcheze „*consumul exagerat de băutură, căreia i se robește cu totul*"[57]. Autorul îndrăznește o imagine destul de obiectivă:

„Intrat în eclipsă, timp de douăzeci de ani de acum înainte mintea strălucitului erou de altădată va rătăci printre neguri. Patima beției, deprinsă după expulzarea sa din Viena, îi distruge sistemul nervos.

---

[54] *Idem*, p. 236;
[55] Marin Mihalache, *Avram Iancu*, Editura Militară, București, 1968, p. 127;
[56] *Idem*, p. 128;
[57] *Ibidem*, p. 131;

Lipsit de voință, cu totul apatic, rătăcește prin munți și prin satele moțești, îmbătrânit prematur, cu privirile oarecum speriate, semănând doar cu o umbră a celui ce a fost”.[58]

Se pare că e cea mai bună carte pe această temă despre Avram Iancu, scrisă în vremea lui Ceaușescu.

Câțiva ani mai târziu, în 1972, deci după 7 ani de Ceaușescu și o sută de ani de la moartea lui Iancu, **Ștefan Pascu** intervine în forță și „*îndulcește*” imaginea eroului, în volumul *Avram Iancu, viața și faptele unui erou și martir*. Ajustându-se anumite episoade problematice, Iancu nu mai era pomenit nici ca nebun sau smintit, nici ca alcoolic, pentru că Nicolae Ceaușescu preluase *duhul lui Iancu*, emițând în 7 octombrie 1966, la Țebea, o „*caracterizare dreaptă și deplină*” asupra „*figurii luminoase*” care era Avram Iancu pentru „*setea de dreptate și independență națională a poporului român*”.[59] Cultul artificial al lui Ceaușescu apăruse, și el parazita deja și cultul natural al lui Iancu. După „*apoteoza*” din august 1968 și vizitele din China, Coreea de Nord, Vietnam și Mongolia, din iunie 1971, statutul de „*zeitate*” a lui Ceaușescu era în plin avânt. Normal, Ceaușescu nu dorea să-și atașeze și aspectele negative ale eroului moților, iar Pascu, colaborator al regimului, punea din plin umărul la edificarea dictaturii personale a conducătoarului. Volumul arată și implicarea directă a propagandei statului, el beneficiind de manoperă scumpă, fiind legat, cu multe planșe foto alb-negru, intercalate în conținut, având copertă color, lăcuită. Pascu lămurește motivarea ideologică în *Cuvânt către cititori*:

„Evenimentul comemorativ – centenarul morții lui Iancu – cinstit după cuviință de întreaga națiune română socialistă, de întreaga omenire prin intermediul UNESCO, se cuvine omagiat și prin scrisul celor ce slujesc cu știință și conștiință trecutul de strădanii și de luptă al poporului și al adevăraților săi conducători, pentru progres și libertate, dreptate și viață omenească a mulțimilor truditoare. Se statornicește, astfel, o punte trainică peste decenii

---

[58] *Ibidem*, p. 130;
[59] Ștefan Pascu, *op.cit.*, p. 249;

> *și veacuri, liant puternic între ce a fost mai de seamă, mai vrednic de cinste, și prezentul luminos în care urmașii luptătorilor de odinioară, mândri de înaintașii lor, înfăptuiesc tot ceea ce aceia au gândit și au visat, pentru tot ceea ce aceia au luptat și s-au jertfit"*.[60]

Știință și conștiință... Prin contribuțiile lui Ștefan Pascu, Avram Iancu este deci „*spălat și apretat*", creându-se o imagine ușor idilică asupra decăderii sale. Pascu preia și el mai vechea părere că anul 1852 este cel care aduce necazul, prezentând însă situația cu un plus de înțelegere medicală.

> *„Este mai mult decât o părere, este aproape o certitudine faptul că întâmplarea care a provocat cel mai puternic șoc, cea mai mare zguduire a psihicului eroului, a fost arestarea, închisoarea și umilirea suferită în temniță. În momente de mare zbucium, Iancu pronunță vorbe de teamă față de jandarmi, față de nemții care l-au arestat. În toamna anului 1852, la Sibiu* (după eliberarea din arestul de la Alba-Iulia – n.n.)*, Iancu, într-un moment de depresiune nervoasă, a început să strige: «Nu mă lăsați, nu mă lăsați, mă prind jandarmii nemți!». Altă dată, în 1865* (la 13 ani de la arestarea cu pricina – n.n.), *după o conversație logică, calmă, a fost cuprins de furie, replicând enervat lui Barițiu, care-l îndemna să se ocupe cu avocatura pentru care s-a pregătit: «Doară nu-i vrea și dumneata să mă aresteze iarăși nemții austrieci?». Pentru personalități excepționale – i se întâmplă și lui Eminescu, care a fost mai puțin lovit decât Iancu – asemenea zguduiri provoacă efecte de mai mare amploare și de mai profunde urmări. Numai cel ce se va strădui și va izbuti să înțeleagă starea psihică a lui Iancu îi va înțelege și starea sănătății, cu deznodământul fatal"*[61],

scrie Ștefan Pascu. Adolescentul Nicolae Ceaușescu, erou al construcției socialismului, făcuse mult mai bine față temniței, care chiar îi creează gloria necesară pentru a se impune în partidul conducător, unic. Totuși, Ștefan Pascu, membru marcant al nomenclaturii, îndrăznește un eufemism surprinzător pentru baiul lui Iancu: „*aburirea minții*". Să se fi gândit

[60] *Idem*, p. 8–9;
[61] *Idem*, p. 232–233;

cumva că asta va include, subversiv, și alcoolul din viața eroului?... Să vedem:

> *„Mâhnirea continuă să-l stăpânească, melancolia să se accentueze. Când se adunau mai mulți în jurul lui, Iancu se ridica de la masă* (unde bea alcool – n.n.), *se depărta, își scotea fluierul și-și cânta marșul. În acești ani, când sufletul său se frânse și mintea i se aburise* (subl. n.)*, Iancu rătăcea cântând din fluier, cu o rară măiestrie, doine de jale, colindând munții care, odinioară, sub comanda sa, răsunară de strigăte de vitejie. Acum, alungat de valurile vieții și de ingratitudinea oamenilor, Iancu își cântă singurătatea și dorul. Oamenii se adunau în jurul său și-l ascultau în tăcere, cu o pietate solemnă, mai ales când doinea din fluier și din gură o doină alcătuită de el și care vorbea despre el: Frunză lată de pe baltă / Fost-mi-a și bine-odată / Dar s-a-ntors frunza pe tău / Și-am ajuns la tâta rău".*[62]

Prin aceste considerente, cititorii sunt lăsați oarecum în ceață, pentru a menaja statutul eroului, care trebuia să se împletească cu cel al „*Tovarășului*".

Conformându-se liniei anunțate de Ștefan Pascu, mai tânărul istoric **Liviu Maior** publică volumul, tot ca un tribut adus memoriei secolului scurs de la moartea eroului, *Avram Iancu – Scrisori*, carte legată, cu o sumedenie de planșe foto alb-negru la final, adică o lucrare respectată de regim, căreia i s-a acordat o manoperă mai scumpă. Autorul vorbește de „*boala*" eroului, dar nu susține deloc nebunia acestuia, el fiind de fapt un „*inadaptat*" după „*înfrângerea revoluției*". Iată ce argumente are Liviu Maior:

> *„Scrisorile sale de după 1855, puține la număr, reprezintă totuși piese de rezistență care pun în discuție mult comentata sa boală. Mulți dintre tovarășii săi de luptă din 1848, sau prieteni de după revoluție, au căutat să aducă argumente împotriva celor ce susțineau că Iancu ar fi suferit de o boală gravă datorată atâtor decepții. Printre partizanii acestei supoziții se numără Al. Papiu Ilarian, Axente Sever, Elie Măcelariu etc. Ei s-au silit să demonstreze*

[62] Ștefan Pascu, *op.cit.*, p. 238;

> *aspectul simulat al bolii sale, mascată de o stare melancolică. În orice caz, scrisorile sale din această perioadă sunt suficient de clare, constituind argumente veridice în combaterea mărturiilor unor contemporani interesați în blamarea lui Iancu. Decepția și starea sa au fost alimentate de familia sa, interesată în dobândirea de interese materiale pe seama lui"*[63].

Desigur, ne putem gândi că, în locul intereselor „*burgheze*" ale familiei, Iancu s-ar fi putut să fie o pacoste costisitoare pe capul acesteia.

Atât de bine a punctat Ștefan Pascu încât, câțiva ani mai târziu, aproape că dispărea referirea la nebunia lui Iancu. **Marin Badea și Gheorghe I. Bodea** sunt autorii volumului, legat, cu planșe foto la final și copertă lăcuită, intitulat *Avram Iancu în conștiința poporului român*, apărut la Editura Dacia, din Cluj-Napoca, în 1976. După 11 ani de Ceaușescu, problema ajunsese așa:

> *„Lupta cu reacțiunea imperială a contribuit din plin la apariția stării de depresiune a eroului* (subl.n.)*, dar intransigența lui în susținerea cauzei semenilor l-au impus odată mai mult atât contemporanilor, cât mai ales generațiilor, care aveau menirea să aducă la îndeplinire dosarul nerezolvat al revoluției de la 1848, prin ideea luptei neînfricate, prin crezu-i fierbinte în viitorul națiunii, prin spiritul de sacrificiu care l-au imortalizat în galeria de aur a personalităților pe care poporul român le-a scos în prim-planul devenirii sale istorice. Avram Iancu, omul care a întruchipat în practică spiritul acțiunii revoluționare, a fost, din punct de vedere fizic, de-a lungul a două decenii, în afara fluxului viu al mișcării istorice* (subl.n.). *În schimb, istoria i-a rezervat rolul de simbol al luptei politice active întemeiată pe forța armată a maselor, l-a proiectat în conștiința maselor largi populare, iar faptele sale aveau să fie invocate ca exemplu ori de câte ori calea ieșirii din situația grea a exploatării sociale și naționale va fi de natură să creeze falsa impresie a impasului"*[64].

---

[63] Liviu Maior, *Avram Iancu – Scrisori*, Editura Dacia, Cluj, 1972, p. 61–62;

[64] Marin Badea, Gheorghe I. Bodea, *Avram Iancu în conștiința poporului român*, Editura Dacia, din Cluj-Napoca, 1976, p. 128–129;

Iată-ne deci scufundați în adâncul retoricii ideologizate de tip ceaușist, care mistifica atât de nefiresc adevărul istoric, pentru care „*impasul*” – politic, național, militar – era doar o „*falsă impresie*”, nu o realitate concretă, atât de des întâlnită. Până la final de 1989 nu se mai putea altfel!

Începând din 1990, se poate scrie necenzurat despre Avram Iancu, dar interesul publicului de după Revoluție se îndrepta către cu totul alte subiecte, oferite de cornul abundenței democrației. Sar în ochi, în anii ’90, reeditările de tot felul, inflația galopantă și ignorarea aproape completă a drepturilor de autor. Cartea lui Silviu Dragomir, precum și cea a lui Marin Mihalache erau reeditabile în noua epocă, neavând referiri la detestatul Ceaușescu și ideologie, cum era cea a lui Ștefan Pascu, care va rămâne în uitare. Volumul lui Mihalache se retipărește în 1992, la Editura Libra, din București, cu titlul *Avram Iancu, erou al cauzei naționale*. Pentru că revalorizarea cărților uitate era dominantă, o abordare complet nouă și diferită asupra „*craiului munților*” nu îndrăznește nimeni să mai facă. Fricțiunile româno-maghiare ajunseseră, după 1989, la un maxim istoric și orice gest de ajustare, privindu-l pe Iancu, era interpretabil. Depășit momentul, încep să apară lucrări noi, ale unor condeie noi, mai mult sau mai puțin tributare trecutului.

În 2003, profesorul universitar orădean **Sever Dumitrașcu**, fost student la Cluj al lui Ștefan Pascu, scotea un volum cu tentă subiectivă intitulat *Avram Iancu intelectualul*. Cele mai multe note de subsol sunt, de altfel, din Ștefan Pascu. Profesorul Dumitrașcu afirmă cu tărie: „*Avram Iancu nu a fost bolnav* (*nebun, cum îl considerau domnii*[65]*, nu moții, nu poporul român, cuvânt pe care noi îl folosim pentru prima și ultima dată, exprimându-ne tristețea și stupoarea pentru această expresie infamă*)”[66].

[65] „*Domnii*”, ca o ironie, este și expresia folosită de Al. Papiu-Ilarian pentru desemnarea inteligheției românești din Țara Moților. Vezi în acest sens Florian Dudaș, *Avram Iancu în tradiția românilor*, ediția a doua, revăzută și adăugită, Editura de Vest, Timișoara 1998, p. 195–196;

[66] Sever Dumitrașcu, *Avram Iancu Intelectualul*, Editura Universității din Oradea, 2003, p. 18;

Arheologul Sever Dumitrașcu, profesor al Universității din Oradea și fost director multă vreme al Muzeului Țării Crișurilor în perioada ceaușistă, a susținut această idee până la moarte, în 2022, el continuând de fapt tezele deprinse în tinerețea de student la Istorie, în vechiul regim.

Cel mai mare biograf al lui Avram Iancu a ajuns, în perioada democrației postdecembriste, istoricul orădean **Florian Dudaș**, fost muzeograf, cel care a scos volume tot mai elaborate dedicate „*craiului munților*". El vorbește de „*boală*", dar nu o numește nebunie, ci „*minte împăienjenită*", cititorilor prezentându-li-se însă detaliat o sumedenie de fapte.

> *„Judecata dreaptă a faptelor esențiale ale eroului dovedește destul de clar și convingător, credem, că semnele prevestitoare, dar mai ales declanșarea bolii nu s-au datorat unor anumiți factori ereditari sau moștenirii luetice, care, după cum o dovedește știința medicală, ar fi dat bolii altă evoluție, ci trăirii intense din anii Revoluției; încordării nervoase la care a fost supus și, deopotrivă, iluziilor pierdute. Începând din toamna anului 1852, Iancu nu mai este ce a fost, nu mai este cum a fost, dispare ca om politic. De acum mintea lui este împăienjenită de durere, iar chipul lui poartă «expresia dureroasă și cruntă a eroilor distruși de puterea covârșitoare a unei idei, pe care realitățile vremii o refuzaseră deocamdată»*[67].
>
> *„De acum toți, chiar și aceia care nu vor să recunoască, știu adevărul crud și zguduitor că Iancu suferă de o boală incurabilă, care evoluează încet, dar sigur".*[68]

În anul 2022, la 150 de ani de la moartea lui Iancu, apare o „*ediție aniversară, text integral*" a lucrării monumentale a lui Silviu Dragomir, sub îngrijirea istoricilor universitari Ioan Bolovan (Cluj-Napoca) și Sorin Șipoș (Oradea). Ei și-au propus să înlăture cenzura comunistă inițială, pentru „*a prezenta cititorului adevărata viziune și judecată a lui Silviu Dragomir despre Avram Iancu, pentru ca istoricul să rămână*

[67] A. Crainic în *Românul*, nr. din 17 septembrie 1872 (notă Florian Dudaș);

[68] Florian Dudaș, *Avram Iancu în tradiția românilor*, ediția a doua, revăzută și adăugită, Editura de Vest, Timișoara 1998, p. 194;

în memoria colectivă așa cum a fost el în realitate”[69]. Titlul este *Avram Iancu, o viață de erou*, fiind de trei ori mai mare decât ediția din 1924, având acum 466 de pagini, din care 391 aparținând lui Dragomir. Volumul implică imaginea statului nostru prin precizarea de pe coperta spate: „*Proiect editorial apărut la 150 de ani de la trecerea în eternitate a lui Avram Iancu și la 60 de ani de la cea a lui Silviu Dragomir*”, precum și printr-o prefață semnată de președintele Academiei Române, istoricul Ioan-Aurel Pop, dar și printr-una a profesorului Liviu Maior[70]. În fapt, este un op obișnuit, tipărit pe hârtie de ziar, broșat, fără vreo imagine sau planșe foto, la care singurul element calitativ este coperta cu „*urechi*”, celofanată mat. El demonstrează cât de mult a scăzut România în respectul național, într-o jumătate de secol.

Spre deosebire de prima ediție, din 1924, Silviu Dragomir, eliberat după ani grei de pușcărie comunistă, își conturase până în 1958 o viziune mai clară asupra situației lui Iancu, în care alcoolismul este considerat responsabilul principal.

> *„Expulzarea din Viena, mai ales, îi zguduie toată ființa. De aceea, după întoarcerea din capitala imperiului, începe să bea tot mai mult. Noile amărăciuni îi stimulează patima nenorocită, care-i va distruge sistemul nevos și îi va înfrânge voința. Când redactează memoriul către împăratul în cauza pădurilor, Iancu este încă în deplină posesiune a puterii de judecată. Alergăturile pentru organizarea vizitei împărătești și, mai ales, arestarea și brutalitățile suferite în temniță îi dau, în cele din urmă, lovitura de grație. Privită astfel evoluția boalei, comportarea sa din timpul vizitei împărătești încetează de a fi o enigmă. În măsura în care se destramă idealul pentru care a luptat cu toată puterea sufletului său, el își pierde, încetul cu încetul, echilibrul vieții și se lasă robit de patima beției. Încercarea de a înlocui iluziile pierdute cu nădejdea măcar a unei fărâme de dreptate pe seama moților săi credincioși dă*

---

[69] Ioan Bolovan, Sorin Șipoș, *Notă asupra ediției*, în Silviu Dragomir, *Avram Iancu, o viață de erou...*, p. 74;

[70] Liviu Maior, *Avram Iancu în Panteonul românesc*, în Silviu Dragomir, *Avram Iancu, o viață de erou...*, p. 11–14;

greș, de asemenea. Încrederea în simțul de dreptate al tânărului monarh, sosit în munți cu mâinile goale, se spulberă acum definitiv. Sub constrângerea unei idei care-l obsedează, judecata i se perverteşte, conturându-i tot mai vădit strania fixitate a voinței. De aceea, aleargă înaintea convoiului împărătesc, dar nu se prezintă în audiență și, întors de la paradă, calcă în picioare pajura blestemată a habsburgilor. Declanșarea violentă a boalei pune capăt, în cele din urmă, dramaticei lupte, descumpănindu-i mintea. Destinul care l-a înălțat pe culmi nebănuite în istoria unui popor oropsit, îl împinge acum prematur în vârtejul unei agonii lungi și chinuitoare".[71]

Aceasta este deci viziunea finală a istoricului și „*patriotului român, constructor al edificiului politic național*"[72] Silviu Dragomir, blocată inițial de cenzura regimului Gheorghe Gheorghiu-Dej. „*Prestigioșii profesori* ***Ioan Bolovan și Sorin Șipoș***"[73], îngrijitorii acestei ediții, remarcă atitudinea subiectivă a autorului despre problema în discuție, prilej de a-și expune chiar ei o opinie proprie.

„Concluzionând, Silviu Dragomir nu vorbește explicit despre nebunia lui Avram Iancu, ci doar despre boala de care conducătorul moților a suferit. Deși istoricul nu a pronunțat cuvântul, în lucrare sunt pasaje din care reiese că boala la care se făcea referire era nebunia".[74]

Mai mult:

„Cu totul inexplicabil pentru un istoric critic cum era Silviu Dragomir, depozițiile care negau vehement boala lui Iancu n-au fost nici măcar amintite în lucrare. (...) Istoricul nu evocă punctul de vedere și argumentele celor care l-au considerat pe Iancu sănătos mintal"[75].

---

[71] Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, *o viață de erou*, ediție aniversară, text integral, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2022, p. 444;

[72] Ioan Aurel-Pop, *Cuvânt de prețuire*, în Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, *o viață de erou*, ediție aniversară, text integral, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2022, p. 8;

[73] *Ibidem*, p. 9;

[74] Ioan Bolovan, Sorin Șipoș, *III. Monografia Avram Iancu*, în volumul Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, *o viață de erou...*, p. 55;

[75] *Ibidem*, p. 56;

Și dacă oare Silviu Dragomir aplicase chiar principiul celor doi istorici actuali, expus la nota de subsol de la pagina 437: „*asemenea amintiri trebuie să le primim cu multe rezerve*”? Profesorii Bolovan și Șipoş, după o scurtă trecere în revistă a situației problematice a lui Iancu cu „*pătura înstărită a moților din Apuseni și intelectualitatea românească din Transilvania*”, dar și cu familia lui, chiar amplifică statutul strălucit al eroului:

> *„Sunt, iată, numeroase probleme în legătură cu boala lui Avram Iancu și cu comportamentul propriei familii, care nici măcar nu sunt pomenite de Silviu Dragomir. Autorului i-ar fi fost suficient să urmărească atitudinea conducătorului moților, aceasta fiind una sinceră și idealistă, și ar fi constatat că Iancu a perseverat în a și-o menține. Putea, oare, un nebun să aibă gânduri atât de nobile?”*

Este ultima poziție de care știm, elaborată de niște istorici contemporani, și de aceea am considerat necesar să o includem. Ea vine după o „*sfială*” inițială, apoi interbelică, urmată de o recunoaștere aproape obiectivă a problemei în a doua parte a anilor 1960, care acum culminează însă cu perseverența eroului în atitudinea lui nobilă, sinceră și idealistă.

O sumedenie de articole despre Avram Iancu, publicate în ziarele și revistele democrației de după 1989, rămân încă tributare interpretării de până în 1989. Totuși, istoricii de azi, eliberați de constrângeri politice și mai dedicați eticii profesionale, nu mai sunt neapărat înclinați să „*toaleteze*” evidența, considerând că adevărul este de fapt valoarea supremă a cercetării istorice sau, de ce nu, că scandalul prezentării subiectului poate atrăgea audiență. Filmele documentare de pe *Youtube* demonstrează asta imediat. Probabil că nici nu este important dacă Iancu a fost nebun sau nu, cât faptul că se vorbește despre el, păstrându-i-se astfel vie memoria în conștiința neamului.

Ce putea duce la boala/nebunia lui Iancu

Care a fost totuși realitatea, ce ne spun mărturiile de atunci despre decăderea lui Avram Iancu, cum era el văzut de lumea în care trăia?

Sunt momentele sale de luciditate trăsătura dominantă a celor 20 de ani sau mai degrabă excepții într-un continuum negativ? Alterează acești ani pe cei nici doi ani de strălucire din Revoluție sau îi consolidează de fapt?

Nebunia accidentală. E bine să precizăm de la început că „*nebun*" îl dădeau pe Iancu chiar membrii familiei sale și o bună parte dintre concetățeni, după cum constata, în 1855, Alexandru Papiu-Ilarian, fostul coleg de școală al lui Avram Iancu și bun prieten al său.

După cum scrie Iosif Sterca Șuluțiu, mama lui Iancu susținea că fiul ei „*a fost otrăvit cu ciciuleți*" (bureți)[76]. Ciupercile „*bolunde*", cum sunt numite în popor, pot provoca mari probleme, halucinații și chiar moartea. Există și o componentă neurotoxică „*care poate afecta negativ atât dezvoltarea, cât și funcția țesutului nervos matur*", după câte se precizează într-un articol medical[77]. Nu cunoaștem detalii dacă mama eroului se baza pe un fapt real sau era doar o presupunere de-a ei. Cert este că, pe atunci, putea fi o explicație plauzibilă în lumea satului.

Mediul „*toxic*". Cea mai importantă relatare despre situația lui Iancu este cea a lui Al. Papiu-Ilarian. Fost coleg de școală cu Iancu, el ajunsese doctor în Drept, la Padova, în 1854, va fi istoric și autor, viitor ministru în guvernul Kogălniceanu (1863–1864) și academician al României (1868). Era, prin urmare, unul dintre cei mai școliți exponenți ai generației sale. El dorește să se convingă personal de starea eroului românilor Avram Iancu, motiv pentru care face o vizită în Țara Moților, la Iancu acasă, în martie 1855. A luat „*pulsul*" tuturor, al elitei românești, al sătenilor, al familiei și al lui Iancu însuși. Cu acesta a fost împreună două zile, considerând comportamentul lui mult mai normal decât al celor din jurul său, care-l batjocoreau în permanență, peste

[76] Iosif Sterca Șuluțiu de Cărpeniș, *Avram Iancu Biografie* în revista *Transilvania*, organul Asociațiunii Transilvane pentru literatura română și cultura poporului român, anul XXVIII, nr. V-VI, Sibiiu, iunie-iulie 1897, p. 105;

[77] Alexandra Nelepcu, *Ciupercile otrăvitoare: Cât de mortale pot fi, prevenție și antidot*, 20 aprilie 2023, blogul Farmaciei Spring, online: *https://www.springfarma.com/blog/ciupercile-otravitoare-cat-de-mortale-pot-fi-preventie-si-antidot.html*, pagină consultată la 15 martie 2024;

tot. Aparenta normalitate și subtilitate a replicilor – „*îl judecai de o minte fină*”[78] – nu corespundeau totuși cu aspectul fizic exterior.

> *„Aflați așadar că Iancul n-are nice cămeșă pre trupul lui, nice sălaș unde să doarmă preste noapte, nice pâne ca să mânce, și nice un ban măcar, afară de c(rița)rii de tabac și – ce să spui – de rachiu, ce-i dau moții când se duc la târg la Câmpeni. Ce vreți mai mult!? Pe lângă toate batjocurile de tot felul ce sufere, n-are, nefericitul, o singură ființă pe pământ căreia, plângându-i-se, măcar să se mângâie. Și cu toate că mulți îl țin nebun, totuși și de umbra lui încă tremură”.*[79]

Papiu-Ilarian atestă și patima alcoolului la Iancu:

> *„Beurăm cu toții, dar I(ancul) la început nu prea bea; după aceea însă bău și dânsul, și pot zice că el singur beu atât cât beură toți ceilalți împreună. Cu toate acestea, să mă credeți că, afară de mine, care nu beui, numai I(ancul) mi se păru mai treaz”*[80].

Părerea general răspândită în elita românească a locului spune mult despre imaginea lui Iancu în 1855, la nici 6 ani de la terminarea Revoluției.

> *„La 22 marțiu, seara, eram la Abrud, la un popă de-ai noștri. Întrebai de Iancul și-mi spuse câte rele se pot spune de un om. «În săptămâna trecută, zice, a fost la Câmpeni, și d(omnul) protopop și alți domni îl chiemară înainte pre Iancul și-i spuserăm cu frumosul să nu mai facă atâta rușine nouă (...), să nu umble în zdrențe, să nu doarmă acum la unul, acum la altul, să nu șadă prin ospătării, căci altminterea (...) ne aflăm îndatorați a-l arăta mai în sus și a cere ca să se trămiță la vreun institut de nebuni. Iancul, după datina lui, la toate aceste fără a ne răspunde un cuvânt, ne râse (...). Pre săptămâna venitoare așteptăm pe d(omnul) protopop, și atunci ne vom înțelege și cu tată-său, și cu antiștii Câmpenilor, precum și cu dereghetoria politică, ca cu toții împreună să ne rugăm*

---

[78] Florian Dudaș, *Avram Iancu în tradiția românilor*, Editura de Vest, Timișoara, 1998, p. 196;
[79] *Ibidem*, p. 200;
[80] *Ibidem*, p. 197;

de guvern ca, spre încongiurarea a mai mari scandale, să se trimită la vreun institut»".[81]

Pentru tatăl lui Iancu, semnul că fiul său își pierde mintea a devenit clar când împăratul i-a trecut prin fața casei, iar Iancu s-a ascuns, refuzând onoranta întâlnire. „*De atunci, de cu venirea împăratului, precepui îndată că feciorul meu nu e departe de a-și perde mintea de tot. Prevederea mea, tinere, preste puțin se adeveră*".[82] Papiu-Ilarian era un fin psiholog, intuind principala cale de salvare a lui Iancu: extragerea lui din mediul toxic emoțional, în care viețuia. Le scria lui Bărnuțiu și Laurian, după vizita amintită: „*Iată ce socot io: cu multă băgare de seamă să vă consultați despre modul cu care l-ați putea scoate din Ardeal. Dacă nu aiurea, măcar pân-la d-nii Hurmuzachi, în Cernăuți*"[83]. Pus în alt mediu și dându-i-se o anume îndeletnicire, eroul munților ar fi putut fi readus la normalitate sau cel puțin așa credea Papiu-Ilarian. Cealaltă soluție, de care vorbeau „*domnii*", după cum am văzut, era internarea la un sanatoriu de boli nervoase. În cele din urmă, lucrurile au fost lăsate cum erau. O internare, combătută de Papiu-Ilarian, era o umilire prea mare, iar experimentul cu transferul în altă zonă geografică, prea costisitor și incert.

Un statut greu gestionabil

Avram Iancu a devenit vedetă politică și militară la 24 de ani. Noi înțelegem mai ușor acest statut în societate, în anul 2024, când se poate ajunge vedetă chiar de copil (prima mare vedetă copil este Jackie Coogan, din filmul *Copilul* de Charlie Chaplin, 1921). În 1848, însă, dintre români vedete erau mai degrabă cei cu o anumită vârstă, în primul rând episcopii, cei greco-catolici și cei ortodocși. Faima tânărului Iancu avea să le-o depășească pe a acestora cu asupra de măsură, el impunându-se chiar la nivel internațional, în Ungaria, Moldova, Țara

81 *Ibidem*, p. 196;
82 *Ibidem*, p. 199;
83 *Ibidem*, p. 200,

Românească, Austria și Rusia. Îl pregătise ceva în viață pentru asta? În afară de școală și cunoașterea civilizației urbane ardelene, nu!. Nu se vorbea pe atunci de „*psihologia mulțimilor*”, ci doar de istorie. După câte o arată organizarea trupelor sale, Iancu era un consumator de istorie a Imperiului Roman și al lucrărilor Școlii Ardelene. Istoria este o „*învățătoare a vieții*”, într-adevăr, dar societatea omenească crescuse mult față de Antichitate și Evul Mediu, devenind foarte sofisticată și avansată tehnologic (căile ferate reprezentau deja o adevărată revoluție!). Era nevoie de cunoașterea unor noi coordonate și criterii, multe impuse de Revoluția Americană (1776 – Declarația de Independență) și de Revoluția Franceză (1789). Ambele au adus republica într-o lume în care exista numai monarhie. Iancu s-a impus prin implicarea directă în evenimente, prin credința lui fermă în cauza dreaptă a neamului românesc, prin faptul că știa limba și durerile poporului, că era un tânăr învățat, avocat, vorbitor de mai multe limbi, că era un bărbat chipeș, cu o bună condiție fizică și viteaz, așa cum se poate deduce și din celebrul portret al lui Barbu Iscovescu.

Puterea câștigată peste noapte, reputația enormă, respectul și încrederea nemăsurată a moților săi, violențele luptelor, incendierile și omorurile au atras o responsabilitate copleșitoare, un mare consum nervos. Ajunsese dintr-odată un *triumphator* și nu era nimeni lângă el, ca în Roma antică la acordarea triumfului, care să-l avertizeze în mod repetat: „*Nu uita că ești doar un om!*”. Când totul s-a terminat, brusc și neglorios, șocul a fost greu de încasat. Astfel, două evenimente l-au marcat în mod devastator pe erou: alungarea din Viena, din 1850, și înlănțuirea și pălmuirea de la Sibiu, din 1852. Dintr-odată, aceste întâmplări îl reduceau la statutul unui om de rând, pe el, care era „*regele munților*”. Iancu a ajuns prea sus, prea repede și prea nepregătit pentru statutul de vedetă. Pentru mulți asta constituie un șoc și acesta are consecințe care le schimbă complet viața sau chiar le-o distrug. Bunăoară, Agneta Åse Fältskog (blonda formației ABBA), Neil Alden Armstrong (primul om pe Lună), Macaulay Carson Culkin (puștiul din filmul *Singur acasă*) sunt trei personalități cunoscute în toată lumea, cărora

succesul mondial le-a devenit o copleșitoare trăsătură a existenței lor, sfârșind prin a se retrage aproape complet din viața publică. Gloria nu le-a priit deloc, preferând mai degrabă mottoul lui Alvin Toffler: „*Opriți Lumea, vreau să cobor!*” Doar că astăzi știința medicală e extraordinar de avansată față de 1850, iar eroii pot fi salvați într-un fel sau altul, așa cum s-a întâmplat și cu cei trei. Iancu a trăit foarte intens emoțiile evenimentelor sângeroase și ale gloriei, dar nimeni nu l-a învățat despre fațetele acesteia. Singurele experiențe care l-ar fi putut ajuta ar fi fost cele ale lui Alexandru cel Mare, Caesar și Napoleon, dar nu avea cum da de ele până la 24 de ani, pe atunci.

În 1850, Iancu era deja într-un echilibru psihic fragil, pe care-l percepea deja, dovadă fiind chiar redactarea testamentului său în acel an. În 1852, echilibrul acesta se năruiește cu totul, eroul nemaiputând gestiona actualitatea cea plină de așteptări din partea moților săi. Nefiind pregătit de mic, precum copiii de regi, pentru un rol atât de înalt, Iancu a cedat psihic.

> *„Odată, într-o duminică dimineața (...) – își continuă amintirile povestitorul anonim – intră în odaia noastră Ioan Toader, un om cam țicnit, și îl întreabă pe Iancu: «Să-mi spui, domnule, ce am câștigat, că ne-am jertfit viața în Revoluție? Aci diregătoriile ne opresc să ne pășunăm vitele pe munți și în păduri!». Iancu n-a răspuns nimic, ci, luând o secure de pe vatră, se năpusti asupra lui. Oamenii au trebuit să intervină, căci altcum Ioan Toader ar fi rămas cu capul sdrobit. Iancu în ziua aceea n-a prânzit. S-a retras într-o pădurice de carpini și acolo l-am văzut plângând. Abia spre seară l-a putut îndupleca mama să se înapoieze...”*[84]

Unitatea neînfăptuită

O bună parte din dezamăgirea, care l-a măcinat intens pe Iancu, trebuie să fi provenit și din dezbinarea cronică a românilor, o dată între

[84] Florian Dudaș, *Avram Iancu în tradiția românilor*, Editura de Vest, Timișoara, 1998, p. 204;

ortodocși și greco-catolici, apoi chiar în cadrul aceleiași confesiuni – aspecte care au fost lăsate în umbră până acum. Se cuvine să precizăm că una s-a hotărât la Blaj, în 3/15 mai 1848, sub patronajul episcopului ortodox și a celui greco-catolic, și alta s-a hotărât în casa ortodoxului Emanuil Gojdu din Pesta, exact în aceeași perioadă. Un lucru mai puțin cunoscut, chiar ascuns de istoriografia românească, este că românii din „*părțile ungurești*”, din vestul de azi al României și restul Ungariei, au stabilit un alt program revoluționar, în care recunoașterea unirii Transilvaniei cu Ungaria era un lucru pe deplin asumat! Silviu Dragomir apucase să remarce acest lucru înainte de instaurarea comunismului sovietic la noi: „*mișcarea politică a românilor din Banat și Ungaria «ia cu totul alt drum, în primăvara anului 1848, decât cel bătut de frații lor ardeleni»*”[85]. Principalul punct din programul „*gojdiștilor*” era eliberarea bisericii ortodoxe a românilor de sub tutela sârbilor, tutelă instaurată în secolul al XVIII-lea, ca urmare a „*privilegiilor ilirice*” acordate sârbilor refugiați în imperiul habsburgilor. Ei, de fapt, refăcuseră biserica ortodoxă din Transilvania, dar acest lucru nu se mai știa, fiind văzuți acum ca un corp străin. La punctul 1 al programului cu revendicările românilor adresate guvernului revoluționar maghiar, „*gojdiștii*” cereau

> *„ocârmuire bisericească neatârnată de la mitropolitul Carlovițului; românii își vor organiza un sinod, care va alege o nouă ierarhie bisericească; până atunci, actualul mitropolit sârb să conducă, în mod provizoriu, trebile bisericii ortodoxe, secondat fiind de doi bărbați români (un cleric și un laic), care să nu-i îngăduie a mai proceda ca și până în anul 1848”*[86].

Chiar în acel moment, Iancu trăia la Adunarea de la Blaj momentul istoric al unirii în cuget și simțiri al românilor ortodocși și greco-catolici prin gestul simbolic al înfrățirii episcopilor. Iancu trebuie să fi fost

[85] Silviu Dragomir, *Studii și Documente referitoare la Revoluția românilor din Transilvania în anii 1848–49*, vol. V, Academia Română, Cluj, 1946, p. 327;

[86] Viorel Faur, *Românii din Crișana în evenimentele revoluționare din anii 1848–1849. Studii și documente. Vol. I (1848), Studii*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2005, p. 88;

însă informat mai apoi despre programul „*colaboraționist*" al celor de dincolo de Apuseni și, cel mai probabil, s-a întristat mult. Efortul lui militar era astfel cenzurat de atitudinea împăciuitoristă a românilor din afara Ardealului, care recunoșteau supremația maghiară. Nu toți românii erau deci dispuși să lupte cu arma în mână pentru deplina identitate națională, atâta vreme cât Țara Românească și Moldova nu erau vreun far călăuzitor deocamdată. Remarcabil este că ortodoxul Iancu a înțeles importanța unirii românilor celor două confesiuni întru binele național, convingere care se poate verifica și în 1859, conform austriecilor:

> *„Toate indiciile arată că Iancu și protopopul greco-catolic Balint din Roșia Montană au reluat conducerea. Exprimările lui Iancu vă sunt cunoscute Înălțimii Voastre fără îndoială, lipsa lui totală de resurse îl constrânge mereu să dea mâna cu Balint, chiar dacă nu se recunosc ca fiind tovarăși de credință".*[87]

Concluzii

A doua parte a vieții lui Avram Iancu este cea mai controversată a existenței sale, greu de gestionat de contemporani, dar și de istorici. Măreția din perioada 1848–1849 nu mai este de regăsit începând din 1850 încolo. Iancu este depășit de complexitatea politică a situației postrevoluționare, înregistrând numai eșecuri. Startul acestora este dat de expulzarea din Viena, când i-a lipsit tactul diplomatic în negocierea cu tânărul împărat al Imperiului Austriac, întorcându-se acasă „*mai nenorocit ca oricând până atunci, cu mâna goală*"[88]. Vizita împăratului acasă la Iancu, în 1852, este iarăși un eșec major, în condițiile în care împăratul chiar face pași în direcția lui Iancu, schimbându-și traseul

[87] *Raportul Maiorului Semetkowsky asupra situației politice a românilor din plasa (cercul) Abrudului și în special a lui Iancu și Balint. La 19 mai 1859 din Abrud*, în Mihail Popescu, *op.cit.*, p. 288–289;

[88] Florian Dudaș, *Avram Iancu în tradiția românilor*, Editura de Vest, Timișoara, 1998, p. 164;

stabilit inițial. Și, pentru că Iancu era apreciat în continuare ca fiind „*comandantul românilor*”, eșecul se revarsă peste toată populația românească, care nu reușește să mai facă, în cadrul statului, meritatul pas înainte după sacrificiile enorme din perioada 1848–1849. Reputația lui Iancu se diminuează considerabil, mai ales în fața autorităților locale, care nu se sfiiesc să-l aresteze, și chiar să-l umilească și bruscheze, în 1852, după eșecul neîntâlnirii cu împăratul. Acesta este momentul detronării complete a „*craiului munților*”, care nu mai poate veni cu nicio reușită în fața neamului său. Cu toate acestea, pentru că nu a devenit niciodată „*omul sistemului*”, Avram Iancu și-a câștigat un statut unic în istoria românilor. Faptele sale glorioase de arme umplu golul de la Tudor Vladimirescu la Războiul de Independență.

Statutul postrevoluționar al eroului a fost greu de gestionat de către istoricii români, „*sfiala*” abordării „*concăderii în spiritu*” fiind o trăsătură care s-a impus chiar de la început, ecourile ei ajungând până la noi. Totuși, această parte umbroasă a destinului eroului, născătoare de controverse, nu face decât să mărească interesul pentru Avram Iancu, interes pierdut o vreme, după 1989. Paradoxal, dar partea luminoasă a lui Iancu poate fi crescută de partea lui controversată, păstrându-i-se vie imaginea în rândul eroilor neamului.

Bibliografie

1. Abrudan, Mircea-Gheorghe, *Silviu Dragomir, Avram Iancu, o viață de erou, ediție îngrijită, studiu introductiv și notă asupra ediției de Ioan Bolovan și Sorin Șipoș, Cuvânt de prețuire de Ioan-Aurel Pop, Prefață de Liviu Maior, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2022, 465 p.*, recenzie în revista lunară *Tabor* a BOR, Anul XVI, nr. 7, Cluj-Napoca, iulie 2023;
2. Barițiu, George, *Avramu Iancu*, în bilunarul *Transilvania, Foaia Asociațiunei transilvane pentru literatura română și cultura poporului românu*, nr. 21, anulu V, 1 Novembre 1972, Brasiovu, p. 243–245 (paginile 3–5 ale numărului) și nr. 22, 15 Novembre 1872, p. 253–258 (paginile 1–6 ale numărului);
3. Bălănescu, Gabriel, *Avram Iancu*, Editura Cugetarea-Georgescu Delafras, București, 1943;

4. Blaga, Lucian, *Avram Iancu, dramă*, 1934;
5. Buta, Nicolae, *Avram Iancu și epoca sa*, Imprimeria Dr. Bornemisa, Cluj, 1924;
6. Ciura, Alexandru, *Povestire pe scurt a vieții lui Avram Iancu*, Editată de Comitetul pentru ridicarea unei statui lui Avram Iancu în Cluj, 1922;
7. Cosma, Ela, *Avram Iancu, avocatul moților și al națiunii române. Documente necunoscute din colecția Rațiu de la BCU Cluj-Napoca (1850–1877)*, Editura Argonaut, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2023;
8. Crainic, Nichifor, *Avram Iancu*, în revista națională *Gândirea*, anul XXII, nr. 3, București, Martie 1943, p. 113–119 (paginile 1–7 ale numărului);
9. Dragomir, Silviu, Dr., *Avram Iancu*, Institutul de Arte Grafice „România Nouă”, București, 1924;
10. Dragomir, Silviu, *Studii și Documente referitoare la Revoluția românilor din Transilvania în anii 1848–49, vol. V*, Academia Română, Cluj, 1946;
11. Dragomir, Silviu, *Avram Iancu, o viață de erou*, ediție aniversară, text integral, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2022;
12. Dudaș, Florian, *Avram Iancu în tradiția românilor*, ediția a doua, revăzută și adăugită, Editura de Vest, Timișoara, 1998;
13. Dudaș, Florian, *Prefectul-General Avram Iancu și Legiunea Auraria Gemina*, Oradea, 2016;
14. Dudaș, Florian, *Avram Iancu, eroul românilor*, Editura Lumina, Oradea, 1993;
15. Dumitrașcu, Sever, *Avram Iancu Intelectualul*, Editura Universității din Oradea, 2003;
16. Faur, Viorel, *Avram Iancu la Oradea (februarie 1850)*, în revista *Cetatea Bihariei*, Oradea, 2005, p. 3–7;
17. Faur, Viorel, *Românii din Crișana în evenimentele revoluționare din anii 1848–1849. Studii și documente. Vol. I (1848), Studii*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2005;
18. Iancu, Avram, (Maiorescu, Ioan, Trifu), *Raportulu lui Avram Iancu, prefectu alu unei legiuni românesci. Despre faptele oastei poporane, care a statu sub comanda lui pe timpulu resboiului civile din Transilvania în anii 1848/9*, Editura Redacțiunei „Observatoriului”, Sibiiu, 1884;
19. Lazăr, Ioachim; Morar, Marcel, Nicolae, *Avram Iancu în memoria posterității*, Editura Emia, Deva, 2008;

20. Lupaș, Ioan, *Avram Iancu. Comunicare făcută în ședința Academiei Române la 8 Iunie 1924*, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, vol. III, 1924–25, Institutul de arte grafice „Ardealul”, Cluj, 1926, p. 1–62;
21. Maior, Liviu, *Avram Iancu Scrisori*, Editura Dacia, Cluj, 1972;
22. Mihalache, Marin, *Avram Iancu*, Editura Militară, București, 1968;
23. Murășanu, Teodor, *Avram Iancu. Viața și faptele lui de vitejie*, Editura „Librăria poporală”, Turda, 1924;
24. Neamțu, Gelu; Faur Viorel, *Iosif Roman (1829–1908), o personalitate bihoreană mai puțin cunoscută*, Editura Universității din Oradea, 2004;
25. Netea, Vasile, *Avram Iancu în conștiința poporului român*, în anuarul *Studii și articole de istorie*, XX, 1972, p. 36–44;
26. Pascu, Ștefan, *Avram Iancu, viața și faptele unui erou și martir*, Editura Meridiane, București, 1972;
27. Pompiliu, Teodor, *Avram Iancu în memorialistică*, Editura Dacia, Cluj, 1972;
28. Pop, Alina, *Cum au schimbat comuniștii numele orașului reședință de județ a Sălajului. Era „prea țărănească”*, în revista națională *Historia*, online: *https://historia.ro//sectiune/general/cum-au-schimbat-comunistii-numele-orasului-577038.html;*
29. Popescu, Mihail, *Documente inedite referitoare la istoria Transilvaniei între 1848–1859, din actele Arhivei de Stat ale Ministerului de Interne și Justiție dela Viena*, Editura „Cartea Românească”, București, 1929;
30. Sterca, Șuluțiu, de Cărpeniș, Iosif, *Avram Iancu. Biografie* în revista *Transilvania*, organul Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român, anul XXVIII, nr. V-VI, Sibiiu, iunie–iulie 1897;
31. *Transilvania*, *Închinare lui Avram lancu cu prilejul semicentenarului morții sale (Sept-1922)*, revistă editată de Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român, An LIII, Nr. 9, Septemvrie 1922, Sibiu;
32. Turcuș, Șerban; Turcuș, Veronica, *Un biograf mai puțin cunoscut al lui Avram Iancu – Nicolae Buta*, în anuarul *Crisia*, vol. LII, supliment nr. 1, 2022, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2023;
33. Ursu, Horia, *Avram Iancu*, Editura Tineretului, București, 1966;
34. Vulcan, Iosif, *Avramu Jancu* în revista *Familia, Foaia enciclopedică și beletristică cu ilustrațiuni*, Pesta, 5/17 februarie 1867;

ANEXE

Documente inedite privitoare la Istoria Transilvaniei între 1848 și 1859 din actele arhivei de stat ale Ministerului de Interne și Justiție de la Viena, publicate de Mihail Popescu, București, 1929.

1. Raportul comandantului Jandarmeriei din Transilvania către Kempen von Fichtenstamm, inspector general și comandant al serviciului secret, al poliției și jandarmeriei despre impresia asupra arestării lui A. Iancu, (23.09.1852), p. 161–162;

Arestarea fostului conducător al Românilor Janku a produs în rândul românilor din Munții Apuseni o stare sufletească apăsătoare (eine gedrückte Stimmung hervorgerufen) și chiar dacă pentru acesta nu trebuie să îngrijim de urmări grave, totuși această întâmplare conduce la o înstrăinare a sentimentelor unei națiuni (zur Entfremdung der Gemüther einer Nation), care în simplitatea ei naturală a putut cu mijloace modeste să țină sub o conducere bună și cinstită într-o perseverență puternică la credința/loialitatea ei pentru guvern/regim.

Motivul faptic al arestării acestui om încă este necunoscut, într-atât s-a putut deduce doar din alte surse că Iancu trebuie să fi fost conducătorul unui partid de opoziție ridicat între locuitorii români din munți, care s-a opus acțiunilor instituționale ale unei comisii delegate oficial pentru cadastrarea pădurilor.

Această opoziție trebuie să se tragă/rezulte însă în mod cert din împrejurarea că erariul-montanist a impus acelor locuitori ai munților o limitarea sensibilă în folosirea pădurilor, prin care acești oameni, după felurite exprimări, vor ajunge la sapă de lemn sau trebuie să emigreze.

2. Adresa din 28 octombrie 1852 a Ministerului de Agricultură și Mine (Thiennfeld) către Kempen von Fichtenstamm privind arestarea lui Jancu, fila 162–163;

Dovezile exprimate cu nota mea din 11 această lună, privitor la limitarea locuitorilor români din munții Transilvaniei a folosirii pădurilor,

s-au adeverit. Din rapoartele circumstanțiale ale consiliului de stat și ale comisiei ministeriale pentru mine și silvicultură prin Ritter von Ferro, am dedus că această comisie ministerială a abordat numai acele demersuri și a folosit acele mijloace care au fost imperios necesare pentru a preîntâmpina devastarea completă a pădurilor și a manifestărilor/practicilor samavolnice ale populației românești (um den eigenmächtigen Vorgehen der Wallachischen Bevölkerung und der gänzlichen Devastierung der Wälder zu begegnen).

De asemenea, arestarea conducătorului Iancu a avut loc din alte motive, și anume prin comandamentul districtual cezaro-crăiesc, iar cauzele trebuie să fie căutate în agitația lui Iancu față de introducerea provizoratului de impozitare a terenurilor/funciar. (dürfte die Ursache in der Agitation des Janku gegen die Einführung der Grundsteuer-Provisoriums zu suchen sein).

3. Raportul colonelului Rubel, comandantul regimentului 8 de jandarmi către comandamentul general al jandarmeriei din Viena, prin care se arată greșeala arestării lui Iancu și punerea lui în libertate, Sibiu 28.11.1852;

În urma Înaltei decizii din 11 această lună Nr. 860, vă raportez cu supunere că Iancu, comandantul românilor, a fost pus în libertate deja la începutul lunii în curs în urma deciziei instanței cercuale cezaro-crăiești din Sibiu, din cauza lipsei săvârșirii unei infracțiuni reale criminale (wegen Abgang eines wirklichen Verbrechen) și ancheta a dovedit la urmă că această arestare din partea comandamentului militar districtual cezaro-crăiesc a fost ceva pripit (etwas vorschnell erfolgt ist).

Starea de fapt a demonstrat însă în acest chip cu atât mai mult și a condus la finalul său, atât timp cât nu s-a produs agitație din partea locuitorilor români din munți chestionați față de introducerea provizoratului de impozitare funciar și față de cadastrarea pădurilor.

Ce a rămas, potrivit însărcinărilor înalte, în a influența în direcția clarificării vederilor eronate ale populației românești privind măsurile guvernamentale, s-a făcut după posibilități, într-un mod favorabil,

așa cum aceasta a făcut comandamentul regimentului cu sârguință la toate ocaziile prin organele proprii.

4. 24 martie 1856, raportul lui Thiemann asupra situației politice din Transilvania;

Protopopul Balint din Verespatak (Roșia Montană) se spune că e foarte activ și are/posedă o mare influență între moți (besitzt grossen Einfluss über die Mozen). În schimb, Iancu e liniștit, slab de minte și nu află atenție/considerație (Janku ist ruhig, geistesschwach, findet kein Beachtung). p. 175–176;

5. Într-un raport al lui Thiemann din 31 martie 1858, se arată că românii sub dominația Austriei se simt cei mai fericiți dintre toți (Die Rumänen unter Österreichs Herrschaft sind schon dermal die glücklichsten von allen). p. 240;

6. Un raport anonim trimis din Turda în 16 februarie 1859 la comandamentul Poliției din Viena arată că în urmă cu câteva zile mai mulți țărani din munții de la Baia de Arieș, adepți ai lui Iancu (Anhenger des Janku), au venit în împrejurimile Clujului și s-au exprimat amenințător în fața altora că îi vor ucide pe nemți în scurt timp și astfel își vor obține drepturile, deoarece în timpul revoluției aceștia au promis multe și nu au dat nimic, și acum sunt tratați în mod ordinar de către nemți și sunt foarte împovărați cu impozite și taxe (dass sie binnen kurzen die Deutschen erschlagen und darum ihre Rechte erhalten werden, da man selben während der Revolution nur vieles versprach aber nichts gab, und jetzt von Deutschen <Beamten> grob behandelt und sehr mit Steuern und Abgaben werden). p. 256;

7. Raportul colonelului Iancowsky către conducerea Ministerului de Interne de la Viena, prin care se descrie situația politică a românilor din Apuseni și în special popularitatea lui Jancu. p. 274–276;

Deoarece populația românească în circumstanțele istorice actuale (bei den gegenwärtigen Zeitverhältnisse) reclamă o atenție cu totul specială, eu astfel am solicitat anume de la Comandantul Flugel din

Alba Iulia și de la comandantul de cavalerie Henrici, pe lângă alte măsuri, supravegherea necontenită și foarte riguroasă a conducătorilor români de odinioară, dar mai ales a celor domiciliați în districtul Abrud.

Iată raportul din 14 ale acestei luni, înaintat mie, despre investigațiile făcute de numitul domn comandant de cavalerie, vi-l aduc cu deplină supunere textual la cunoștință excelenței voastre în ceee ce urmează:

În districtul Abrud circulă un zvon cum că așa numiții tribuni și conducătorii inferiori ai milițiilor românești formate în anii 1848–1849, care împreună pentru serviciile aduse in acele timpuri au fost gratificați de către Maiestatea Sa Preaslăvitul nostru împărat și de către Nicolae, țarul monarhiei rusești, mai ales cu decorații și sume de bani, nu se bucură de absolut nicio simpatie, cu excepția lui Janku, care nu a acceptat cum s-ar fi cuvenit nicio decorație și astfel de pretenții excesive la preaînaltele locuri guvernamentale (sich mit ausnahme Iancu, welcher so übertriebene Forderungen an der Allerhöchste Regierungstellte und angeblich keine Dekoration annahm-gar keiner Sympathie erfreuen), ci dimpotrivă populația românească de acolo îi tratează și acuză ca pe trădători ai cauzei naționale (als Verräther an der Sache der Nation), cărora le-ar putea fi frică de izbucnirea eventuală a unei revolte, poporul român invinuidu-i pentru acceptarea recompenselor sus-amintite, precum și pentru faptul că s-au bizuit pe capturile bogate pe care și le-au atribuit lor în timpul feluritelor prădăciuni (durch die Bei verschiedenen Plüderungen sich zu geeigneten reichen Beute), purtându-și lor de grijă, însă pentru poporul din acel district, care a dat de fapt tonul prin intrarea sa în miliții, nu au obținut nimic pentru îmbunătățirea situației lor de la mai înaltele locuri (nichts für die Verbesserung seiner Lage höheren Orts zu erwirken).

Iancu, care domiciliază de fapt în localitatea Vidra de Sus, apare totuși la fiecare târg săptămânal și în zilele de schimbare a aurului în Câmpeni, apoi în Abrud și în Roșia Montană, și cu precădere circulă mult în localitățile din districtul (plasa) Abrud și se preocupă să fraternizeze la aceste ocazii cu țăranii și cu minerii în cârciumi și să

se îmbete și se pare că le întărește acelora ura sa menționată la început la populația românească de acolo față de restul conducătorilor mineri (Ianku, welcher in Ober Vidra zwar domiziliiert, jedoch beim jedem Wochenmärkte und Goldeinlösungstage in Topanfalva, dann in Abrudbanya und Verespatak erscheint, und überhaupt viel im Abrudbanyaer Bezirke in den Ortschaften herumzieht, pflegt bei diesen Gelegenheiten mit den Bauern und Bergleuten in den Schänken zu fraternisieren und sich zu betrunken und soll derjenige sein der das dortigen Rumänenvolke in dem eingangs erwähnten Hasse gegen die übrigen Führer des Landsturmes bestärkt), iar prin înfățișarea situației critice proprii și sărăcia populației caută să-i facă conștienți de situația născută din dezinteresul său, deoarece el fiecare distincție și răsplată de la înaltul guvern de aceea le-a disprețuit, astfel prin răsplata adusă ca ofertă de guvern nu s-a mai consimțit la favorizarea respectivă a poporului român din munți, care a format nucleul miliției și a adus servicii importante în anii 1848–1849.

Popularitatea lui Iancu se află, de asemenea, tot mai mult în creștere în urma felului de a vorbi amintit mai sus poporului, și în special la locuitorii din localitatea Secătura, Scărișoara, Albac și Neagra din acest district (plasă), care încă îl respectă ca pe un conducător (Die Popularität Jankus ist auch in Folge der obgesprochen Redewiese gegenüber dem Volke mehr im Zunehmen Begriffen und es sind insbesondere die Bewohner der Ortschaften Szekatura, Szkerisoara, Albak und Negra dieses Bezirkes welche ihm immer noch den Anführer respectiren).

La Iancu, de altfel, față de autoritățile cezaro-crăiești și față de persoane care lui îi par nesigure, se poate observa un comportament distrat și foarte discret dacă vine vorba să se discute de situația de acum din principatele dunărene, în timp ce el, în cercurile de încredere, total în contrast (dimpotrivă), dezbate cu aclamații cele mai recente evenimente din amintitele state învecinate și eu nu cred să mă înșel dacă susțin că agitațiile înfăptuite de Iancu în acești ani în cârciumile obișnuite cu minerii și țăranii din târgurile Câmpeni, Abrud și Roșia

Montană și fraternizează cu aceștia la pahare și se învârte cu calul în întreg ținutul poate să certifice o altă motivație decât patima lui vinovată de a bea, iar popularitatea obținută în acest fel poate să fie exploatată ușor de acesta în împrejurările date ca un mod de adversitate împotriva guvernului. (Iancu soll übrigens gegenüber den K.K. Beamten und sonst ihm unvärlässlich scheinenden Personen, ein sehr zurückhaltendes und zerstreutes Benehmen, wenn die Rede und auf die dermalige Situation der Donaufürstenthümer zu sprechen kömmt, beobachten, während er im vertraulichen Kreise ganz ein Gegentheil, die jüngsten Ereignisse in den benannten Nachbarstaaten mit Akklamationen bespricht und ich glaube mich nicht zutäuschen, wenn ich die Behauptung aufstelle, dass das seit Jahren von Janku befolgte Treiben sich in den gemeinsten Schänken mit Berg und Landleuten der Städte Topanfalva, Abrudbanya und Verespatak, wie der ganzen Umgebung herumzutumeln und mit ihnen beim glase zu fraternisiren einen anderen Grund als die ihm angeschuldet Trunksucht beurkundet und die auf diese Weise erlangte Popularität bei der dermaligen Umständen von demselben leicht auf eine Regierungsfeindliche Art ausgebeute werden könnte).

8. Raportul Maiorului Semetkowsky asupra situației politice a românilor din plasa (cercul) Abrudului și în special a lui Iancu și Balint. La 19 mai 1859 din Abrud, p. 288–289;

În sensul ordinului cinstit prezidențial nr. 5 din 12 această lună, m-am deplasat la Abrud, și să nu-mi lipsească o imagine competentă, și să-mi însușesc propriile constatări despre mișcarea ce are loc între populația românească, și să vă aduc cu supunere acestea la cunoștință. Cu alegerea principelui în Moldova și Valahia a început să se nască o simpatie pentru noul principe ales în districtul (cercul) de aici, și anume la început numai la o parte a clerului și la Iancu, a cărui exprimări despre acesta sunt cunoscute fără ocolișuri. (mit dem Eintritte der Fürstenwahl in der Moldau und Wallachei begann auch in dem hiesigen Bezirke sich die Sympathie für den neugewählten Fürsten zu regen, und zwar

anfänglich nur bei einem Teile der Geistlichkeit und Ianku, dessen Aeusserungen hierüber ohne dies bekannt sind).

Complicațiile diplomatice cu Franța, în fine, apariția Manifestului a trezit și atenția unei mai mari părți a poporului și cu toate că nicio faptă nu poate oferi o motivație la o intervenție penală, astfel este totuși probabil și îndoielnic că poporul prin câteva rele intenții a primit o direcție greșită, punându-i în vedere întoarcerea la anii 1848–1849 cu jafurile, furturile și alungarea altor naționalități. Toate indiciile arată că Iancu și protopopul greco-catolic Balint din Roșia Montană au reluat conducerea (Alle Anzeichen deuten dahin dass Ianku und der griechisch unirte Erzpriester Balint zu Verespatak die Führherrschaft übernommen haben).

Eprimările lui Janku vă sunt cunoscute Înălțimii Voastre fără îndoială, lipsa lui totală de resurse îl constrânge mereu să dea mâna cu Balint, chiar dacă nu se recunosc ca fiind tovarăși de credință. (seine gänzliche Mittellosigkeit nötigt ihn was immer für Unternehmungen die Hand zu bieten, sein Verkehr mit Balint obwohl nicht dieselben Glaubensgenossen bemerktbar).

Balint a decăzut foarte mult în situația materială prin speculații nefericite, a lăsat să-i scape deja în luna februarie exprimări neatente în starea lui de beție despre o revoluție sperată, relaționează foarte mult cu poporul și s-a profilat ca instigator al revoltei amintite din Lupșa. În ultima vreme, acesta a primit o invitație ca membru al capitalului din Blaj, dar nu i-a dat curs, cu toate că nu ar fi obținut din acesta raporturi pecuniare, deoarece, cum deja am menționat, el se află într-o situație financiară îndoielnică, totuși l-ar fi pus în perspectiva unui venit mai sigur. Înlăturarea lui Iancu și Balint ar fi de cel mai bun augur, căci restul persoanelor amintite nu sunt naturi așa de remarcabile pentru a le da importanță. (Die Entfernung Jankus und Balints würde von den besten Folge sein, denn die übrigen bedenklichen Personen sind nichts so hervorragender Natur, um ihnen Bedeutung zu geben). În popor, circulă zvonuri paradoxale (contradictorii), care sporesc permanent agitația, hrănesc speranțele românilor și accentuează frica

celorlate naționalități. Muncitorii mineri și muncitorii forestieri, care formează aici un proletariat, sunt, în principal, cei care la un prilej dat ar recurge la violență (Die Grubenarbeiter und die Holzarbeiter, welche hier ein Proletariat bilden, sind es hauptsächlich, die bei einem gegebenen Anlasse zu Gewalt schreiten würden). În cele menționate mai sus, eu aș vrea numai să demonstrez că, de altfel, există elemente ce ilustrează totuși că acestora le lipsește încrederea în forțele proprii și un impuls din exterior, de aceea până acum nu există nicio opoziție față de măsurile oficiale sau față de intervenția jandarmeriei. Dimpotrivă, s-a remarcat în Lupșa din timpul revoltei de acolo o reacțiune și comunitatea a devenit total îngăduitoare și a promis furnizarea cailor repartizați pentru erariu și a dorit prin aceasta să facă uitat cazul/ faptul petrecut. Având în vedere aceste raporturi, posturile de jandarmi dislocate aici sunt mereu în situația de a păstra cu mijloace proprii liniștea și siguranța și încă nu este necesară prezentarea unei companii militare la Abrud, cu toate că nu ascund că o garnizoană în Abrud ar contribui mult la liniștirea fricoșilor și binevoitorilor. Ar fi recomandabilă o îmbunătățire a situației muncitorilor forestieri săraci, care își obțin veniturile din pădurile cezaro-crăiești și care nu se plâng de prețul cu care se vând lemnele, ci pentru caznele apăsătoare reale la care îi supun personalul forestier (pădurarilor).

9. Raportul colonelului Iankowsky către comandantul poliției Kempen von Fichtenstamm din Viena, privitor la situația românilor din Transilvania, p. 304–307. Sibiu 17 noiembrie 1859. p. 306–307;

În comparație cu alți fruntași ai românilor, Iancu vorbește dimpotrivă cu totul deschis despre apropierea evenimentelor de la 1848, raportul meu supus din 03 mai anul acesta nr. 77 arată deja concepțiile sale. Constatările mai noi sunt următoarele: În 8 această lună se afla Iancu în cârciumă la Câmpeni, unde jandarmul de serviciu Haszlo a legat cu el o conversație. În decursul acesteia, Iancu a spus: Eu am fost și comandant și pot în curând iarăși să fiu. Și secuimea trăiește încă și cu Secuii se poate dobândi toată Europa. (Iancu hingegen spricht ganz

offen von der Nähe der Ereignisse des Jahres 1848. Mein gehorsamster Bericht dd-to 3. Mai l.J. ad. No. 77 präs. bezeigt schon seine Gesinnung. Neuere Wahrnehmungen sind folgende: Am 8. des M-ts befand sich Iancu in der Schänke von Topanfalva, wo der nachgehende Gendarm Haszlo mit ihm ein Gespräch anknüpfte. In Verlaufe desselben sagte Jancu: „*Ich war auch Commandant und kann ich es bald wieder werden. Auch das Szeklerland lebt noch und mit den Szeklern kann man ganz Europa erworben*”).

Mai târziu, când jandarmul era plecat, se zice că Jancu, la toastul pe care un capitulant în retragere, un vizitiu cu numele Leopold Kutscher, l-a ținut în cinstea Austriei, a spus deoparte – Da, ștreangul în jurul gâtului. (Später, als der Gendarme fort war, soll Janku, auf den Toast, welchen ein ausgedienter Capitulant ein Kutscher Namens Leopold Rausch, auf Österreich ausbrachte-bei Seite gesagt haben-Ja, den Strick um den Hals). În aceeași seara, s-a exprimat Janku public în piață: „*acum voi primi eu curând iarăși bani destui de la Abrud, precum a fost în 1848*”. În 3 aceeași lună, la un târg ținut în satul Lupșa, s-a întâlnit Iancu cu Bera Ioan, subordonat lui atunci ca locotenet colonel din Valea Lupșei, a vorbit cu el câtva timp și, după ce s-au sărutat la despărțire, s-a consolat: „*Timpurile anului 1848 se apropie tot mai mult și acum sigur nu mai sunt departe*”. (Am selben Abende äusserste sich Janku öffentlich am Platze: „*Jetzt werde ich bald wieder von Abrudbanya her genug Geld bekommen, wie im Jahre 1848*”. Am 3 d. M-ts bei einem im Dorfe Lupsa stattgehabten Jahrmarkte traf sich Jancu mit dem ihm ehemals als Oberleutenant untergeordnete Bera Iwoa, aus Valea Lupsi, sprach mit ihm mehrere Zeit, und tröstete, nachdem er ihm beim Abschiede geküsste hatte: „*Die Zeiten des Jahres 1848 nähern sich immer mehr und sind jetzt sicher nicht mehr weit*”).

Neliniștitoare sunt și expresiile care circulă între țăranii de acolo: că va veni curând timpul, când ea va construi spânzurători pentru străini (Beunruhigend sind auch die Auesserungen welche unter dem dortigen Lanvolke zirkuliert: dass die Zeit bald kommen wird, wo sie die Galgen für die Fremden bauen werden). O dovadă faptică pentru

îngrijorările exprimate oferă următorul incident: În noaptea de 7 a acestei luni, un număr mai mare de locuitori din Lupșa, cu judele în frunte, înarmați cu ciomege și topoare, s-au înfățișat la locuința notarului comunal, totodată și strângător de dări, Witkowsky (un galițian), pentru a-l constrânge pe acesta să restituie sumele din taxele colectate. Prin conduita imprevizibilă a celor atacați, au fost înlăturate actele de violență. Sub ură se lasă să se perceapă și voci, cum că acum nu mai există frică față de autorități. Pentru incident s-au inițiat deja cercetări penale. În localitatea Hălmagiu, al cărui protopop, conform notiței cuprinse în dispoziția excelenței Dvs nr. 2175 din 7 mai acest an, stă în legături îngrijorătoare cu Iancu, se prezintă de asemenea simptome periculoase, astfel, de exemplu, s-a întâmplat la apariția manifestului de război unde un grup de unguri în han, între care și notarul Ballo, susținut de toți, a exclamat jubilând: „*Acum unde izbucnește războiul, vom vedea, ceea ce rămâne de făcut. Împăratul nu mai trebuie să ia de la noi cu împrumut etc*”. (In dem Orte Halmagy dessen Erzpriester laut der in Euere Excellenz hohen Erlasse d-to 7, Mai d.J. No. 2175 Präs. 1 enthaltenen Notiz im bedenktlichen Verkehr mit Jancu stehen soll, zeigen sich auch besorgnisserregende Simptome, so zum Beispiel war bei Erscheinen des Kriegs-Manifestes eine Gesellschaft Ungarn im Gasthause worunter der Notär Ballo von allen unterstützt jubelnd ausrief: „*Jetzt wo der Krieg ausbricht, werden wir sehen, was sich tun lässt. Der Kaiser soll uns nicht mehr mit Anlehen ausziehen*” etc.).

Anii „*viforoși*” 1848–1849 în teritoriul Regimentului de graniță năsăudean: „*Glasul*” românilor în sinteze documentare

Adrian Onofreiu[*]

Trecutul zonei militarizate năsăudene a beneficiat de timpuriu[1] de o atenție deosebită din partea cercetătorilor. A fost stimulată această atitudine, pe de o parte, de bogăția materialului documentar păstrat, iar pe de alta, de urmele adânci lăsate de sistemul confiniar în mentalul colectiv, atât al celor care l-au impus, cât și al beneficiarilor acestuia.

Dacă la primul nivel au fost preocupări constante, determinate fie de necesitatea argumentativă, fie de cea a glorificării măreției sistemului, la fel de bogat în realizări se prezintă și al doilea plan, cel al beneficiarilor.

Bine reliefată atât la nivelul întregului sistem de graniță din Transilvania și Banat, cât și în particular, pentru anumite segmente ale acestuia, cercetarea Graniței militare a arătat atât aspectele generale, militare[2] cât și efectele asupra vieții cotidiene a celor cuprinși în „*legământul militar*”.

---

* Adrian Onofreiu, Prof. Dr. Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Bistrița-Năsăud; email: *adrianonofreiu@yahoo.com*;

1 După desființarea decisă în 1851. Vezi *infra,* doc 7, p. 23–25;

2 Faptele „belice”: cunoscute, atât ale Batalionului I, la modul general, începând cu opera barițiană Istoria Regimentului alu II Romanescu Granitiaru Transilvanu. După monografia latină dein 1830 și după alte documente posterioare, Brașov, Römer & Kramer, 1874, urmată de volumele militarilor de carieră Gustav Ritter Amon von Treuenfest, Geschichte des K. K. Infanterie Regiments nr. 50 Friedrich Wilhelm Ludwig, Grossherzog von Baden. 1762 bis. 1850, zveites Siebenbürger Romanen-Grenz-Infanterie Regimentiment nr. 17, Wien, Verlag des Regiments, 1882, Michael Schneider, Geschichte des k.u.k. Infanteriregiments No. 63, Bistritz, im Selbstverlage des Regiments, apoi, studiile publicate în „Arhiva Someșană” (1924–1940), continuată în seria a III-a, începând cu anul 2002, și realizările ulterioare, Carol Göllner, Regimentele

Iar perioada anilor „*viforoși*” 1848–1849 – după expresia definitorie în zonă – a beneficiat de largi segmente spațiale în cadrul preocupărilor asupra subiectului. Fie prin redarea atitudinii demne a Batalionului I, în periplul lui, de la Cuzdrioara, continuat la Vácz[3] și încheiat prin aducerea acasă a drapelului și crucii de pe port-drapel, ca și a descrierii operațiunilor militare a trupelor de sub comanda colonelului Urban, începând cu cele din defileul Mureșului, continuate cu marșul spre Dej, apoi, ocuparea Clujului, redislocarea unor efective spre Baia-Mare, retragerea în Bucovina și apoi, în primăvara anului 1849, afluirea, alături de trupele rusești, prin trecătorile de pe văile Someșului și Bârgăului, până la capitularea trupelor „*rebele*” maghiare la Șiria, în vara aceluiași an.

Dacă până în 1989, repere ale realizărilor în acest domeniu au fost reținute ca definitorii, sumarul bogat al primei serii, interbelice (1924–1940) a publicației „*Arhiva Someșană*”, însoțit de efortul restitutiv care a continuat[4], perioada ce a urmat poate fi caracterizată prin înnoirea și renovarea discursului istoric pe această temă[5].

---

grănicerești din Transilvania (1764–1851), București, Ed. Militară, 1973, Districtul grăniceresc năsăudean și locul său în lupta pentru progres social și libertate națională a românilor din Transilvania, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1975, sau restituiri recente, Ioan Bolovan, Adrian Onofreiu, Contribuții documentare privind istoria regimentului grăniceresc năsăudean, Ed. Enciclopedică, București, 2006, Nestor Șimon, Starea regimentului și evenimentele din anii 1848–1849, editori, Ioan Mureșan, Adrian Onofreiu, Mircea Prahase, în Arhivele – Mărturii ale trecutului, Ed. Mesagerul, Bistrița, 2007;

3 Unde, la 23 octombrie 1848 soldații au fost provocați să depună jurământul de credință guvernului maghiar; însă, „trăgătorii de elită Ion Moroșan și Luca Crețu de la compania a III-a au ieșit din rând, au pus baionetele și au amenințat pe acela ce va îndrăzni să iasă înainte pentru a jura, că îl vor împușca imediat”; apud. Ioan Bolovan, Adrian Onofreiu, op. cit., p. 226, iar pentru a păzi drapelul, din partea fiecărei companii au fost dispuși, 18 oameni în cazarmă, cu ordinul ca în caz de necesitate, să respingă cu armele orice încercare a așa ziselor trupe maghiare de a prelua drapelul (s. n.); Idem, p. 227; drept urmare, chiar li un ziar maghiar remarca „ungurul nu a putut să nu aprecieze această consecvență în depunerea jurământului (s. n.); Idem, p. 228;

4 „Arhiva Someșană”, seria II, I-IV, Năsăud, 1973–1977. „Arhiva Someșană”, seria III, începând cu nr. 1/2002;

5 Sinteza la Sandra Cristina Hirsch, Ovidiu Emil Iudean, Adrian Onofreiu, Vlad Popovici, Claudia Septimia Sabău, Bibliografia istorică a Regimentului de graniță nr. 17 (2 românesc) de la Năsăud și a Țării Năsăudului (sec. al XVIII-lea-1948);

În acest context, ne propunem să „restituim”, prin acest demers, aspecte mai puțin cunoscute[6], definitorii subiectului.

Demersul nostru are ca suport realizări istoriografice recente, concretizate prin publicarea unor documente ale actanților perioadei, elaborate/întocmite de reprezentanți[7] ai românilor.

Sunt definitorii în acest context, două paliere argumentative. În primul rând, cel al înregistrării documentare a „*faptelor*”, care vorbesc – prin certificarea „*trăirii*” lor, despre *ce* și *cum* a fost. La acestea, se adaugă consemnarea răspunsului autorităților – concretizat prin desființarea sistemului confiniar – o dată cu recunoașterea meritelor pentru „*slujitorii*” lui – aparținători celor două foste regimente de graniță românești, prin decorarea simbolurilor militare, în particular, pentru cel de la Năsăud.

Descris în primul palier, conținutul documentelor ne introduce în realitățile epocii. Operațiunile militare ale grănicerilor s-au desfășurat în condiții extreme, „*în pădure sub umbra molizilor și în omăt până în brâu, în care stare se afla toată trupa*”; au beneficiat de „o țâră de băutură și puțin profont[8], care le aduse din Bucovina. Ne-au prins foarte bine, dar nu era din ce să bei, nu mult, dar puțintelul profontului era înghețat, cât sărea sabia din el când îl despicam cu săbiile”[9].

Reacția „*rebelilor*” la faptele de arme ale regimentului a fost amăsurată[10]. Au „*crutat*” Năsăudul[11], dar au trecut prin foc și sabie alte localități ale regimentului[12], în care i-au ucis pe toți cei considerați

[6] Fapt datorat sistemului defectuos al diseminării conținutului lucrărilor dedicate temei;

[7] Fie datorate unor instituții din epocă, participanților activi sau preocupărilor pentru consemnarea lor, în „istorii”;

[8] Slănină.

[9] Doc. 1;

[10] Potrivită, normală., din punctul lor de vedere;

[11] „Năsăudul, cuibul crimelor și ticăloșiilor (s. n.), ca și toate celelalte localități unde nu s-a arătat nicio rezistență, au fost cruțate; celor vinovați, în speranța că ei regretă fapta lor, și celor întorși pe calea legii, le este garantată siguranța persoanei”; doc. 2;

[12] Relatarea frustă a preotului din Monor consemna: „Nimic n-au avut ungurii în Monor sfânt și curat... precum și la mai multe fecioare le-au răpit verguria și la muierile cele măritate, curățenia... Biserica au spart și prădat, cele sfinte le-au călcat în picioare; pe oamenii bătrâni, slujiși în taberi, fără vină i-au pușcat, chinuit și străpuns cu

potrivnici[13]. La acestea, s-au adăugat pagubele materiale pentru întreg teritoriul regimentului[14], care, la sfârșitul evenimentelor, prezenta o situație dezolantă[15].

Ca rezultat al tuturor faptelor/acțiunilor, fie ale regimentului, fie ale „*rebelilor*" maghiari, autoritățile politico-militare ale timpului au decis o serie de măsuri, prin care au încercat să „*așeze*" pe baze moderne raporturile din Transilvania. Prima dintre ele s-a concretizat în desființarea „instituției" regimentelor de graniță din Transilvania. Cu deosebire, modelul atitudinal al autorităților a fost transmis celor două foste regimente românești[16].

Au urmat modalitățile de recunoaștere a meritelor foștilor grăniceri, fie prin actul decorării steagului Batalionului I al regimentului năsăudean: pentru „*a păstra pentru totdeauna în amintire această loialitate, îi*

---

baionetele, zdrobit la fălci și la trup, întru cele mai înfiorătoare grozăvii și-au dat sufletul"; doc. 4;

13 „Consignație preste militarii care s-au omorât prin rebelanșii unguri acasă, peste care au căzut în bătaie și au murit în spitaluri" doc. 3;

14 „Însemnarea pagubelor cauzate militarilor de insurgenți, precum și a requisiților de fân, ovăz, vite și altele", doc. 5;

15 „Doi ani cruzi și viforoși, înveșmântați în sânge și flăcări, trecură. De la martie 1848, cine poate să dea o socoteală curată, despre zilele și orele petrecute, cine ar putea să descrie toate devastările și toate focurile, cine ar putea să enumere toate omorurile, care le comiseseră atâtea mii de rebeli care, ca lupii și tigrii setoși de sânge, se aruncau în toate părțile districtului nostru grăniceresc, de câte ori bărbații grăniceri erau retrași cu armata în alte părți"; doc. 6. Consemnată astfel: „Românii erau omorâți pur și simplu ca români, din ură națională învechită, neîmpăcată și, în veci nestinsă"; apud. Nestor Șimon. Restituiri, ediție îngrijită de Adrian Onofreiu, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2012, p. 211;

16 Prin aprecierea monarhului ca „la populațiunea ambelor regimente de graniță să i se facă cunoscut prea înalta mulțumire împărătească (s. a.), pentru credincioasele slujbe ce le-a făcut ca trupe de graniță. Atât în-lăuntrul țării, cât și înaintea dușmanului", ca și a celui desemnat să o aducă la cunoștință, guvernatorul civil și militar Wohlgemutuh, sintetizată prin aceea că „Voi prin ținerea și purtarea voastră v-ați câștigat în istoria trecutului și a prezintelui (timpului de față) un monument onorific de o împlinire omenoasă a datoriei și a loialei credințe, de supuși, care prin grațioasa recunoștință a împăratului vostru primește o consfințire, ce nu se mai poate șterge, și o legimitațiune pentru toate vremile"; doc. 7; textul integral în „Foaia legilor provinciale și a Guberniului pentru Țara de Coroană Transilvania", Cursul anului 1851, Mănuchiul III, Estradat și trimis în 18 märz 1851, pp. 76–77;

acord Regimentului"[17] o medalie de aur cu chipul meu și cu inscripția: „*Pentru statornicie în credința jurată în anul 1848*"[18], fie, prin organizarea unor festivități deosebite, în anul 1852, pentru aplicarea faptică a deciziei împărătești, care rezuma deviza „*ori de a învinge, ori de a muri*"[19].

Implicarea vrută/ordonată – ca instrument militar – în contextul general al Transilvaniei a determinat ca regimentul să aibă, cel puțin până la începutul anului 1849, un rol central în toate momentele importante ale perioadei. A fost astfel parte activă atât în plan extern – prin „*pățaniile*" batalionului I – cât și intern, în luptele purtate de tabăra imperială împotriva „*rebelilor/insurgenților*" maghiari și secui.

Loialitatea față de jurământul depus împăratului a făcut ca atitudinea lui să fie una clară împotriva libertăților promise de maghiari, libertăți asigurate însă în cadrul noțiunii globalizatoare – incluzând aici și Transilvania – de *națiune maghiară*; iar acutizarea conflictului, ca și numeroasele victime din rândul românilor – atât militari, cât și civili – au determinat intervenția energică a elementelor componente ale regimentului, în luptele din timpul evenimentelor anilor 1848–1849.

Conflictul major din Transilvania acelei perioade, receptat între conceptele românilor – *credința față de împărat și loialismul dinastic, belul civil transilvan* – și cele ale maghiarilor – *revoluție, război de eliberare* – reflectă un model atitudinal. Din acest punct de vedere, conduita românilor a fost ireproșabilă.

În final, interogăm alături de autori din trecut sau cei recenți, *cât* și *cum* au „*cântărit* " faptele de arme ale grănicerilor năsăudeni, în gestul împăratului, prin care „întrupa" pentru viitorime, „*statornicia*"!

Decorarea (1851) steagului Batalionului I din Regimentul II de graniță Năsăud; text german: „*Für stand haftes Ausharren in der beschworen Treue im Jahre 1848*";

---

[17] Batalionului – n. n.;
[18] Doc. 8;
[19] Doc. 9;

1. „*Ordin pe armată nr. 14;*

Primul Batalion al regimentului II român grăniceresc, acum „*Principe de Thurn și Taxis Nr. 50*”, în anul 1848, și-a păstrat cu credință jurământul pe steag, între cele mai grele împrejurări; n-a dat ascultare diferitelor ademeniri și strălucitelor promisiuni făcute din partea conducătorilor rebelilor; cu dispreț a respins toate amenințările că, prin decimări, va fi forțat să rupă credința; invocând jurământul depus a rezistat cu onoare tuturor maltratărilor; iar când a fost împresurat, dezbinat, dezarmat și declarat prizonier de către forța preponderentă, totuși, și-a știut salva steagul.

Pentru ca să dea cinste acestei credințe și amintirea ei să se păstreze pentru toate timpurile, îi dăruiesc o medalie de aur cu portretul meu și inscripția: „*Pentru perseverență neclintită la jurământul depus, dovedit în 1848*[20]. Această medalie la toate ocaziile solemne să se poarte atârnată de steagul batalionului. Schönbrunn, la 27 august 1851, Franz Josef”;

2. „*Pentru statornicie în credința jurată în anul 1848*”[21];

3. Traducere Nestor Șimon: „*Pentru statornicie în jurământul depus în 1848*”[22];

Cu păstrarea cu străjnicie a jurământului depus (în 1848 n. n.). Pentru nestrămutata/neclintita perseverență în fidelitatea/loialitatea întărită prin jurământ în anul 1848.

---

[20] Apud. Virgil Șotropa, Pățaniile Batalionului I năsăudean în anii 1848–49, în „ Arhiva Someșană”, Năsăud, nr. 14/1931, p. 413;

[21] Apud. Ioan Bolovan, Adrian Onofreiu, op. cit. Vezi și variante propuse de traducători contemporani: („Cu păstrarea cu străjnicie a jurământului depus în 1848”; Pentru nestrămutata/neclintita perseverență în fidelitatea/loialitatea întărită prin jurământ în anul 1848”, ca și cea datorată traducerii (departe în timp și conținut) online: „Pentru rezistența neclintită în loialitatea jurată în 1848”. Opinăm pentru cea mai fidelă de realitățile perioadei, datorată lui Nestor Șimon: „Pentru insistența cu perseverență în credința jurată în anul 1849”,; apud. Nestor Șimon, Starea regimentului și evenimentele din anii 1848–1849..., p. 65;

[22] Apud. Nestor Șimon. Corespondență. 1915–2005, volum îngrijit de Adrian Onofreiu, Ed. Supregraph, Cluj-Napoca, 2005, doc. 118, pp. 193–194;

ANEXE DOCUMENTARE

1.

Borgo-Tiha, în 20 noiembrie 1892[23]

Mult Onoratului Domn Nestor Șimon!

[...] În luna lui decembrie 1848 eram detașat la Vorpostul[24] cel mai aproape de Ilva Mare, care încă era ocupată de insurgenți, cu o parte de trupă ce-mi era spre dispoziție în satul Coșna, de unde făcând o patrulă și neavând nici cea mai mică întâmpinare[25] din partea inamicului, m-am apropiat de Ilva; am intrat în sat, unde lăsând doi oameni acolo și, după întrebarea, că unde stau ungurii adevărat în timp de noapte, ne-au descoperit[26] că tocmai acum se află la fogădău[27], unde petrec cu băutură și joacă și se veselesc, au și muzicanți cu ei. Spusa acesta a fost adevărată, m-am apropiat foarte aproape (sic !) și am văzut că-i drept ce ne-au spus; stam pe gânduri, să-i înconjur și să-i prind, dar și aceasta fără de știrea colonelului Urban, nu am îndrăznit a o face, reținându-mi de datorie a raporta mai întâi, și după aceea, să o duc la îndeplinire.

Fiind schimbat cu alt ofițer, de la postul din Coșna, numai ce întâlnesc pe Urban călărind cu suita lui; intră acolo, i-am făcut raport despre toate acelea și mi-a răspuns că are de gând, că dacă ar fi cu putință, să putem prinde întregul batalion, care se află în Borgo Mureșeni, cu maiorul Kofler și se va ține Sfat de Război (Kriegs Rath), cum și în ce formă s-ar putea face aceasta; cu aceste vorbe ne-am despărțit, eu am venit la postul meu, pe pârâu *La Poști* așa numit, adică *în pădure sub umbra molizilor și în omăt până în brâu*, *în care stare se afla toată trupa* (s.n.).

[23] Idem, doc. 139, pp. 216–219;
[24] Post, pichet de pază la frontieră;
[25] Rezistență;
[26] Ne-au spus/comunicat;
[27] Crâșmă;

După întoarcerea lui Urban, am fost chemați toți ofițerii la atare Kriegs Rath, dar a fost întrebare, că cine s-ar afla, care cunoaște muntele *Miroslava, Oala* și tot cuprinsul hotarului, ca să-i putem înconjura, pe care m-am aflat, fiind și născut în Borgo Tiha, în vecinătate cu Borgo Mureșeni, necesar a răspunde, că eu sunt acela și cunosc nu numai munții, ba, toate plaiurile, potecile și alte cărări, încă din copilărie; asemenea, și Pantelimon Domide, acum mort, dar numai cu mare necaz și greutate se poate duce îndeplinire, de care, ce-i spre scopul înconjurării, trebuie vreo câteva zile, pentru a putea străbate, prin omătul cel mare și prin pădure, unde, în timp de iarnă, nu umblă, afară de fiare sălbatice, nimeni.

Sfatul s-a primit și s-au hotărât ca așa să fie și să rămâie. Spre acel scop, s-au denumit una companie de cordoniști[28] din Bucovina, apoi 3 companii grănicerești; s-au făcut pregătiri de rândul nutremântului[29], dar în zadar, că acesta era foarte slab și după aceea, am pornit cu Urban cu tot, până în muntele *Merezuri, Ciosa, Dealul Sinenilor,* peste apa *Iliuța* și *Vârful Prislopului*; de acolo, începând pe *Coasta Rea,* tot prin pădure, în omăt până în brâu, flămânzi ca vai de noi, ostași grăniceri îmbrăcați slab, mulți au rămas și desculți și după ce au fost făcut planul, am ajuns, în una din acele zile, pe miezul nopții, în capul Borgo Mureșenilor din jos. Locuitorii din Borgo Mureșeni era despre această afacere, prin un spion, cu numele Gavril Pop, sergent din Feldru, înștiințați; ostașii grăniceri care cunoșteau pe toți locuitorii din comună, au căpătat ordin, ca să înceapă din capul satului, a intra în fiecare casă, luând și câte un cordonist cu ei, dar numai în cea mai mare tăcere și fără zăbavă, să apuce pe fiecare din unguri, cum l-a aflat în culcuș și, hopa, să-l scoată în drum, să-i culeagă armele și să nu-i dea răgazul a se îmbrăca până în mijlocul drumului, pe când locuitorii sta gata, prindea boii la jug, aruncau armele pe sănii, iar Urban, spunându-i-se că Kofler, cu toți ceilalți ofițeri, care toți erau quartiruiți în quartir ofițeresc în Moroșeni, tocmai în noaptea aceea, au avut o petrecere cu muzicanți, prin jocuri și băuturi, și se aflǎ toți

[28] Ostași care făceau serviciul de pază a frontierei în cazul declanșării unor epidemii;
[29] Hrană;

amețiți și, că-i lesne a-i prinde, precum s-a și întâmplat; că, ajungând Urban acolo, pune la toate ferestrele asistența de cordoniști, aflându-se îmbrăcat cu haine de a cordoniștilor, au străbătut la dânșii, dar numai cu greu, spunând că aduce o depeșă de la generalul Bem. Auzind acestea au deschis și a intrat în casă. Cea dintâi întrebare a lui Urban către Kofler a fost: tatăl tău, general împărătesc și tu ai îndrăznit a-l rușina și a trece la revoltați, i-a tras două palme peste obraz și nu a voit a le da răgaz de a se îmbrăca, până la mijlocul drumului, în omăt. Cei dinapoi veneau cu cei prinși, și locuitorii cu armele încărcate pe sănii.

[...] În Tihuța după ce am ajuns, ama aflat pe generalul Malkovski, care ne aștepta acolo cu o țără de băutură și puțin profont[30], care le aduse din Bucovina. Ne-au prins foarte bine, dar nu era din ce să bei, nu mult, dar puțintelul profontului era înghețat, cât sărea sabia din el când îl despicam cu săbiile.

Cine au dobândit pentru această vitejie, respectiv, expediție, nimeni altul decât D-l. Urban, care s-a decorat cu Ordinul „Maria Terezia", împreună cu titlul de baronat, pe care s-ar fi cuvenit și la alții, care au suferit frig, degerături, foamete, câte și mai câte – așa merge în lumea de acum – capra face ce face și păcurarul într-una rabdă și tace (s.n.)".

Iacob Rânziș, c. r. supra-locotenent în pensiune;

2.

Către locuitorii districtului Bistrița-Năsăud[31]

Pentru asuprirea libertății, bazată pe legi sancționate, care leagă toate națiunile și popoarele Ungariei și Transilvaniei, spre a fi frați

---

[30] Slănină;

[31] Adrian Onofreiu, Documente bistrițene din Revoluția de la 1849–1849, în „Revista Bistriței", Bistrița, IX, 1995, pp. 211–213. Nota edit: „O variantă asemănătoare, numai în limba română, a fost editată de Virgil Șotropa, Din zilele de zbucium ale anilor 1848–1849, în„ Arhiva Someșană", Năsăud, nr. 6, 1926, pp. 10–11; și la Ioan Bolovan, Adrian Onofreiu, Revoluția de la 1848–1849 în zona regimentului grăniceresc năsăudean. Contribuții istorice și demografice, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2003, cap. II: În furtună, doc. 34 (traducere după textul din limba germană (pp. 121–123), la pp.123–124;

egali îndreptățiți; prin strădaniile mârșave ale reacțiunii, îndeosebi în Transilvania, a fost instigat poporul român, astfel că răzvrătirea sa, stârnită prin intrigi rușinoase, și-a așezat drept țintă nimicirea, nu numai a nobililor cu averi, ci, în general, a neamului maghiar, pentru care vorbesc jefuirile și incendiile săvârșite în țară, ca dovezi vii.

Armata maghiară a venit în țară să îmblânzească acest popor orbit și îndrăzneț și să pedepsească pe instigatorii ticăloși, și după împrăștierea dușmanului, a cucerit în mod fericit Districtul Bistrița-Năsăud.

Și în acest caz s-a confirmat mărinima maghiară, fiindcă viteaza armată maghiară nu vrea să răsplătească răul cu rău; și voi ați văzut și aflat că această armată a strâmtorat dușmanul înarmat, dar a protejat oamenii neînarmați și nevinovați.

Năsăudul, cuibul crimelor și ticăloșiilor (s. n.), ca și toate celelalte localități unde nu s-a arătat nici o rezistență, au fost cruțate; celor vinovați, în speranța că ei regretă fapta lor, și celor întorși pe calea legii, le este garantată siguranța persoanei.

Pentru ca în urma [evenimentelor] eventualelor răzvrătiri ulterioare, nimănui nu-i trece prin minte, să abuzeze de mărinimia armatei maghiare, până la restabilirea liniștii și ordinii în țara întreagă, se aduc la cunoștință următoarele:

1. Toate localitățile și locuitorii Districtului Bistrița-Năsăud sunt sub legile războiului, până la revenirea liniștii și ordinii, fără nici o deosebire.
2. Sunt obligați, de aceea, ca toți locuitorii Districtului Bistrița-Năsăud să predea toate armele de orice fel, în timp de 24 ore la autoritatea locală respectivă, care trebuie să le predea la Comandamentul Pieții Bistrița.
3. Acea localitate, care, fiind destul de nerecunoscătoare, face cauză comun cu dușmanul, livrează arme dușmanului sau pune la dispoziție bărbați apți de arme, va fi devastată, după dovedirea acestei crime, fără îndurare.

4. Dacă cineva ar manifesta intenția cea rea sau voința cea rea împotriva statului maghiar și împotriva libertății legale, prin cuvânt sau prin faptă, atunci acela va fi pus, după ce a fost dovedit, sub dreptul de război.
5. Autoritățile, ca și toți funcționarii, trebuie să-și continue obligațiile de serviciu legale, credincioși și punctuali, și să corespundă funcției lor, urmând ca funcționarii neglijenți să aștepte înlăturarea imediată din serviciul lor și pedeapsa meritată, deoarece fiecare este obligat pentru apărarea sfintei libertăți și a drepturilor comune.

Bistrița, în 14 ianuarie 1849.
Riczko, colonel.
Comisiunea administratoare:
Johann Kontz, Samuel Poek, Johann Weiss;

3.

Monor [nedatat].

Consignație preste militarii care s-au omorât
prin rebelanșii unguri acasă, peste care au căzut în bătaie
și au murit în spitaluri 1848–1849[32]

Numele, conumele și sortea morțiloru	Anul și luna	Ziua		Locul unde au murit și felul morții	Vârsta	Holtei	Căsătorit	Numele și numărul orfanilor rămași
		Morți	Îngropați					
Nicolae Tanco, militar, văduva trăiește	1849, februarie	28	3 martie	acasă, pușcat de rebeli	38	-	tată a patru copii	Macinica, n. 1838 Ion, n. 1840 Toader, n. 1843 Dumitru, n. 1846
Sofronia, pruncă a militarului Nicolae Tanco	-II-	-II-	-II-	acasă, nădușită de rebeli	3 luni	-	-	-

[32] Ioan Bolovan, Adrian Onofreiu, Revoluția de la 1848–1849...doc. 95, pp. 252–258;

Numele, conumele și sortea morțiloru	Anul și luna	Ziua		Locul unde au murit și felul morții	Vârsta	Holtei	Căsătorit	Numele și numărul orfanilor rămași
		Morți	Îngropați					
Nicolae Șut, militar; muierea au murit mai-nainte	-II-	-II-	-II-	acasă, pușcat de rebeli	46	-	tată, un prunc	Flore, n. 1837
Grigore Dumitru Echim, militar	-II-	-II-	-II-	acasă, împușcat de rebeli	17	1	-	-
Ștefan Echim, militar, văduva trăiește	-II-	-II-	-II-	acasă, bătut cu securile și tăiat de rebeli	54	-	tată a 3 copii	Niculae, n. 1826 Floare, n. 1819 A na, n. 1830
Gavril Cincea, militar, văduva trăiește	1849 martie	1	3	acasă, pușcat de unguri	56	-	tată a 5 copii	Ion, n. 1819 Ioana, n. 1815 Grigore, n. 1821 Maria, n. 1817 Flore, n. 1828
Toader Neagoș, făt, militar, văduva trăiește	-II-	-II-	9	acasă, bătut și la față zdrobit de rebeli	69	-	tată a 4 copii	Floare, n. 1811 Niculae, n. 1816 Ion, n. 1819 Maria, n. 1821
Ion Vlasa, militar, văduva trăiește	1849, februarie	28	3 martie	acasă, pușcat de rebeli	40	-	tată a 2 copii	Maria, n. 1839 Maria, n. 1841
Ion Ilea, militar, văduva trăiește	-II	-II-	-II	acasă, pușcat de rebeli	68	-	tată a 3 copii	Maria, n. 1805 Pantilimon, n. 1808 Dumitru, n. 1815
Dumitru Furdui, militar, văduva trăiește	-II-	-II-	-II-	acasă, pușcat de rebeli	45	-	tată a 6 copii	Vasilica, n. 1826 Ion, n. 1824 Ioana, n. 1828 Maria, n. 1831 Todora, n./ 1836 Grigore, n. 1845
Mihăilă Tanco	-II-	-II-	-II-	acasă, pușcat de rebeli	45	-	tată a 3 copii	Ion, n. 1826 Vasile, n. 1828 Anisie, n/ 1835
Vasile Drăgan, militar, văduva trăiește	-II	-II-	-II-	acasă, pușcat de rebeli	64	-	tată a 4 copii	Toader, n. 1820 Flore, n. 1815 Ana, n. 1822 Maria, n. 1825 și nepot
Mihăilă Ciolan, militar de stare de bătaie,	1849 ianuarie	-	-	Ocna Sibiului, rupt de tun	28	-	tatăl unui fiu	Maftei, n. 1846

Numele, conumele și sortea morțiloru	Anul și luna	Ziua		Locul unde au murit și felul morții	Vârsta	Holtei	Căsătorit	Numele și numărul orfanilor rămași
		Morți	Îngropați					
văduva trăiește								
Gavril Georza, militar, văduva trăiește	1849, februarie	25	28	acasă, împușcat și tăiat de unguri	56	-	tată a 5 copii	Toader, n. 1823 Anisie, n. 1827 Dumitru, n. 1830 Ștefan, n. 1845 Maftei, n. 1845
Ion Grigore Baba	-II-	-II-	-II-	acasă, împușcat de unguri	16	1	-	-
Ștefan Echim, militar, muierea e moartă mai de-nainte	1849 februarie	28	3 martie	acasă, împușcat de unguri	72	-	tată a 2 copii	Dionisie, n. 1821 Vasile, n. 1830
Pavel Tanco, patental invalid, văduva s-a măritat	1849, martie	1	3	acasă, împușcat de unguri	67	-	tată a 3 copii	Ioana, n. 1823 Sânziana, n. 1826 Nastasie, n. 1827
Ion Hoșia, militar, văduv	-II-	-II-	-II-	acasă, împușcat de unguri	80	-	tată a 4 copii	Ana Marinica Todora Grigore
Dumitru Baba Cornea, militar	-II-	-II-	-II-	acasă, împușcat de unguri	29	1	-	-
Toader Rad, țigan jeler, văduva trăiește	1849, martie	8	12	acasă, pușcat în 28 februarie de rebeli	32	-	tată a 2 copii	Todora, n. 1846 Mihăilă, n. 1849
Grigore Georza Flore, militar, văduv	1849, februarie	28	3 martie	acasă, pușcat de unguri	54	-	tată a 2 copii	Ana, n. 1821 Simion, n. 1828
Grigore Georza Vasile, militar, văduva trăiește	-II-	-II-	-II-	acasă, pușcat de unguri	40	-	tată a 4 copii	Toader, n. 1830 Todor, n. 1834 Ileana, n. 1837 Gavril, n. 1845
Gavril Bortoș, militar	-II-	-II-	-II-	acasă, pușcat de unguri	40	1	-	-
Petre Neagoș, cantor, militar, văduva trăiește	1849, martie	13	13	în cămin în Lunca Tecii, legat și tras de cozile cailor	26	-	tată a 2 copii	Ana, n. 1847 Petra, n. 1849
Vasile Pop, jeler, fiul preotului Ioan	-II-	-II-	-II-	pușcat de unguri	23	1	-	-

Numele, conumele și sortea morțiloru	Anul și luna	Ziua		Locul unde au murit și felul morții	Vârsta	Holtei	Căsătorit	Numele și numărul orfanilor rămași
		Morți	Îngropați					
Todoruț, militar, văduva trăiește	-	-	-	-	-	-	copii	Anisie, n. 1845
Ion Bloca, militar, văduva s-a măritat	1850, ianuarie	5	7	Iaslo, în spital	32	-	tată a 1 copil	Catarina, n. 1847
Ștefan Baba Grigore	1850, mai	5	7	Kvosno, în spital, aprinderea plămânilor	27	1	-	-
Toader Cincea, militar, văduva trăiește	1850, ianuarie	20	21	Bistrița, în spital	23	-	fără copii	-

4.

Monor, 19 decembrie 1849[33]

Prea onorate Domnule Vicar,

În urma mult prețuitei cercări Vicariale din 5 a. c., nr. 138, am umilința a face pofta relațiunii, cu acea băgare de seamă, că mai întâi acele lucruri voi să le pui, care de obște, la toate satele din această Legiune, fiindcă aici în Monor s-au întâmplat și alte multe fărădelegi și tiranii prin unguri făcute, care numai în unele sate, în regiment și, mai ales la întâia și a doua companie, s-au întâmplat.

1. *Nimic n-au avut ungurii în Monor sfânt și curat, mai ales din 28 februarie a. c., jucând o rolă înfiorătoare de a se și spune, precum și la mai multe fecioare le-au răpit verguria și la muierile cele măritate, curățenia prin silă și tiranii, drept care pricină, o muiere a și murit, și numai acele muieri tinere și fete au scăpat curate de unguri, care prinzând de veste când veneau ungurii sau cu trecerea, sau în alt tip, prin Monor, fugeau prin păduri și satele vecine.*

---

[33] Ioan Bolovan, Adrian Onofreiu, op. cit, pp. 203–204;

2. *Biserica au spart și prădat, cele sfinte le-au călcat în picioare, veșmintele spre serviciul Dumnezeiesc destinate, parte le-au luat, precum și vasele cele sfinte, parte, sfâșiate și călcate în picioare le-au lăsat, pe Atotputernicul Dumnezeu și toți Sfinții, i-au înjurat și batjocorit.*

3. *Pe oamenii bătrâni, slujiși în taberi, fără vină i-au pușcat, chinuit și străpuns cu baionetele, zdrobit la fălci și la trup, întru cele mai înfiorătoare grozăvii și-au dat sufletul, ba și cadavrele acelora mulți le-au zdrobit; mulți, parte mai greu, parte mai ușor răniți, cu fuga, dintre dânșii au scăpat, dintre care unii au și murit, iar alții s-au vindecat; câți bătuți și batjocoriți năcăjesc în lume, până astăzi.*

Însemnare: *Pe cantorul Petre Neagoș, fără vină, pușcându-l din jos de Teaca, fără judecată, multe grozăvii amenințătoare, celuia ce-l va îngropa. Asemenea, fără judecată au pușcat pe fiul preotului Ioan Pop, administratorul Sântioanei* (s. n.), care încă se află cu locuința în Monor.

5.

Însemnarea[34]
pagubelor cauzate militarilor de insurgenți,
precum și a requisiților de fân, ovăz, vite și altele

No.	Numele satelor	După porunca Comandantului Rebell s-au dat					S-au repit prin Rebelli a bisericii și a fătului și altele		Banicute Cosutiene În surra		Pe lângă ce s-au înmanuet Rebellilor din porunca s-au jefuitu cu sila de tot felul de viețuali		Kai	Vite	Lucrătoriu la șanțuri
		Bany F	Bany X	Vite	Merție de oves	Porții de fen	F	X	F	X	F	Xn			
1	Borgo Rus	-	-	10	400	1500	-	-	727	-	708	-	12	4	800
2	Borgo Joseni	-	-	14	309	1073	8	-	116	30	400	-	3	3	750

[34] Idem, doc. 96, p. 259;

No.	Numele satelor	După porunca Comandantului Rebell s-au dat					S-au repit prin Rebelli a bisericii și a fătului și altele		Banicute Cosutiene În surra		Pe lângă ce s-au înmanuet Rebellilor din porunca s-au jefuitu cu sila de tot felul de viețuali		Kai	Vite	Lucrătoriu la șanțuri
		Bany		Vite	Merție de oves	Porții de fen									
		F	X				F	X	F	X	F	Xn			
3	Borgo Mijloceni	-	-	14	254	636	5	-	61	-	900	-	1	1	900
4	Borgo Suseni	-	-	18	484	1060	10	-	50	-	500	-	-	-	549
5	Borgo Prund	-	-	8	300	900	-	-	20	15	7138	-	-	-	900
6	Borgo Bistrița	-	-	41	1288	3084	-	-	370	-	1841	-	-	1	1720
7	Borgo Tiha	-	-	10	280	800	88	-	-	1	4080	-	-	-	1560
8	Borgo Moroșeni	-	-	23	200	260	-	-	12	-	4050	48	-	-	240
9	Parva	-	-	6	300	-	-	-	-	-	527	-	-	-	-
10	Năsăud	-	-	20	2000	2000	110	20	600	45	50980	12	30	6	-
11	Bichigiu	-	-	28	362	570	-	-	44	15	86	48	-	-	-
12	Poieni	-	-	19	225	275	-	-	-	-	21	302	-	-	-
13	Sâniosif/ Poiana	-	-	24	1123	1250	-	-	7	-	150	-	-	-	-
14	Leșu	-	-	22	916	1058	-	-	15	-	1180	-	-	-	-
15	Ilva Mare	-	-	51	1373	1000	-	-	398	-	3284	50	-	-	-
16	Sângeorgiu/ Sângeorz-Băi	-	-	28	2169	2292	-	-	218	-	184	12	-	-	-
17	Nușfalău/ Mărișelu	1000	-	21	540	300	-	-	134	44	3766	18	-	-	-
18	Sântioana	650	1-	15	320	640	-	-	-	-	932	14	-	-	1240
19	Șieuț	902	48	-	442	990	-	-	325	12	22824	233	-	-	-
20	Budacul Român/Sus	800	-	33	740	800	444	-	193	30	4924	30	-	-	-
21	Ragla	240	-	22	112	1000	-	-	100	-	2614	-	-	-	-
22	Monor	1333	20	7	900	1100	-	-	55	-	468	-	-	-	-

No.	Numele satelor	După porunca Comandantului Rebell s-au dat					S-au repit prin Rebelli a bisericii și a fătului și altele		Banicute Cosutiene În surra		Pe lângă ce s-au înmanuet Rebellilor din porunca s-au jefuitu cu sila de tot felul de vietuali		Kai	Vite	Lucrătoriu la șanțuri
		Bany F	Bany X	Vite	Merție de oves	Porții de fen	F	X	F	X	F	Xn			
23	Gledin	1631	12	36	700	1000	720	-	800	-	9190	8	-	-	-
24	Rușii Munți	2221	-	4	40	-	-	-	30	-	58879	36	-	-	-
25	Morăreni	408	-	4	60	-	-	-	-	-	9244	45	-	-	-
26	Maieru	-	-	26	1496	1683	-	-	120	-	1016	55	-	-	-
27	Nepos	-	-	15	369	1000	-	-	103	45	1254	23/5	-	-	-
28	Rodna Nouă/Șanț	-	-	8	900	1200	-	-	40	-	145	12	-	-	-
29	Zagra	-	-	36	430	330	-	-	-	-	1092	15/5	-	-	-
30	Găureni	-	-	18	88	114	-	-	151	20	-	36	-	-	-
31	Rodna	-	-	29	1400	2000	-	-	500	-	1709	45	-	-	-
32	Rebra	-	-	6	460	1500	-	-	36	-	145	56	-	-	-
33	Ilva Mică	-	-	57	1873	450	-	-	77	-	2270	6	-	-	-
34	Runc/ Runcu Salvei	-	-	19	250	230	-	-	270	45	201	10	-	-	-
35	Romuli	-	-	17	210	1200	-	-	245	30	750	-	-	-	-
36	Mititei	-	-	10	240	340	-	-	-	-	986	8	-	-	-
37	Rebrișoara	-	-	12	565	1370	10	-	443	20	2962	40	-	-	-
38	Mocod	-	-	11	500	1577	-	-	146	6	4275	26	-	-	-
39	Telciu	-	-	35	215	1059	-	-	373	-	1054	16	-	-	-
40	Salva	-	-	13	174	2100	-	-	174	-	1664	-	-	-	-
41	Suplai	-	-	6	157	316	-	-	-	-	449	12	-	-	-
42	Măgura/ Măgura Ilvei	-	-	27	800	800	-	-	50	36	482	24	-	-	-
43	Hordou/ Coșbuc	-	-	29	400	500	-	-	148	-	629	32	-	-	-
44	Feldru	-	-	100	1000	7000	-	-	80	-	10730	-	-	-	-
Total		9086	80	952	26663	48567	1395	20	7287	33	217306	113/5	1280	900	7419

6.

După Revoluțiune[35]

Doi ani cruzi și viforoși, înveșmântați în sânge și flăcări, trecură.

De la martie 1848, cine poate să dea o socoteală curată, despre zilele și orele petrecute, cine ar putea să descrie toate devastările și toate focurile, cine ar putea să enumere toate omorurile, care le comiseseră atâtea mii de rebeli care, ca lupii și tigrii setoși de sânge, se aruncau în toate părțile districtului nostru grăniceresc, de câte ori bărbații grăniceri erau retrași cu armata în alte părți.

Pe întreg teritoriul fostei legiuni de graniță, se prezenta un trist spectacol. Călătorul nu putea să vadă altceva decât câmpuri părăsite, comune de-aste și devastate. Venind de la Mocod în districtul regimentului, pretutindeni se prezenta înaintea ochilor ruine, morminturi proaspete și muieri și copii plângând pe părinții, soții și consângenii lor.

În Năsăud nu mai domnește viața de odinioară; biserica de-arsă, împreună cu toată comuna, și în locul caselor, sunt numai niște colibițe făcute în pripă de bieții oameni, pe grădini, îndărăptul caselor de-arse. Institutul de creștere militar, asemenea ars, numai pereții goi. Această stare vandalică într-atât a mișcat pe Macedon Pop, fostul vicar, când s-a reîntors din Galiția, încât, după cum scrie dânsul, „*am plâns ca profetul Ieremia pe ruinele Ierusalimului, pustiit de Nabucodonosor*".

Comuna Rebrișoara, spre răsărit, în vecinătate cu Năsăudul, se prezenta nu mai puțin trist spectacol, ca în Năsăud. Vreo 80 de case, dimpreună cu toate edificiile economice, apoi, veșmintele și toate bucatele și cu alte lucruri economice, erau prefăcute în cenușă.

[...] Dezdăunările grănicerilor

Ca după putință, să se dea mână de ajutor locuitorilor din Transilvania, prea greu cercați de nenorocirile resbelului civil, guvernatorul civil și militar Ludovic, baron de Wohlgemuth, încă cu rescriptul din 7 ianuarie 1850, nr. 392 M. C. G., a meni o parte din contribuțiunile belice, strânse

---

[35] Nestor Șimon, Starea Regimentului și evenimentele din anii 1848–1849..., pp. 289–291;

cu reocupațiunea Transilvaniei, pentru ajutorarea gratis a indivizilor și a familiilor lipsite și rămase fără de pâine și fără acoperiș și, celor neapți, de a-și câștiga hrana vieții.

Cu înștiințarea din 16 martie 1850, nr. 3.472/1850, aduce înainte cum că, deoarece sunt mulți locuitori care au stare mai bună, acelora să li se facă împrumuturi, parte, pe lângă interese[36], parte, fără interese, în sumă de 10–200 florini, sub condițiune ca, pentru căpătare unui astfel de împrumut, au de a face pretensiuni, mai întâi, acei locuitori ai țării, care prin evenimentele belice, păstrându-și nevătămată credința către principele țării, fără de vină au pătimit în averea și bunul lor, daună însemnată, apoi, să se împărtășească aceea, care prin morb[37] de vite, prin nerodirea pământului sau prin alte nenorociri, așa de tare au sărăcit cât, într-adevăr, au lipsă de un astfel de ajutor, pentru continuarea economiei sau a meseriilor și așa, pentru subzistența lor, de aici, încolo.

7.

Nr. 51[38].

Publicarea

Guvernatorului c. r. civil și militar din 18 februarie 1851

Pentru populațiunea ambelor regimente române de graniță,

Prin care se încunoștințează desființarea așezământului militar de graniță din Transilvania, și, în locul celor cinci regimente de graniță de până acum, înființarea de tot atâtea regimente de linie, și anume, patru regimente infanterie de linie, și unul husaresc de linie.

Majestatea Sa împăratul, la propunerea consiliului ministerial, cu prea înalta rezoluțiune din 22 ianuarie 1851, a ordinat desființarea așezământului militar de graniță în această țară de coroană și, în locul celor cinci regimente de graniță de până acum, a hotărât a se înființa

[36] Dobândă;
[37] Boală;
[38] Cursul anului 1851, Mănuchiul III, Doc. 7: „Foaia legilor provinciale și a Guberniului pentru Țara de Coroană Transilvania", Estradat și trimis în 18 märz 1851, pp. 76–77;

tot atâtea regimente de linie, și anume, patru regimente infanteristice de linie și un regiment husaresc de linie.

Majestatea Sa porunci, totodată, ca la publicarea acestei prea înalte ordinațiuni *la populațiunea ambelor regimente de graniță să i se facă cunoscut prea înalta mulțumire împărătească* (s. a.), pentru credincioasele slujbe ce le-a făcut ca trupe de graniță. Atât în-lăuntrul țării, cât și înaintea dușmanului.

Drept grațioasă recunoștință a acestor slujbe glorioase se îndură mai încolo, aceeași prea înaltă Majestate, din deosebită grație a concede, ca obștele ambelor regimente române de graniță, în formă de excepțiune, să se poată folosi de munții recuperați și de azi înainte, după ce mai întâi se va mijloci și statornici, pe calea diregătorească, modalitatea și măsura până unde se estinde această prea înaltă favoare.

După prea înalta voie respicată de către Majestatea Sa1 legământul administrațiunii militare ce a sustat până acum, în ambele regimente române de graniță, din mai-nalte privințe de stat, se va casa, sau șterge de loc, și populațiunea acestor cercuri, puindu-se pentru deplină asemănare cu celelalte părți ale țării, va avea a trece supt administrațiunea civilă.

Realizarea acestui schimb de guvern, spre care totodată se pune la cale corespunzătoarea dispozițiune, va păși în viață cu 1 aprilie a.c., până atunci se va susține relațiunea de graniță de până acum în toate privințele, având toate organele militare de graniță a-și urma înainte îndatoririle și lucrurile lor oficioase.

Asemenea se dispune tot cu acea dată străformarea ambelor regimente române de graniță în regimente inf. de linie, cu căpitualațiunea de opt ani, ce stă preste tot, pentru c. r. miliție de linie.

Grănițerilor români!

Voi, prin ținerea și purtarea voastră, v-ați câștigat în istoria trecutului și a prezintelui (timpului de față) un monument onorific de o împlinire omenoasă a datoriei și a loiale credințe, de supuși, care prin grațioasa recunoștință a împăratului vostru primește o consfințire, ce nu se mai poate șterge, și o legimitațiune pentru toate vremile.

Bucurându-mă eu a fi chemat, prin prea înalta însărcinare, să vă împărtășesc acesta atestat grațios, aștept de la bunul vostru spirit și de la simțământul cel cumpătat, ce l-ați dovedit până acum, ca după ce acum, ca trup integru, veți depune arma, și vă veți consfinții cu totul spre ocupațiunile țării, prin alipire neprecurmată către Majestatea Sa, și către prea strălucita Casă Împărătească, prin ascultare și credincioasă împlinite a detorințelor către voastre deeregătorii, vă veți face și în viitor, lucrarea vrednici de numele vostru cel bun, ce vi l-ați câștigat pe dreptate, și de prea-înalta favoare și grație, și veți fi cu atât mai vârtos cetățeni loiali, cu cât voi, în îndoita însușire ce ați avut până acum, ați fost totodată, ostași și cetățeni bravi și loiali.

8.

De la Prea înaltul Comandament al Armatei!
Ordinul de armată nr. 14[39].

În anul 1848, în cele mai tulburi împrejurări, Batalionul I al Regimentului II grăniceresc român, acum Principe Thurm und Taxis nr. 50, și-a ținut jurământul loial depus sub drapel. El nu a dat ascultare numeroaselor ademeniri și promisiuni ale căpeteniilor rebelilor; și amenințarea acestora de a-i obliga, prin decimare, la încălcarea jurământului au fost refuzate cu bravură; a rezistat eroic tuturor brutalizărilor, invocând jurământul depus și a știut să salveze drapelul, când a fost înconjurat, dezarmat și declarat ca și prizonier de război de către forțele inamice superioare.

Pentru a păstra pentru totdeauna în amintire această loialitate, îi acord Regimentului[40] o medalie de aur cu chipul meu și cu inscripția: „*Pentru statornicie în credința jurată în anul 1848*".

Aceasta va fi prinsă la drapel la toate ocaziile sărbătorești și va fi astfel purtată.

Schönbrünn, la 27 august 1851";

[39] Ioan Bolovan, Adrian Onofreiu, op. cit., p. 313–314;
[40] Batalionului – n. n.;

9.

Festivitatea de decorare a steagului Batalionului I[41]

Majestatea Sa Apostolică cesaro-crăiască a binevoit să-l însărcineze pe prea înaltul general-adjutant, generalul-maior Kellner von Köllerstein, pentru decorarea sărbătorească a drapelului cu medalia de aur acordată. Acesta a adus medalia la Klagenfurt în data de 17 mai[42]. Ca loc potrivit pentru această sărbătoare a fost ales terenul de exerciții situat la nord de Klagenfurt, așa-numita câmpie, unde a fost ridicat un cort pentru sfânta liturghie, cortul fiind împodobit sărbătorește.

Cele trei batalioane ale regimentului – primul fiind convocat de la Villach pentru festivitate – au fost dispuse în linie la începutul paradei cu însemnele de luptă, cu frontul spre oraș, față în față cu corul bisericesc. Generalul adjutant le-a ordonat să se posteze aici, apoi preotul a ținut sfânta liturghie. După terminarea acesteia, a fost acordată medalia de aur, apoi regimentul a format un careu. Generalul adjutant al Majestății Sale Împăratul, generalul-maior cesaro-crăiesc von Kellner, a rostit următoarea cuvântare, ca introducere la decorarea drapelului:

> „*Majestatea Sa Apostolică cesaro-crăiască mi-a ordonat, cu prea înaltul său nume, să prind medalia de aur pe drapelul Batalionului I al regimentului, medalie pe care stăpânul nostru împărătesc a avut prea înalta bunăvoință să o acorde în amintirea statorniciei dovedite în anul 1848*[43]*, în loialitatea jurată de acest batalion, pe atunci alcătuit din toate companiile regimentului. Fiind în măsură să îndeplinesc acest ordin împărătesc, eu transmit regimentului felicitările mele pentru această decorație deosebită, care este cu atât mai mare și mai plină de însemnătate, cu cât regimentul aparține unei armate care în totalitatea ei s-a evidențiat glorios în toate timpurile prin vitejie și loialitate. Fiecare ostaș*

[41] Idem, pp. 316–318; Nestor Șimon: Restituiri, I. Manuscrise, doc. 6, pp. 128–130;
[42] 1852, rezultă din textul supra, preluării citatului – n. n.;
[43] Pe larg, la Nestor Șimon, Starea regimentului..., pp. 107–155;

al acestui regiment își va aminti că în orice luptă pentru drepturile împăratului, datoria sa este ori de a învinge, ori de a muri (s.a.)".

După aceste cuvinte, s-a trecut la decorare, Trupa a prezentat armele și drapelul Batalionului I a fost prezentat de către cei doi ofițeri stegari.

Medalia, o realizare excepțională a artei gravurii, încadrată cu arabescuri din argint, a fost fixată cu lanțuri de argint de drapel. Drapelul astfel decorat a fost ridicat și colonelul von Mesko a ținut, *în limba română* (s. n.), următoarea cuvântare:

„Pentru voi, succesorii și fiii fostului Regiment al doilea românesc grănițeresc, au valoare vorbele mele cu această ocazie.

Patru ani sunt, de când duhul cel rău de trădare din intern și extern a amenințat cu perire pe vulturul împărătesc al Austriei, și mulți dintre aceia, care au aflat sub aripile cel mai bun scut, l-au părăsit cu necredință.

Atunci ați fost Voi (s. a.), care sub împrejurările cele mai grele și suferințele de tot felul, nu fără conducerea lui Dumnezeu, ați stat cu el (s. a.), precum se cuvine soldaților și creștinilor.

Batalionul I al regimentului, numai cu contrarietate, s-a dus din patria sa, pentru că inamicul intern a început a vă amenința vetrele voastre.

El nu a vrut să se ducă contra drapelului împărătesc..., până când celelalte două, mai puțin norocoase, însă tot așa de credincioase și constante, au negat rebelilor orice servicii (s.a.) și numai frângerea curentului acestora din urmă i-au împiedicat a se grăbi cu mâna înarmată, patriei lor, pustiită de inamic. Atotputintele a adus de atunci toate la bine și a lăsat dreptului, ce-i al său, ca omul să nu atingă niciodată.

Împăratul nostru, totdeauna grațios credincioșilor săi soldați, demandă la adjutantul general al Altisimei Sale, îi decoră drapelul Batalionului întâi cu medalia aceasta de aur, pe care stau gravate cuvintele: „Pentru eroica constanță în credința jurată în anul 1848.

Primiți-o, soldaților! Ca semn despre aceea, ce au făcut și suferit părinții voștri, frații voștri, primiți-o aceasta ca erezi [urmași] a

credinței și constanței lor, spre a o transpune asemenea, nemaculată, următorilor[44] *voștri, pe care i-a chema serviciul împărătesc a trăi pe calea onoarei, și dacă cere datorința, a muri pe câmpul de onoare*".

Apoi, 9 oameni, care în anul 1848 se aflau la cele patru companii cărora le fuseseră luate armele prin forță și încălcarea cuvântului, au fost chemați afară din rând, împreună cu alți 15 oameni din vechiul efectiv al regimentului, au fost numiți, prin prea înalta decizie, ca stegari, cu solda de grenadier (s. a.).

Apoi clerul a rostit sărbătorescul Te-Deum și, ieșind de sub cort, preotul, care celebra, a împărțit binecuvântarea Sfântului Sacrament. În timpul Te-Deum-ului, trupele au tras trei salve repetate de baterie. Apoi, regimentul a defilat în fața generalului-adjutant al Majestății Sale.

---

[44] Urmașilor;

Revoluția transilvană de la 1848–1849 în izvoarele bisericești: rapoartele protopopilor români ortodocși și greco-catolici[*]

Mircea-Gheorghe Abrudan[**]

Despre revoluția pașoptistă și războiul civil din anii 1848–1849, despre pagubele materiale și despre pierderile de vieți omenești înregistrate în Transilvania pe parcursul acelor ani „viscoloși”, cum i-a numit un contemporan[1], există o literatură de specialitate impresionantă, vastă și variată ca valoare istoriografică, documentară și memorială[2]. Aceste lucrări au fost redactate pe baza corpusului impresionant de surse primare și a memorialisticii[3], publicate de-a lungul vremii de istorici români, maghiari și sași. Aceștia au acordat o atenție permanentă

[*] Prelegere susținută la Conferința „175 de ani de la Revoluția din 1848–1849 din Transilvania. Vechi și noi interpretări istoriografice”, organizată de Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române din Cluj-Napoca, joi, 30 martie 2023.

[**] Mircea-Gheorghe Abrudan, Cercetător științific III Dr. Dr. la Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca al Academiei Române. Email: *mircea.abrudan@acad-cj.ro*

[1] Nicolae Popea, *Archiepiscopul și metropolitul Andreiu baron de Șaguna*, Tipariul tipografiei archidiecesane, Sibiu, 1879, p. 42, 256.

[2] A se vedea mai ales lucrările apărute în ultimele trei decenii, semnate de istoricii ardeleni Cornelia Bodea, Liviu Maior, Gelu Neamțu, Mircea Păcurariu, Ela Cosma, Simona Nicoară, Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, Rudolf Gräf, Sorina și Ioan Bolovan, Peter Moldovan și alții.

[3] Vasile Moldovan, *Memorii din 1848–1849*, ediția a II-a îngrijită de Serafim Duicu, Editura Tipomur, Târgu Mureș, 1995, 127 p.; Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *Memorialistica revoluției de la 1848 în Transilvania*, Editura Dacia, Cluj, 1988, 207 p.; Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *Revoluția de la 1848 din Transilvania în memorialistică*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000, 515 p.; Nicolae Bocșan, Rudolf Gräf, *Revoluția de la 1848 în Munții Apuseni. Memorialistică*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003, 209 p.

evenimentelor pașoptiste, analizându-le din diverse perspective: socială, politică, națională, militară, ideologic-filosofică, în funcție de evoluțiile generale ale gândirii și scrisului istoric din epocile respective[4].

Cea mai complexă colecție documentară pașoptistă a fost inițiată de Silviu Dragomir în deceniul cinci al secolului XX[5] sub patronajul Universității din Cluj, proiectul lui Dragomir fiind reluat și continuat până în prezent de un colectiv de istorici care-și desfășoară activitatea științifică în cadrul Institutului de Istorie „George Barițiu" din Cluj-Napoca. Ediția de documente pașoptiste editate la Cluj-Napoca de acest colectiv este intitulată sugestiv: *Documente privind Revoluția de la 1848–1849 în Țările Române C. Transilvania*[6]. Până în acest moment au fost publicate XII volume, iar al XIII-lea este sub tipar, tomurile restituind mii de documente din intervalul martie – septembrie 1848[7].

Mai recent, între anii 2011 și 2014, un nou colectiv de istorici laici și clerici de la Institutul „George Barițiu" (Dumitru Suciu, Iosif Marin Balog, Loránd Mádly) și de la Facultățile de Istorie și Filosofie (Diana Covaci și Vlad Popovici), respectiv Teologie Ortodoxă (pr. Alexandru Moraru și pr. Cosmin Cosmuța) ale Universității Babeș-Bolyai, sub

---

[4] Vezi o prezentare literaturii de specialitate despre Revoluția pașoptistă, reflectată în presă, memorialistică, jurnale militare de campanie, istoriografie și în colecțiile de documente edite la Ela Cosma, *Reprezentanțele consulare austriece în Moldova, Muntenia și Serbia (1782–1848)*, Editura Argonaut/Symphologic Publishing, Cluj-Napoca/Gatineau, 2012, p. 17-77.

[5] Silviu Dragomir, *Studii și documente privitoare la Revoluția românilor din Transilvania în anii 1848–49*, Tipografia Cartea Românească din Cluj, vol. I, Sibiu, 1944, LV + 354 p.; vol II, Sibiu, 1944, XXXII + 602 p; vol. III, Cluj, 1946, 320 p; vol. V, Cluj, 1946, IV + 409 p.

[6] *Documente privind Revoluția de la 1848–1849 în Țările Române C. Transilvania*, Editura Academiei Române, București, vol. I, 1977; vol. II, 1979; vol. III, 1982; vol. IV, 1988; vol. V, 1992; vol. VI, 1998; vol. VII, 2004; vol. VIII, 2007; vol. IX, 2011; vol. XI, 2016; vol. XII (2020). Au fost digitalizate și pot fi consultate pe pagina web: https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro/portfolio-item/documente-privind-revolutia-de-la-1848-in-tarile-romane/, accesat 15 iulie 2024.

[7] O prezentare succintă a colectivului vezi la: Mara Mărginean, Mirela Popa-Andrei, Attila Varga (coord.), *Dicționarul membrilor Institutului de Istorie din Cluj (1920–2020)*, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2020, p. lxxxiv–lxxxvi.

coordonarea istoricului octogenar Dumitru Suciu, a realizat o fructuoasă colaborare editând două volume de documente bisericești care restituie rapoartele preoților și protopopilor ortodocși și greco-catolici din Transilvania referitoare la războiul civil din anii 1848-1849. Documentele au fost solicitate în epocă de autoritățile civile și militare austriece prin vocea generalului Ludwig Wohlgemuth din octombrie 1849 și au fost întocmite de conducătorii unităților administrative-bisericești în toamna și iarna anilor 1849-1850, fiind apoi adunate pe protopopiate și centralizate pe cele două eparhii: cea ortodoxă sau neunită a Ardealului cu sediul la Sibiu[8] și cea greco-catolică sau unită a Făgărașului cu reședința în Blaj[9]. Cele două eparhii își întindeau jurisdicția doar asupra parohiilor și filiilor ortodoxe și greco-catolice din Marele Principat al Transilvaniei[10], nu și asupra celor din Banat, Câmpia Aradului, Crișana, Sătmar și Maramureșul istoric, aflate sub autoritatea canonică a episcopiilor ortodoxe de la Vârșeț, Timișoara și Arad împreună cu Vicariatul Oradiei, și a celor greco-catolice de la Oradea și Muncaci (Mukacevo sau Munkács), unde s-au realizat rapoarte similare, parțial editate și fructificate de scrisul istoric românesc[11].

---

[8] Dumitru Suciu (coord.), Alexandru Moraru, Iosif Marin Balog, Diana Covaci, Cosmin Cosmuța, Loránd Mádly, *Revoluția transilvană de la 1848–1849. Date, realități și fapte reflectate în documente bisericești ortodoxe 1848–1850*, Editura ASAB, București, 2011, 588 p.

[9] Dumitru Suciu (coord), Alexandru Moraru, Iosif Marin Balog, Diana Covaci, Vlad Popovici, Loránd Mádly, Cosmin Cosmuța, *Războiul Național din Transilvania de la 1848–1849. Date, realități și fapte reflectate în documente bisericești greco-catolice 1848-1852*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2014, 637 p. Alte două lucrări reunesc rapoartele referitoare la Scaunul Mureșului (E. Mihu) și la victimele și pagubele materiale suferite de românii din Transilvania centrală (A. Hancu). Vezi: Elena Mihu, *„Un apel pentru cei morți". Rapoartele preoților greco-catolici 1848–1849*, Editura Buna Vestire, Blaj, 2012, 499 p.; Ana Hancu, *Drama Ardealului 1848–1849. Mărturii. Pierderi umane și materiale în timpul Revoluției și a Războiului civil în Transilvania Centrală*, Editura Nico, Târgu Mureș, 2012, X + 693 p.

[10] Vezi organigrama și structura administrativă a celor două eparhii în șematismul principatului din anul 1847, *Novumet vetus Calendarium ad annum vulgarem MDCCCXLVII. Dierum 365 in usum Magni Principatus Transsilvaniae et partium adnexarum*, Claudiopoli, Typis Lycei regii.

[11] Vezi: Gelu Neamțu, *„Documente pentru viitorime" privind genocidul antiromânesc din Transilvania 1848–1849*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2009, p. 135–221.

Urmând structurile bisericești locale (parohii), regionale (protopopiate) și centrale (episcopii), istoricii clujeni au întocmit cele două volume, devenite fundamentale în cunoașterea impactului „războiului național”, după cum îl numește Dumitru Suciu, asupra majorității localităților românești din Transilvania. De aici și subtitlurile lor sugestive: *Revoluția transilvană de la 1848–1849. Date, realități și fapte reflectate în documente bisericești ortodoxe 1848–1850* și *Războiul Național din Transilvania de la 1848–1849. Date, realităţi și fapte reflectate în documente bisericeşti greco-catolice 1848–1852*. În cazul rapoartelor ortodoxe lipsesc documentele protopopiatelor Sibiu I, Sibiu II și Paloș, care nu au fost încă depistate, unele lacune fiind prezente și în rândul surselor greco-catolice. Pe baza acestui vast material documentar, Dumitru Suciu a redactat două volume sinteză apărute la Editura Argonaut din Cluj-Napoca în anii 2011[12] și 2014[13], al căror titlu este și rămâne la fel de sugestiv: *Soldați fără uniformă ai Landsturmului românesc și starea protopopiatelor ortodoxe/greco-catolice din Transilvania după Războiul Național din 1848–1849*.

***

Primele date despre pagubele suferite de români și de Biserica Ortodoxă din Transilvania au fost oferite în epocă de episcopul Andrei Șaguna în pastoralele, scrisorile și memoriile sale din anii 1849-1850. De pildă, în cuvântarea de deschidere a sinodului diecezan din 12/24 martie 1850[14], ierarhul a enumerat în plenul soborului realitățile crude constatate la sfârșitul „războiului civil”. Radiografia episcopului evidenţiază cele două dimensiuni ale distrugerilor, la nivel central,

[12] Dumitru Suciu, *Soldaţi fără uniformă ai Landsturmului românesc şi starea protopopiatelor ortodoxe din Transilvania după Războiul Naţional din 1848–1849*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2011, 313 p.

[13] Dumitru Suciu, *Soldaţi fără uniformă ai Landsturmului românesc şi starea protopopiatelor greco-catolice din Transilvania după Războiul Naţional din 1848–1849*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2014, 491 p.

[14] „Actele soborului bisericei ortodocse răsăritene din Ardeal din anul 1850”, în *Actele soboarelor Bisericei greco-resăritene din Ardeal din anii 1850 şi 1860*, Tipografia diecesană, Sibiu, 1860, p. 7-28.

ilustrând efectele dezastruoase asupra reședinței episcopale din Sibiu, și asupra întregii eparhii. Descrierea este una sugestivă și ilustrează situația Bisericii Ortodoxe din Transilvania în primăvara anului 1850, de aceea fragmentul merită reprodus în întregime:

> *„Casa clerului s-a prădat și s-a jefuit cu totul și adică nu numai chiliile mele, care cu multe cheltuieli le-am fost înzestrat, s-au jefuit, ci însă și odoarele episcopești, preoțești și diaconești, împreună cu Capela episcopească și cu cărțile dintr-ânsa, și toată biblioteca mea peste 3000 de cărți s-a prădat, iar actele oficioase, parte s-au ars, parte s-au rupt și s-au nimicit întru atâta cât niciun odor, nici o carte sau altă unealtă bisericească, nici o hârtie din Arhivă nu a rămas. (...) Precum s-a jefuit Episcopia, așa se jefui și partea cea mai mare a bisericilor noastre parohiale, din care pe unele le-au ars și prădat cu totul, pe altele le-au necinstit și desfințit în modul cel mai fără de lege. Sfintele icoane din altele le-au batjocorit, au împușcat în icoana Domnului Hristos și au strigat: Au încetat de a mai fi Dumnezeul românilor! Lucrurile cele scumpe din ele toate le-au prădat, cărțile bisericești le-au rupt și le-au ars, încât acum este lipsa cea mai mare de cărți bisericești, au luat clopotele din mai multe biserici. Au ucis, spânzurat și împușcat 12 preoți și câteva mii de creștini, pentru că nu au vrut să revolteze asupra împăratului, și că n-au vrut a recunoaște supremația nației maghiare. Tocmai pentru aceasta m-au declarat și pe mine de proscris[15], și doară mai rău m-ar fi muncit pe mine decât pe mitropolitul Sava[16], să fi putut pune mâna pe mine. Recunoaștem*

[15] A se vedea scrisoarea comisarului maghiar Vay către „Comitetul apărării naționale din Pesta" prin care anunță destituirea din funcție a episcopului ortodox Șaguna, acuzat de trădare de patrie, la Silviu Dragomir, *Studii și documente III*, p. 172-173; dar mai ales scrisoarea lui Ludovic Kossuth către Ion Dragoș, expediată la 26 aprilie 1849, publicată în Mihail Popescu, *Documente inedite privitoare la Istoria Transilvaniei între 1848-1859 din actele arhivei de stat a ministerului de interne și justiție dela Viena*, Editura Cartea Românească, București, 1929, p. 64-69.

[16] Șaguna face aluzie la Sava Brancovici (1620–1683), mitropolit al Ardealului între anii 1656–1659 și 1662–1680. A avut o păstorire lungă și zbuciumată, călătorind în Rusia, în Moldova și în Țara Românească pentru a strânge danii pentru bisericile din Transilvania, unde principii calvini l-au supus unei teribile presiuni de calvinizare a bisericii ortodoxe. În 1680 a fost arestat de principele Mihail Apafi și judecat pentru

și cu durere de inimă mărturisim că multe s-au întâmplat și din partea creștinilor noștri; însă stăm înaintea lumii și mărturisim, fără sfială, că la toate acestea au fost siliți oamenii noștri prin cruzimile vrășmașilor; stăm și mărturisim și aceea că creștinii noștri nici în mijlocul furiei, la care au fost aduși, mâinile sale nu le-au întinat cu nesfințirea bisericilor, nici au spânzurat preoți!"[17].

În protocolul aceluiași sinod din martie 1850 la articolul opt, episcopul Șaguna raporta soborului dispozițiile comunicate protopopilor și preoților, în 10/22 septembrie și în 13 octombrie 1849, de a realiza o „consignație cuviincioasă" care să-i cuprindă pe toți cei căzuți în perioada războiului civil în fiecare parohie, consemnând data, locul și modul în care au murit. Statistica urma să fie centralizată de protopop în jurisdicția tractului său protopopesc, aceștia fiind îndatorați să o trimită mai departe la centrul eparhial din Sibiu, astfel încât episcopul să poată cuantifica pierderile de vieți omenești și pagubele înregistrate la scara episcopiei. După cinci luni, în momentul întrunirii soborului, centrul eparhial sibian reușise să centralizeze datele din 18 protopopiate (din totalul celor 41 de protopopiate[18]), raportând o pagubă de 125.053 de florini. Cândva în primul trimestru al anului 1850, episcopul Andrei Șaguna i-a trimis un memoriu[19] guver-natorului Transilvaniei, Ludwig

complot împotriva sa. A fost destituit din scaunul mitropolitan sub pretextul că ar fi dus o viață imorală, i s-au confiscat toate bunurile și a fost întemnițat, murind la scurt timp după eliberare. În primăvara anului 1950 a fost canonizat de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române „ca sfânt mărturisitor" pentru statornicia sa în Ortodoxie.

17 „Actele soborului bisericei ortodocse răsăritene din Ardeal din anul 1850", în *Actele soboarelor...*, p. 24-26.

18 Detalii despre organizarea administrativă a eparhiei în timpul episcopatelor lui Vasile Moga și Andrei Șaguna vezi la: Mircea-Gheorghe Abrudan, *Ortodoxie și Luteranism în Transilvania între Revoluția Pașoptistă și Marea Unire. Evoluție istorică și relații confesionale*, Editura Andreiana/Presa Universitară Clujeană, Sibiu/Cluj-Napoca, 2015, p. 481-496.

19 *Andrei Șaguna către Baron de Wohlgemuth*, (nedatat) în Ilarion Pușcariu, *Metropolia românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania. Studiu istoric despre reînființarea metropoliei. Dimpreună cu o colecțiune de acte*, Tiparul Tipografiei Archidiecesane, Sibiu, 1900, p. 46-55.

Wohlgemuth[20], raportând următoarele pierderi de vieți omenești și pagube materiale înregistrate la nivelul Diecezei Ortodoxe a Ardealului: **8 clerici**, **3.188 bărbați** și **440 femei** își pierduseră viața; **o biserică a fost dărâmată din temelii**, alte **patruzeci** au fost **incendiate**, iar **319**, între care se număra și capela episcopală din Sibiu, au fost **jefuite**, astfel că doar pagubele financiare bisericești se ridicaseră în „câteva din protopopiate" la **125.148 florini**, cele pricinuite centrului eparhial depășind suma de **30.000 de florini**, iar stricăciunile cumulate „într-o jumătate mai mică a episcopiei" însumau 2.059.597 florini[21]. În cazul bisericii dărâmate, trebuie precizat că a fost vorba despre biserica ortodoxă din Sângeorgiul de Pădure (Erdö Szent György), localitate mixtă, românomaghiară, din Protopopiatul Ortodox Român al Târgu Mureșului, condus de harnicul și destoinicul protopop Partenie Trombițaș, unul dintre cei mai fideli colaboratori ai lui Andrei Șaguna. Aici comunitatea bisericească ortodoxă a fost dizolvată de către ungurii reformați în cursul războiului civil prin confiscarea clopotelor, demolarea lăcașului de cult și trecerea forțată „a celor peste o sută de familii" ortodoxe la confesiunea reformată, după cum îi raporta protopopul ierarhului său în anul 1850[22].

Așa cum am precizat mai sus, scrisorile și rapoartele preoților și ale protopopilor ortodocși au fost prelucrate, transcrise și publicate abia în anul 2011 de istorici clujeni. Volumul însumează 472 de documente, marea lor majoritate inedite, adunate și centralizate la Sibiu între anii 1848 și 1851. Tomul documentar a fost structurat în două părți, cea dintâi restituie rapoartele efective ale clericilor, iar cea de a doua conține tabelele care sintetizează informațiile și prezintă o situație de ansamblu,

[20] Guvernator militar și civil al Transilvaniei între 11 iulie 1849 și 24 februarie 1851, detalii biografice la: Ela Cosma, *Figuri săsești și austriece din Transilvania (secolul XIX și revoluția de la 1848)*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2008, p. 274–276.

[21] *Andrei Șaguna către Baron de Wohlgemuth*, în Ilarion Pușcariu, *Metropolia românilor...*, p. 51.

[22] *Partenie Trombițaș către Andrei Șaguna*, 1850, în *Andrei Șaguna, Corespondența volumul II*, ediție, studiu introductiv și note de Nicolae Bocșan, Gabriel-Viorel Gârdan, Ioan-Vasile Leb, Beatrice Dobozi, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2008, p. 115.

dovedindu-se un instrument de lucru foarte util care facilitează accesul la multitudinea de date conținute. De menționat că rapoartele nu sunt complete, fiindcă lipsesc informațiile din trei protopopiate: două mari și compacte, Sibiu I și II, situate într-o regiune în care populația românească era predominant ortodoxă și unde s-au desfășurat operațiuni militare importante, și un protopopiat mai izolat și răsfirat, Paloș[23]. Întrebările trimise de episcop în teritoriu vizau numărul morților, împrejurările morții (naturală sau silnică), data și locul în care aceștia și-au pierdut viața, numărul văduvelor și al orfanilor, starea averii acestora, pagubele materiale suferite și exprimate în bani. Tabelele centralizate de protopopi reunesc datele rapoartelor individuale, oferind însă și o serie de date suplimentare referitoare la numărul familiilor și a sufletelor fiecărei parohii, la situația bisericilor și a școlilor confesionale. În al doilea rând, după cum bine sublinia Iosif Marin Balog recent, „din protopopiatele pentru care avem rapoartele mai trebuie stabilit, în conformitate cu listele parohiilor, exact din ce parohii s-au trimis date și din care nu. Abia atunci se va putea face o ajustare a cifrei de 3.360 de români ortodocși morți în războiul național din 1848–1849"[24].

În studiul introductiv precum și într-o carte separată apărută în anul 2011, Dumitru Suciu realizează o analiză minuțioasă a corpusului documentar, ieșind din interpretările canonice referitoare la pașoptism care vorbesc de „revoluție" și „război civil" prin lansarea unei noi grile de interpretare a evenimentelor, pe care istoricul clujean le numește „Război Național". Dincolo de această discuție care rămâne deschisă, volumul documentar oferă o situație statistică amănunțită, nu însă și

[23] În șematismul diecezan expediat de Andrei Șaguna Ministerului Cultelor în anul 1851 cele trei protopopiate aveau următoarea configurație administrativă și demografică: *Sibiu I*, 15 localități, 32 parohii și 21.070 credincioși; *Sibiu II*, 22 localități, 40 parohii și 20.959 credincioși; iar *Paloș*, 53 localități, 27 parohii și 18.474 credincioși. *Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Kultus*, *Kultus-Präsidium*, Karton 11, Nr. 78/MC 1851.

[24] Iosif Marin Balog, „Revoluția de la 1848–1849 în Transilvania: vechi și noi controverse istoriografice", în *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu" din Cluj-Napoca*, tom LVIII, 2019, p. 82.

exhaustivă, asupra impactului distructiv al revoluției pașoptiste asupra parohiilor și a celor 41 de protopopiate ale Eparhiei Ortodoxe din Ardeal. Se observă că datele conscripției centralizate sunt identice cu cele înaintate de episcopul Andrei Șaguna în cuprinsul memoriului trimis guvernatorului Ludwig von Wohlgemuth în prima jumătate a anului 1850, însă calculele refăcute de editori scot în evidență unele erori aritmetice regăsite în concept (ciornă) și în unele informații expediate de ierarhul român guvernatorului austriac. Conform acestei statistici, piederile umane și pagubele financiare la nivelul episcopiei ortodoxe se prezintă astfel: **3.372 persoane** au fost ucise, și anume **12 preoți, 2.919 bărbați** și **441 femei** și-au pierdut viața prin „moarte silnică", pagubele pricinuite bisericilor s-au ridicat la suma de 124.989 florini, iar cele generale ale comunităților au însumat 1.957.687 florini[25]. Dincolo de aceste calcule aritmetice – tributare erorii umane – cuprinse în tabelele restituite, tomul oferă pentru prima dată o imagine pe verticală a rezultatului evenimentelor sângeroase din anii 1848–1849, înfățișând suferințele violente îndurate de persoane și de comunitățile ortodoxe românești din Transilvania istorică, așa cum au fost înregistrate la nivel local (parohie) și regional (protopopiat) de cei care cunoșteau cel mai bine viața comunității din care făceau parte, și anume preoții și protopresbiterii. Situația era una dramatică, iar eforturile întreprinse de autoritățile civile și de episcopul Andrei Șaguna de a ajuta comunitățile să-și revină s-au desfășurat pe durata mai multor ani, cicatricile rămânând însă încrustate în memoria colectivă pentru multă vreme[26].

În cazul Episcopiei Unite a Făgărașului, impactul revoluției și a războiului civil este cunoscut acum datorită eforturilor aceleiași echipe de istorici clujeni, a Elenei Mihu și Anei Hancu de la Târgu Mureș.

---

[25] Dumitru Suciu (coord.), *Revoluția transilvană de la 1848–1849...*, p. 94. Am redat datele recalculate de editori.

[26] Pe larg vezi: Mircea-Gheorghe Abrudan, „Impactul Revoluției Pașoptiste asupra Bisericii Ortodoxe din Ardeal", în Ela Cosma (coord.), *Biografii pașoptiste (4). Omagiu dedicat istoricului Gelu Neamțu la împlinirea vârstei de 75 de ani*, Editura Argonaut/Symphologic Publishing, Cluj-Napoca/Gatineau, 2014, p. 67–89.

Volumul apărut la Cluj-Napoca în 2014 restituie rapoartele protopopilor greco-catolici din Transilvania, însumând 396 de documente, grupate în două părți: 365 scrisori și statistici realizate de preoții parohi locali și 31 de consignații întocmite de protopopi, la cererea consistoriului din Blaj, dar și a guvernatorului Wohlgemuth. Deși nu au fost centralizate datele tuturor protopopiatelor, cunoaștem cu exactitate parohiile și bisericile păgubite în 24 de districte protopopești din cele 39 de protopopiate greco-catolice ale Diecezei Făgărașului[27], și anume din protopopiatele Mureș-Uioara, Reghin, Turda, Făgăraș, Ocna Mureș, Sebeș, Poșaga, Mediaș, Șomfalău, Derja, Rodna, Mureș, Ibașfalău, Aiud, Hunedoara, Iernut, Copalnic-Mănăștur, Șomcuta Mare, Bia, Luduș, Arieș, Silivașiu, Reteag, Geoagiu. Spre deosebire de volumul documentelor despre comunitățile ortodoxe, în cel referitor la greco-catolici se regăsește un act nedatat (Partea a II-a, act nr. 31) care conține atât situația pagubelor înregistrate (obiecte și valoare în bani), cât și suma de bani primită din mila împărătească (distribuită în anul 1852) pentru 183 de parohii păgubite în toate protopopiatele[28]. Pe de altă parte, editorii au sesizat că deși li s-au cerut rapoarte după aceleași criterii de întocmire precum în cazul ortodocșilor, protopopii greco-catolici n-au sistematizat tabelele cu datele centralizate. Această delăsare poate fi pusă pe vidul de autoritate ierarhică manifestat la vârful episcopiei de la Blaj după destituirea episcopului Ioan Lemeni în martie 1850 de către guvernatorul Wohlgemuth[29], ceea ce a provocat o relaxare a rigorii activității

[27] Și anume: Aiud, Alba Iulia, Arieș, Beclean, Bia, Bistra, Blaj, Bred, Câțcău, Ciocmani, Copalnic-Mănăștur, Cornești, Cugir, Cut, Dârja, Dumbrăveni, Făgăraș, Hunedoara, Iernut, Luduș, Mediaș, Morlaca, Mureș-Oșorhei, Năsăud, Ocna Mureș, Palatca, Poian, Poșaga, Reghin, Reteag, Rodna, Sebeș, Sibiu, Șimleu Silvaniei, Șomcuta Mare, Surduc, Turda, Urmeniș și Vaidacuta.

[28] Dumitru Suciu (coord), Alexandru Moraru, Iosif Marin Balog, Diana Covaci, Vlad Popovici, Loránd Mádly, Cosmin Cosmuța, *Războiul Național din Transilvania de la 1848–1849...*, p. 617–625.

[29] Amănunte despre biografia episcopului și cauzele destituirii lui, vezi la: Daniela Deteșan, *Procesul lemenian (1843–1846)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2008; Idem, *Dosarul procesului lemenian, vol. I-II*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007-2012.

administrative bisericești în rândul clerului unit[30]. După numărarea efectivă a numelor celor consemnați ca morți de moarte silnică în evenimentele anilor 1848–1849, editorii volumului au obținut următorul rezultat total: **2.590 de victime**. La fel ca și în cazul volumului precedent, al ortodocșilor, și aici găsim consemnate numele și prenumele decedaților, împrejurările, data și locul în care au murit sau au fost uciși, precum și o serie de mărturii ale unor persoane care adeveresc informațiile conscrise despre morți, apoi numele văduvelor și ale orfanilor, dar și starea lor materială. De asemenea, ceea ce rămâne de studiat și de stabilit cu exactitate pe viitor este numărul și identitatea parohiilor din care s-au trimis rapoarte și a celor din care nu au fost expediate actele solicitate. Analizând aceste chestiuni, același istoric clujean Iosif Marin Balog avansează drept o certitudine concluzia că în cazul greco-catolicilor, „gradul de acoperire geografică și numerică" a datelor ecleziastice păstrate și publicate „este mult mai mic decât în al ortodocșilor". Totodată, se atrage atenția asupra faptului că „numărul combatanților români greco-catolici consemnați și căzuți pe câmpul de luptă este mult mai mare decât în cazul ortodocșilor", o posibilă explicație avansată fiind aceea că „majoritatea confruntărilor armate din zona Apusenilor și din Câmpia Transilvaniei, zona Blajului și a Reghinului s-au petrecut pe teritoriul unor comunități majoritar greco-catolice"[31].

Adunând cifra victimelor înscrise în rapoartele protopopești ortodoxe și greco-catolice tipărite în anii 2011 și 2014 rezultă un număr total de **5.962** români morți de „moarte silnică" în anii războiului național. Deși această statistică rămâne una lacunară, din motivele evidențiate deja, cifra se apropie izbitor de mult de cea avansată în epocă de publicistul și istoricul George Barițiu, care vorbește în lucrările sale de un număr de 6.000 de civili români uciși în revoluție, diferența nefiind foarte mare nici în comparație cu cifra de 5.105 de

[30] Iosif Marin Balog, *Revoluția de la 1848-1849 în Transilvania*…, p. 82.
[31] *Ibidem*, p. 83.

victime de naționalitate română menționată de statisticianul sas E. A. Bielz într-o lucrare publicată la Sibiu în anul 1857[32]. Aici consider că este important să amintesc că în lumina recensământului civil efectuat în anul 1850, populația totală a Principatului Transilvaniei număra 2.073.737 locuitori, între care 1.227.276 români, 638.017 ortodocși și 648.410 greco-catolici, ortodocșii fiind majoritari la sud de Mureș, iar uniții la nord de Mureș[33].

Pe lângă pierderile de vieți omenești, dintr-un raport al canonicului blăjean Timotei Cipariu, datat 27 iunie 1852, aflăm că în timpul războiului civil un număr de **30** de biserici greco-catolice au fost **incendiate** și altele **480** au fost **jefuite**[34]. Acestora li se adaugă cele **41** de biserici ortodoxe **incendiate** și **319 jefuite**. Prin urmare, numărul total al bisericilor românești, ortodoxe și unite, din Transilvania atinse de flacăra distructivă a confruntărilor militare din vremea revoluției și a războiului civil din anii 1848–1849 s-a ridicat la **870**, reprezentând circa o treime din bisericile românești transilvănene, **71** fiind complet **distruse** și **799 jefuite**, între acestea și capela episcopală ortodoxă din Sibiu[35].

În ciuda tuturor lacunelor, documentele și statisticile ecleziastice, cuprinse în cele două volume de documente bisericești românești, ortodoxe și greco-catolice, reprezintă mărturii istorice de o valoare sau relevanță incontestabilă pentru cunoașterea punctuală, mult mai detaliată a cifrei pagubelor și a numărului de vieți omenești pierdute

---

[32] Gelu Neamțu, *„Documente pentru viitorime”...*, p. 13–14.

[33] Ioan Bolovan, *Transilvania între revoluția de la 1848 și unirea din 1918. Contribuții demografice*, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2000, p. 36, 214–216. Detaliat la Ioan Traian Rotariu, *Recensământul din 1850: Transilvania*, ediția a 2-a revăzută, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004, 560 p.

[34] Simion Retegan, *Reconstrucția politică a Transilvaniei în anii 1861–1863*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004, p. 24–25.

[35] Date similare sunt oferite și în Gelu Neamțu, *„Religia română” în Transilvania 1848–1918*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2010, p. 26–27; și Idem, *„Documente pentru viitorime”...*, p. 60, unde se avansează următoarele cifre: 715 biserici românești (319 ortodoxe și 396 greco-catolice) jefuite și 71 distruse (41 ortodoxe și 30 greco-catolice).

în anii revoluţiei paşoptiste şi a războiului civil din Transilvania, având astfel o valoare istoriografică extrem de importantă nu numai pentru scrisul istoric românesc, ci pentru istoriografia transilvăneană în general[36].

Dincolo de cifrele şi datele statistice, se observă limpede că între cele două colecţii documentare paşoptiste, ortodoxe şi greco-catolice există o diferenţă clară de organizare şi sistematizare a informaţiilor, atât la nivel protopopesc, cât mai ales eparhial, deci central. Cum se explică aceste diferenţe? Aşa cum am menţionat deja datorită rigurozităţii administrative impuse de Andrei Şaguna în fruntea Eparhiei Ardealului, pe de o parte, respectiv a vidului de autoritate de la conducerea Diecezei Făgăraşului, al cărei episcop „trădător" Ioan Lemeni fusese constrâns de guvernatorul Ludwig Wohlgemuth să demisioneze pentru a nu ajunge să fie judecat de către o instanţă militară din cauza atitudinii sale în timpul revoluţiei.

În concluzie vom reţine că valoarea istoriografică incontestabilă a celor două volume derivă din importanţa datelor conţinute de izvoare, rapoartele parohiale şi protopopeşti, ortodoxe şi unite, facilitând cunoaşterea directă, nemijlocită, nu doar a unor date matematice, ci mai ales a identităţii combatanţilor „Landsturmului românesc" şi a victimelor războiului naţional din Transilvania anilor 1848–1849, reperaţi nominal, după etate, ocupaţie, avere, localitate, data morţii, eroilor adăugându-li-se văduvele şi orfanii rămaşi în urma confruntărilor militare. O analiză şi o prelucrare istoriografică a acestor date ne-o oferă „bătrânul cronicar" Dumitru Suciu în studiile introductive ale celor două tomuri documentare, dar mai ales în volumele intitulate sugestiv: *Soldaţi fără uniformă ai Landsturmului românesc şi starea protopopiatelor ortodoxe, respectiv greco-catolice din Transilvania după Războiul Naţional din 1848–1849*, publicate la Editura Argonaut în anii 2011 şi 2014.

***

[36] Vezi în acest sens studiul extrem de interesant şi relevant al lui Iosif Marin Balog, *Revoluţia de la 1848–1849 în Transilvania*…, p. 73–83.

În urma rapoartelor înaintate autorităților civile și militare ale Transilvaniei de centrele eparhiale românești de la Sibiu și Blaj, împăratul Franz Joseph a autorizat acordarea unor despăgubiri bănești destinate „națiunii române din Transilvania pentru reconstruirea sau reașezarea bisericilor distruse și avariate ale ritului greco-catolic și greco-neunit", după cum se precizează în decretul de cabinet din 31 martie 1852, comunicat de suveran ministrului de finanțe și guvernatorului Transilvaniei, Karl Schwarzenberg[37], însărcinat de monarh cu supravegherea distribuirii acestor sume bănești[38]. În epocă generozitatea suveranului a fost cunoscută sub sintagma de „dar împărătesc" sau „mila majestatică" în valoare de 60.000 de florini, împărțiți frățește între ortodocși și uniți, fiecare episcopie primind suma de 30.000 de florini[39]. Imediat după comunicarea acestei vești la Sibiu, episcopul Andrei Șaguna a trimis clerului și poporului său o circulară prin care își anunța păstoriții cu privire la darul suveranului. În aceeași circulară, emisă la Sibiu în 19 aprilie 1852, ierarhul preciza că „împărțirea acestei mile preaînalte ce vine pe eparhia noastră" va fi distribuită de el însuși alături de maiorul baron Piret ca reprezentant al guvernatorului, cei doi urmând să „iasă în fața locurilor acelora unde se află biserici păgubite" pentru a „împărți Darul acesta împărătesc", după un calendar pe care-l va comunica ulterior prin protopopi[40]. Ceea ce n-au știut atunci liderii ecleziastici ai românilor, dar aflăm astăzi din actele cabinetului austriac este că generozitatea și lichiditățile Curții de la Viena au fost limitate, banii fiind acordați nu din bugetul statului, cum ne-am fi așteptat, ci din „fondul religionar greco-oriental bucovinean",

---

[37] Karl Borromäus von Schwarzenberg, guvernator al Transilvaniei între 29 aprilie 1851 și 25 iunie 1858, detalii la Ela Cosma, *Figuri săsești și austriece din Transilvania...*, p. 265–268.

[38] *Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Kabinettskanzlei, Ministerkonferenz*, Karton 7, MCZ 1303.1852, fila 412–413.

[39] Simion Retegan, *Reconstrucția politică a Transilvaniei…*, p. 27.

[40] *Andrei Șaguna către protopopi, preoți și credincioși*, Sibiu, 19 aprilie 1852, în Gheorghe Tulbure, *Mitropolitul Andrei Șaguna: Opera literară, scrisori pastorale, circulări școlare, diverse*, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1938, p. 408–410.

adică din bogatele fonduri ale Episcopiei Bucovinei de la Cernăuți, bugetul austriac suportând doar suma de 2.000 de florini virați din visteria finanțelor Transilvaniei și destinați unui număr de treisprezece parohii ortodoxe din ținutul Hălmagiului[41], trecute inițial cu vederea din cauza unei erori a administrației civile ardelene[42].

Din datele expediate din Ardeal și centralizate la Viena, pe baza rapoartelor trimise guvernului de episcopul ortodox Andrei Șaguna de la Sibiu și de vicarul greco-catolic Alexandru Șterca Șuluțiu de la Blaj descoperim că suma de 60.000 florini a fost împărțită de autoritățile ecleziastice unui număr de **220** de parohii ortodoxe și **328** de parohii greco-catolice din cuprinsul Marelui Principat al Transilvaniei[43]. Sumele acordate fiecărei parohii păgubite au variat între 25 și 120 de florini, acestea fiind menționate într-un formular tipizat pe care era stipulată suma acordată „spre înnoirea și înzestrarea bisericilor arse și păgubite în decursul resbelului revoluționar din anii 1848 și 1849"[44].

---

41 Detalii despre pagubele din satele hălmăgene la Gelu Neamțu, *„Documente pentru viitorime"...*, p. 63–132.

42 „Protocolul consiliului de miniștri nr. 59 din 6 noiembrie 1852", în Waltraud Heindl, *Die Protokolle des Österreichischen Ministerrates 1848-1867. III. Abteilung. Das Ministerium Buol-Schauenstein, Band 1, 14. April 1852–13. März 1853*, Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst, Wien, 1975, p. 296.

43 *Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Kabinettskanzlei, Vorträge*, Karton 18, MCZ 3574.1852, fila 313-318.

44 Vezi un exemplar al formularului darului împărătesc înmânat preotului Zaharia Tătar din Daneș în 30 mai 1852, în Elena Mihu, „Pătimirile preotului Ioan Brânduşe din Daneş în anul 1849", în *Angustia*, Nr. 11, 2007, p. 88.

CUPRINS

ISBN: 978-606-37-2273-8
ISSN: 2558-8958
ISSN-L: 2558-8958